

บทที่ 4

ผลของการผิมนัดของเจ้าหนี้ตาม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ไทย

ตามที่ได้มีการพิจารณาหลักการพิจารณาการผิมนัดของเจ้าหนี้ในบทที่แล้วนั้น จะพบว่า หลักการผิมนัดของเจ้าหนี้เป็นหลักการในการให้ความคุ้มครองลูกหนี้จากภาระบางประการและความเสียหายอันเกิดจากการที่เจ้าหนี้ผิมนัด ทั้งนี้เนื่องจากเป็นสิทธิของเจ้าหนี้ในการรับชำระหนี้หรือไม่ก็ตาม(ส่วนการชำระหนี้ตอบแทนนั้นเป็นหน้าที่ของเจ้าหนี้) ดังนั้นในการพิจารณาการผิมนัดของเจ้าหนี้ไม่จำเป็นต้องพิจารณาความผิดของเจ้าหนี้แต่ประการใด หากแต่ในบางกรณีที่ลูกหนี้อาจได้รับความเสียหายจากการผิมนัดไม่รับชำระหนี้ของเจ้าหนี้ จึงจำเป็นต้องกำหนดให้การรับชำระหนี้เป็นหน้าที่ของเจ้าหนี้ โดยหากเจ้าหนี้ไม่กระทำตามหน้าที่ก็ต้องมีความรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เมื่อกำหนดให้เป็นหน้าที่แล้วการพิจารณาการผิมนัดจึงจำเป็นต้องพิจารณาความผิดของเจ้าหนี้เข้าเป็นข้อพิจารณา

จากหลักการข้างต้นนั้นตามหลักการผิมนัดของเจ้าหนี้ที่มีความแตกต่างกันในบางกรณีนั้น จะก่อให้เกิดผลของการผิมนัดของเจ้าหนี้ที่แตกต่างกันไป ดังที่จะได้กล่าวถึงในบทนี้ ซึ่งตามหลักกฎหมายไทยนั้นในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้น ได้มีการบัญญัติของผลลูกหนี้ผิมนัดไว้อย่างชัดเจนว่าจะเกิดผลประการใด อาทิ อาจทำให้เจ้าหนี้บังคับให้ลูกหนี้ชำระหนี้ ตามมาตรา 213 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หรือบอกปิดไม่รับชำระหนี้ เรียกค่าเสียหายจากการไม่ชำระหนี้ ตามมาตรา 215 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เป็นต้น แต่เมื่อพิจารณาบทบัญญัติเกี่ยวกับผลของการผิมนัดของเจ้าหนี้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้น จะพบว่ามีได้มีการบัญญัติผลของเจ้าหนี้ผิมนัดไว้โดยชัดเจนดังเช่นกรณีของลูกหนี้ผิมนัด

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาตามตัวบทกฎหมายของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ไทยนั้น สามารถแบ่งแยกผลของการผิมนัดของเจ้าหนี้ได้ 2 ประเภทด้วยกัน คือ ผลโดยตรงและผลที่เกี่ยวข้องจากการผิมนัดของเจ้าหนี้ ซึ่งผลทั้งสองประการนั้นมีข้อพิจารณาดังต่อไปนี้

1. ผลโดยตรงจากการผิดนัดของเจ้าหนี้

ผลประการแรกนั้นเป็นผลโดยตรงจากการที่เจ้าหนี้ผิดนัด ซึ่งตามบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ไทยได้ก่อให้เกิดผลโดยตรงของการผิดนัดของเจ้าหนี้ไว้ 2 ประการด้วยกัน คือ

1.1 กรณีหนี้เงินเจ้าหนี้ไม่มีสิทธิเรียกดอกเบี้ยได้ในระหว่างที่ตนตกเป็นผู้ผิดนัด

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทย ในบรรพที่ 2 ลักษณะหนี้ หมวดที่ 2 ส่วนที่ 1 ตามมาตรา 221 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์¹ ได้บัญญัติผลของเจ้าหนี้ผิดนัดไว้ ซึ่งเป็นผลโดยตรงจากการผิดนัดของเจ้าหนี้ กล่าวคือ หากเป็นหนี้เงินแล้วเจ้าหนี้ไม่มีสิทธิเรียกดอกเบี้ยได้ในระหว่างที่ตนตกเป็นผู้ผิดนัด

ทั้งนี้ตามหลักในการกำหนดค่าเสียหายในหนี้เงินนั้น โดยทั่วไปเจ้าหนี้สามารถเรียกดอกเบี้ยจากลูกหนี้ได้ในระหว่างผิดนัดในอัตราร้อยละ 7.5 ต่อปี แต่หากมีเหตุอย่างอื่นตามกฎหมายรองรับ เจ้าหนี้สามารถเรียกดอกเบี้ยในอัตราที่สูงกว่านั้น² แต่หากเป็นกรณีที่เจ้าหนี้ผิดนัดแล้วตามบทบัญญัติของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 221 บัญญัติไว้โดยในกรณีของหนี้เงินนั้นมิให้เจ้าหนี้มีสิทธิเรียกดอกเบี้ยแต่ประการใด อาทิเช่น

ตัวอย่าง สัญญากู้ยืมเงินที่มีการเรียกดอกเบี้ย หากเกิดการผิดนัดของเจ้าหนี้ สิทธิในการเรียกดอกเบี้ยของเจ้าหนี้จะสิ้นสุดลง ซึ่งการที่เจ้าหนี้ผิดนัดนั้น กรณีตามมาตรา 224 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ซึ่งเป็นกรณีหนี้เงินที่กำหนดให้ลูกหนี้ต้องรับผิดชอบในดอกเบี้ยในระหว่างที่ลูกหนี้ผิดนัด นั้นจะไม่เกิดขึ้นเนื่องจากเป็นเหตุที่ลูกหนี้สามารถอ้างได้ตามมาตรา 205 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

¹ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 221 บัญญัติว่า “หนี้เงินอันจะต้องเสียดอกเบี้ยนั้น ท่านว่าจะคิดดอกเบี้ยในระหว่างที่เจ้าหนี้ผิดนัดหาได้ไม่”

² ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 224 บัญญัติว่า “หนี้เงินนั้น ท่านให้คิดดอกเบี้ยในระหว่างผิดนัดร้อยละเจ็ดครึ่งต่อปี แต่เจ้าหนี้อาจเรียกดอกเบี้ยในอัตราที่สูงกว่านั้นโดยอาศัยเหตุอย่างอื่นอันชอบด้วยกฎหมาย ก็ให้คงส่งดอกเบี้ยไปตามนั้น”

ตัวอย่าง โจทก์ฟ้องขอให้จำเลยใช้เงินตามตัวสัญญาใช้เงินที่จำเลยเป็นผู้ออก ได้ความว่า จำเลยมอบเช็คที่มี อ. เป็นผู้สั่งจ่ายให้แก่โจทก์เพื่อชำระหนี้ตามตัวสัญญาใช้เงินในวันเดียวกันกับที่ จำเลยออกตัวสัญญาใช้เงิน เช็คนั้นถึงกำหนดใช้เงินก่อนตัวสัญญาใช้เงินถึงกำหนดใช้เงิน อ. มีฐานะการเงินเป็นที่เชื่อถือในวงการค้าหากโจทก์นำเช็คดังกล่าวไปขึ้นเงินโจทก์จะได้รับชำระหนี้ตามตัวสัญญาใช้เงินนั้น แต่โจทก์หาได้กระทำไม่ โจทก์ผู้เป็นเจ้าหนี้จึงตกเป็นผู้ผิดนัด ซึ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 221มิให้คิดดอกเบี้ยระหว่างนั้น จำเลยจึงไม่ต้องชำระดอกเบี้ยแก่โจทก์นับแต่วันที่ตัวสัญญาใช้เงินถึงกำหนดชำระ³

1.2 ความผูกพันตามมูลหนี้ในการชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้

เมื่อมีความผูกพันตามมูลหนี้แล้ว ลูกหนี้จำต้องชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้ ความผูกพันนั้นอาจระงับลงได้โดยหลักตามบทบัญญัติในบรรพ 2 หนี้ หมวดที่ 5 ว่าด้วย ความระงับแห่งหนี้ ซึ่งมีอยู่ 5 ประการ คือ การชำระหนี้ ปลดหนี้ หักกลบบลบหนี้ แปลงหนี้ใหม่ หนี้เคลื่อนกัน ทั้งนี้เมื่อพิจารณาเหตุแห่งความระงับแห่งหนี้แล้ว จะพบว่าไม่ได้มีบัญญัติให้การที่เจ้าหนี้ผิดนัดนั้นเป็นการที่ความผูกพันตามมูลหนี้ของลูกหนี้ที่จะต้องชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้ระงับลงแต่ประการใด ด้วยเหตุดังกล่าวการผิดนัดของเจ้าหนี้นั้นลูกหนี้หลุดพ้นจากการชำระหนี้ตามมูลหนี้แต่อย่างใด กล่าวคือ ลูกหนี้จำต้องผูกพันในการชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้อยู่

เมื่อการผิดนัดของเจ้าหนี้มีผลทำให้หนี้ไม่ระงับสิ้นไป โดยลูกหนี้จำต้องผูกพันในการชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้ แต่การที่ไม่มีการชำระหนี้อันเป็นเพราะเจ้าหนี้ผิดนัดนั้น ถือว่าการผิดนัดที่เกิดขึ้นเป็นความผิดของเจ้าหนี้เอง ดังนั้นเจ้าหนี้จึงต้องรับผลในการที่ยังไม่มีการชำระหนี้ เป็นผลให้ลูกหนี้หลุดพ้นจากความรับผิดชอบบางประการ แต่ไม่ถึงกับไม่ต้องชำระหนี้เลย (เว้นแต่การชำระหนี้นั้นกลายเป็นพันธวิสัยตามมาตรา 219 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์) เพราะกรณีนี้ถือว่ายังไม่มีการชำระหนี้กันและหนี้ยังไม่ระงับ ลูกหนี้จึงต้องยังมีหนี้ต้องชำระต่อเจ้าหนี้อยู่⁴

³ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 178/2524 (เนติ) น.743ประจำพุทธศักราช 2538, สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ เล่ม 11 น.18.

⁴ โสภณ รัตนากร., คำอธิบายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วย “หนี้” บทเบ็ดเสร็จทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติบรรณาการ, 2547) ,น.235.

2. ผลเกี่ยวเนื่องจากการผิดนัดของเจ้าหนี้

ตามตัวบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์จะได้บัญญัติผลของเจ้าหนี้ผิดนัดโดยชัดแจ้งเพียง 2 ประการ คือ ตามมาตรา 221 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และในกรณีของสัญญาต่างตอบแทน ตามมาตรา 372 วรรคสองตอนท้าย ซึ่งเป็นผลของการได้รับชำระหนี้ตอบแทนของลูกหนี้ในสัญญาต่างตอบแทน หากเกิดการผิดนัดของเจ้าหนี้แล้วการชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัยโดยไม่ใช่ความผิดของลูกหนี้ แต่การที่เป็นผลโดยตรงของการผิดนัดนั้นจะเป็นเพียงมาตรา 221 ส่วนมาตรา 372 วรรคสองตอนท้ายนั้นถือว่าเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับการผิดนัดของเจ้าหนี้

แต่ทั้งนี้เมื่อพิจารณาบทบัญญัติของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ในส่วนอื่นที่เกี่ยวข้องทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับการชำระหนี้ในบรรพ 2 นั้น และบทบัญญัติในส่วนอื่น จะพบว่านอกจากมาตรา 372 วรรคสองตอนท้ายแล้วยังพบว่ามีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับผลของเจ้าหนี้ผิดนัดไว้หลายส่วน ซึ่งมีผลเกี่ยวเนื่องกับการผิดนัดของเจ้าหนี้ โดยบทบัญญัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องและส่งผลกับผลของการผิดนัดเจ้าหนี้มีปรากฏดังนี้

2.1 ลูกหนี้หลุดพ้นจากความรับผิดชอบใด ๆ อันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทย ในหมวดที่ 5 ส่วนที่ 1 เกี่ยวกับการชำระหนี้ มาตรา 330⁵ นั้นกำหนดว่า เมื่อลูกหนี้ขอปฏิบัติการชำระหนี้โดยชอบต่อเจ้าหนี้แล้วมีผลทำให้ลูกหนี้หลุดพ้นความรับผิดชอบบางประการนับแต่วันที่ลูกหนี้ขอปฏิบัติการชำระหนี้ ซึ่งจะพบว่ามาตรา 330 นั้น เป็นผลของการชำระหนี้โดยชอบด้วยกฎหมายซึ่งทำให้ลูกหนี้หลุดพ้นความรับผิดบางประการแต่หาใช่เป็นผลแห่งการที่เจ้าหนี้ผิดนัดโดยตรงไม่⁶

⁵ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 330 บัญญัติว่า “เมื่อขอปฏิบัติการชำระหนี้โดยชอบ บรรดาความรับผิดชอบอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้ก็เป็นอันปลดเปลื้องไป นับแต่เวลาที่ขอปฏิบัติการชำระหนี้”

⁶ เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้ เล่ม 2 (ภาค 1-2), พุทธศักราช 2478 แก้ไขเพิ่มเติม 2505 (กรุงเทพมหานคร :นิติบรรณาการ), 2520 ,น.781.

แต่ถึงกระนั้นก็เห็นได้ว่าในหลักกฎหมายกรณีเจ้าหนี้ผิดนัดนั้น การผิดนัดของเจ้าหนี้ ก็คือ การที่เจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้การขอปฏิบัติการชำระหนี้โดยกฎหมายของลูกหนี้ ดังนั้นผลของเจ้าหนี้ผิดนัดก็เกี่ยวเนื่องกับผลของมาตรา 330 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ด้วยเหตุนี้ ผลของมาตรา 330 ซึ่งเป็นผลของการขอปฏิบัติการชำระหนี้ของลูกหนี้จึงเป็นผลที่เกี่ยวเนื่องของการที่เจ้าหนี้ผิดนัดด้วย⁷

มาตรา 330 นั้นเป็นบทบัญญัติ ในหมวดที่ 5 ส่วนที่ 1 เกี่ยวกับการชำระหนี้ หาได้บัญญัติรวมอยู่กับมาตราต่างๆ อันเป็นบทบัญญัติเรื่องเจ้าหนี้ผิดนัดไม่ โดยมาตรา 330 นั้นเป็นบทหมวดท้ายของบทบัญญัติทั้งหลายที่ว่ามาก่อนในหมวดการชำระหนี้⁸ ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่ามาตรา 330 เป็นบทสรุปหลักการชำระหนี้ ซึ่งหากปฏิบัติการชำระหนี้ตามหลักกฎหมายในหมวดการชำระหนี้แล้วก็จะส่งผลให้ลูกหนี้หลุดพ้นความรับผิด⁹ ซึ่งบรรดาความรับผิดชอบของลูกหนี้ที่ได้ปลดปล่อยไปจากการขอปฏิบัติการชำระหนี้ นั้นคือกรณีดังต่อไปนี้

2.1.1 ลูกหนี้จะไม่ตกเป็นผู้ผิดนัดชำระหนี้

เมื่อลูกหนี้ขอปฏิบัติการชำระหนี้แล้วผลประการสำคัญที่สุด คือ การที่ลูกหนี้ไม่ตกเป็นผู้ผิดนัด โดยเมื่อลูกหนี้ไม่ผิดนัดแล้วก็จะส่งผลในหลายประการ อาทิ ไม่ต้องรับผิดในดอกเบี้ย ตามมาตรา 224 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เป็นต้น ซึ่งการที่ลูกหนี้ขอปฏิบัติการชำระหนี้แล้วเจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้อันเป็นการผิดนัดของเจ้าหนี้นั้น ก็จะส่งผลตามมาตรา 330 ด้วย คือ ลูกหนี้ไม่ตกเป็นผู้ผิดนัด กล่าวอีกนัยคือ การที่เจ้าหนี้ผิดนัดไม่รับชำระหนี้ของลูกหนี้หรือไม่ชำระหนี้ตอบแทนแล้วไม่ทำให้ลูกหนี้ตกเป็นผู้ผิดนัด

2.1.2 ความรับผิดในความเสียหายจากการไม่ชำระหนี้

เมื่อเกิดการไม่ชำระหนี้เกิดนั้น โดยหลักกฎหมายแล้วเจ้าหนี้สามารถเรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้โดยอาศัยอำนาจศาล หากสภาพแห่งหนี้เปิดช่องให้กระทำได้ ซึ่งเป็นไปตามมาตรา 213 นอกจากนั้นเจ้าหนี้ยังสามารถเรียกค่าเสียหายจากการไม่ชำระหนี้ได้ด้วย หรือเจ้าหนี้อาจใช้สิทธิเรียกค่าเสียหายโดยไม่รับชำระหนี้เลยก็ได้ หากเจ้าหนี้ไม่ประสงค์ที่จะรับหรือบังคับให้ลูกหนี้ชำระหนี้ก็ได้ โดยเป็นสิทธิของเจ้าหนี้ ทั้งนี้เป็นไปตามมาตรา 215 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

⁷ โสภณ รัตนกร, อ่างแล้ว เชิงอรรถที่ 4 , น.234.

⁸ เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., อ่างแล้ว เชิงอรรถที่ 6, น.1448.

⁹ ผลของการขอปฏิบัติการชำระหนี้ของลูกหนี้ตามมาตรา 330 นั้น ผู้เขียนเห็นว่าเมื่อมีการปฏิบัติตามมาตรา 330 นั้น หากเกิดการที่เจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้หรือไม่สามารถรับชำระหนี้แล้ว ก็ถือว่าเป็นเหตุที่ลูกหนี้สามารถจะอ้างได้ตามมาตรา 205 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ด้วย

สิทธิของเจ้าหนี้ในการเรียกค่าเสียหายจากการไม่ชำระหนี้ขึ้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบบางประการ ซึ่งในบางกรณีเจ้าหนี้ต้องพิสูจน์ให้ปรากฏแน่นอนในทางบวกว่าลูกหนี้มีความผิด บางกรณีเพียงแต่พิสูจน์ในทางลบว่าลูกหนี้ไม่มีข้อแก้ตัวที่จะไม่ต้องรับผิดชอบ กล่าวคือ ถ้าลูกหนี้มีข้อแก้ตัวในการไม่ชำระหนี้เจ้าหนี้ก็จะเรียกค่าเสียหายไม่ได้ ในประเด็นองค์ประกอบในทางบวกที่เจ้าหนี้ต้องพิสูจน์ ก็คือ 1. ความเสียหาย 2. ลูกหนี้กระทำผิด 3. มีความสัมพันธ์ระหว่างความผิดของลูกหนี้และความเสียหาย¹⁰

จากหลักการข้างต้นนั้น แม้ลูกหนี้ยังไม่ได้มีการชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้ แต่การที่ลูกหนี้ไม่สามารถชำระหนี้ได้หากเกิดจากการที่ลูกหนี้ขอปฏิบัติการชำระหนี้โดยชอบแล้วและเจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้อันถือว่าเจ้าหนี้ผิดนัดนั้น แม้ลูกหนี้ยังคงมีภาระผูกพันในการชำระหนี้ให้แก่เจ้าหนี้อยู่ และมีความเสียหายเกิดขึ้นจากการไม่ชำระหนี้ขึ้นก็ตาม แต่การที่ลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ขึ้นไม่ได้เกิดจากพฤติการณ์อันอาจจะโทษลูกหนี้ได้ เนื่องจากการที่ไม่มีการชำระหนี้ขึ้นเป็นการที่เจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้โดยไม่มีสิทธิไม่ได้เกิดขึ้นจากความผิดของลูกหนี้แต่ประการใด ดังนั้นลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบในความเสียหายอันเกิดจากการไม่ชำระหนี้ขึ้น ตามมาตรา 205 และมาตรา 215 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

นอกจากนั้น การที่เจ้าหนี้ตกเป็นผู้ผิดนัดก็ถือว่า เป็นการที่ลูกหนี้มีเหตุหรือข้อแก้ตัวในการไม่ชำระหนี้ขึ้นด้วย กล่าวคือ หากถึงวันครบกำหนดชำระหนี้แล้ว ลูกหนี้ได้ขอปฏิบัติการชำระหนี้โดยชอบทุกประการแล้ว การที่เจ้าหนี้ปฏิเสธไม่รับชำระหนี้โดยไม่มีมูลอันจะอ้างได้โดยชอบด้วยกฎหมาย การชำระหนี้จึงยังไม่ได้กระทำลงเพราะเหตุนี้ ดังนั้นตามมาตรา 207 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เจ้าหนี้ได้ชื่อว่าเป็นผู้ผิดนัด ซึ่งตามมาตรา 205 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์¹¹ การที่เจ้าหนี้ผิดนัดก็เป็นพฤติการณ์อย่างหนึ่งที่ลูกหนี้จะอ้างว่าตนไม่ต้องรับผิดชอบได้เหมือนกัน¹²

¹⁰ ไสภณ รัตนกร, อ่างแล้ว เจริญธรรมที่ 4, น.144 อ้างจาก Saul Litvinoff, Louisiana Civil Law Treatise, Obligations Book 2 .West Publishing Co., 1969, p 179.

¹¹ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 205 บัญญัติว่า “ตราบใดการชำระหนี้ยังมีได้กระทำลง เพราะพฤติการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่งลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบ ตราบนั้นลูกหนี้ยังหาได้ชื่อว่าผิดนัดไม่”

¹² เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., อ่างแล้ว เจริญธรรมที่ 6 , น.718. อ้างจากคำพิพากษาฎีกาเลขที่ 625/2472

2.1.3 หน้าที่เกี่ยวข้องกับการใช้ความระมัดระวังของลูกหนี้ในการชำระหนี้

ในการชำระหนี้ของลูกหนี้นั้น ลูกหนี้จำเป็นต้องใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้ให้เจ้านี้ให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์แห่งหนี้ ซึ่งหากลูกหนี้กระทำความผิดมาตรฐานของการใช้ความระมัดระวังหรือไม่ใช้ความระมัดระวังเลย ลูกหนี้จำเป็นต้องมีความรับผิดชอบเกิดขึ้น ด้วยเหตุดังกล่าว กฎหมายจึงกำหนดมาตรฐานในการใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้ของลูกหนี้ ซึ่งมาตรฐานในการใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้ นั้น ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยได้กำหนดมาตรฐานหรือขนาดของการใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้ ไว้ในบทกฎหมายเกี่ยวกับสัญญาซื้อขายทรัพย์ ซึ่งเป็นกรณีของหน้าที่ในการส่งมอบดูแลรักษาทรัพย์สินที่ฝากจึงเป็นหน้าที่สำคัญของผู้รับฝากทรัพย์ โดยกฎหมายได้กำหนดขนาดของการใช้ความระมัดระวังในการส่งมอบรักษาทรัพย์ไว้ในระดับที่แตกต่างกันแล้วแต่กรณี¹³ โดยอาจจะมีความแตกต่างกันในขนาดของความระมัดระวังแล้วแต่ว่าจะมีค่าตอบแทนหรือไม่ เป็นผู้ประกอบวิชาชีพนั้นหรือไม่ ซึ่งเมื่อพิจารณาบทบัญญัติมาตรา 659 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์¹⁴ จะพบว่าระดับในการใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้ นั้น มีอยู่ 3 ระดับ คือ

ก. ระดับดูแลรักษาทรัพย์ของตนเอง คือ ต้องใช้ความระมัดระวังส่งมอบทรัพย์ที่ฝากเหมือนเช่นเคยปฏิบัติในกิจการของตน กล่าวคือ ดูแลรักษาทรัพย์ของตนอย่างไร ก็ต้องส่งมอบทรัพย์ที่ดูแลรักษาอย่างนั้น¹⁵

ถ้าการรับฝากทรัพย์นั้นมีบำเหน็จค่าฝาก ท่านว่าผู้รับฝากจำเป็นต้องใช้ความระมัดระวังและใช้ฝีมือเพื่อส่งมอบทรัพย์สินนั้น อย่างเช่นวิญญูชนจะพึงประพฤติโดยพฤติการณ์ดังนั้น ทั้งนี้ย่อมรวมทั้งการใช้ฝีมืออันเป็นพิเศษเฉพาะการในที่จะพึงใช้ฝีมือเช่นนั้นด้วย

¹³ คาราวร เตชะกำพูน, "สัญญาจองตรรก:สัญญาฝากทรัพย์:สัญญาเช่าทรัพย์", วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, เล่มที่ 26, น.138, (2539) .

¹⁴ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 659 บัญญัติว่า "ถ้าการรับฝากทรัพย์เป็นการทำให้เปล่าไม่มีบำเหน็จไשר ท่านว่าผู้รับฝากจำเป็นต้องใช้ความระมัดระวังส่งมอบทรัพย์สินซึ่งฝากนั้นเหมือนเช่นเคยปฏิบัติในกิจการของตนเอง

¹⁵ จิต เศรษฐบุตร, ความรู้เบื้องต้นแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วย ยืม ฝากทรัพย์, พิมพ์ครั้งที่ 3 แก้ไขเพิ่มเติมโดย จิตติ ดิงศภัทิย์ และสุธีร์ ศุภนิตย์, โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: มิตรนาการพิมพ์, 2531), น.77-78.

ถ้าและการรับฝากเป็นผู้มีวิชาชีพเฉพาะกิจการค้าหรืออาชีพอย่างหนึ่งอย่างใด ก็จำเป็นต้องใช้ความระมัดระวังและใช้ฝีมือเท่าที่เป็นธรรมดาจะต้องใช้และสมควรจะต้องใช้ในการกิจการค้าหรืออาชีพอย่างนั้น

ข. ระดับวิญญูชนดูแลรักษาทรัพย์ของตน คือ ต้องใช้ความระมัดระวังและใช้ฝีมือในการสงวนทรัพย์สินนั้น เหมือนเช่น วิญญูชนจะพึงประพฤติโดยพฤติการณ์เช่นนั้น¹⁶

ค. ระดับมาตรฐานกิจการค้าหรืออาชีพจะกล่าวคือ ในการรับดูแลรักษาทรัพย์ต้องใช้ความระมัดระวังและฝีมือเท่าที่เป็นธรรมดาจะต้องใช้และสมควรจะต้องใช้ในการกิจการค้าหรืออาชีพอย่างนั้น¹⁷

ทั้งนี้หากเป็นกรณีของลูกหนี้ผิดนัดนั้น กฎหมายได้กำหนดให้ความรับผิดชอบของลูกหนี้ที่สูงกว่าปกติ กล่าวคือ กำหนดให้ลูกหนี้ต้องมีความรับผิดชอบมากขึ้น ซึ่งพิจารณาหลักการได้จากบทบัญญัติในมาตรา 217 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์¹⁸ โดยตามมาตรานี้เป็นกรณีที่ลูกหนี้ผิดนัดชำระหนี้ และได้กำหนดมาตรฐานความรับผิดชอบของลูกหนี้โดยให้ลูกหนี้ต้องรับผิดชอบที่เพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้ได้กำหนดให้ลูกหนี้จำต้องรับผิดชอบในความประมาทเลินเล่อและรับผิดชอบเพราะอุบัติเหตุด้วย เว้นแต่ลูกหนี้จะพิสูจน์ได้ว่าถึงอย่างไรก็ตามความเสียหายนั้นก็ต้องเกิดขึ้นแต่หากในกรณีที่ลูกหนี้ไม่ได้ผิดนัด หากแต่เป็นเรื่องเจ้าหนี้ผิดนัด ลูกหนี้จะยังคงต้องใช้ความระมัดระวังเช่นเดิมและไม่ได้บรรเทามาตรฐานความรับผิดชอบของลูกหนี้ลงแต่ประการใด¹⁹ เพราะไม่มีบทบัญญัติลดระดับความระมัดระวังของลูกหนี้ลงระหว่างเจ้าหนี้ผิดนัด

การใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้้นั้นหากเป็นนี้ในการส่งมอบทรัพย์เฉพาะสิ่งนั้น ลูกหนี้ต้องส่งมอบทรัพย์ตามสภาพที่เป็นอยู่ในขณะส่งมอบ กฎหมายจึงกำหนดหน้าที่ให้ลูกหนี้ต้องดูแลทรัพย์นั้นไว้ให้ดี มิให้เสียหายแก่เจ้าหนี้ ถ้าลูกหนี้ทำผิดหน้าที่ก็ต้องรับผิดชอบต่อเจ้าหนี้ หน้าที่ในการดูแลรักษาทรัพย์ก่อนที่จะส่งมอบเป็นหน้าที่ของลูกหนี้ โดยต้องใช้ระดับมาตรฐานในการดูแลทรัพย์นั้น

¹⁶ เพิ่งอ้าง, น.115.

¹⁷ เพิ่งอ้าง, น.117 ถึง 118.

¹⁸ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 217 “ลูกหนี้จำต้องรับผิดชอบในค่าเสียหายบรรดาที่เกิดขึ้นแต่ความประมาทเลินเล่อระหว่างเวลาที่ตนเองผิดนัด ทั้งนี้ต้องรับผิดชอบในการที่การชำระหนี้กลายเป็นพันวิสัยเพราะอุบัติเหตุอันเกิดขึ้นในระหว่างเวลาที่ผิดนัดนั้นด้วย เว้นแต่ความเสียหายนั้นถึงแม้ตนจะได้ชำระหนี้ทันเวลาก็จะต้องเกิดมีอยู่ขึ้นเอง”

¹⁹ โสภณ รัตนกร, อ้างแล้ว เจริญรทที่ 4, น.236.

อย่างวิญญูชน ทั้งนี้เป็นไปตามบทบัญญัติมาตรา 323 วรรคสอง²⁰ ซึ่งเป็นระดับเดียวกับผู้ฝากทรัพย์ โดยมีบำเหน็จ หากลูกหนี้บกพร่องต่อหน้าที่และเกิดความเสียหายขึ้นแก่ทรัพย์ลูกหนี้ย่อมต้องชดใช้ค่าสินไหมทดแทน²¹ มาตรา 215 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

การใช้ระดับความระมัดระวังในการชำระหนี้ส่งมอบทรัพย์เฉพาะสิ่งนั้นในสัญญาแต่ละประเภทก็ใช้ระดับความระมัดระวังในการชำระหนี้ต่างกันไปแล้วแต่ตามลักษณะของสัญญา แต่หลักโดยทั่วไปจะใช้ระดับความระมัดระวังเช่นวิญญูชน เช่นกัน อาทิ สัญญาเช่า ตามมาตรา 553 ผู้เช่าต้องดูแลทรัพย์ที่เช่าในระดับวิญญูชน, สัญญาเฝ้าตามมาตรา 644, ผู้เฝ้าต้องดูแลทรัพย์ที่เฝ้าในระดับวิญญูชน, สัญญาฝากทรัพย์ ตามมาตรา 659 ผู้รับฝากทรัพย์ต้องดูแลทรัพย์ที่รับฝากเช่นวิญญูชน ตามมาตรา 659 ซึ่งในการส่งมอบทรัพย์เฉพาะสิ่งนี้ถ้าทรัพย์สูญหาย หรือถูกทำลายลงโดยมิใช่ความผิดของลูกหนี้ เจ้าหนี้อาจต้องรับผลร้ายแห่งภัยพิบัตินั้นเอง เช่น มาตรา 219, 562 วรรคสอง เป็นต้น

จากหลักการดังกล่าวจะพบว่า หากเป็นกรณีการผิดนัดของลูกหนี้ในระหว่างที่ลูกหนี้ผิดนัด กฎหมายกำหนดให้มาตรฐานความรับผิดชอบของลูกหนี้เพิ่มสูงขึ้นกว่าปกติ แต่หากเป็นกรณีที่ลูกหนี้ขอปฏิบัติการชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้แล้วเจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้(หรือไม่ชำระหนี้ตอบแทน)ซึ่งถือว่าเจ้าหนี้ผิดนัดนั้น ความผูกพันในการชำระหนี้ของลูกหนี้ยังคงมี ซึ่งลูกหนี้จำต้องใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้ให้แก่เจ้าหนี้ โดยหลักกฎหมายไทยไม่ได้ลดมาตรฐานความรับผิดชอบของลูกหนี้ลงแต่ประการใด กล่าวคือ ลูกหนี้จำต้องใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้เช่นเดิม ซึ่งหากเกิดกรณีที่เจ้าหนี้ไม่ยอมรับชำระหนี้และมีความเสียหายเกิดแก่ทรัพย์นั้น ลูกหนี้อาจจำต้องรับผิดชอบ หากความเสียหายที่เกิดขึ้นที่เกิดขึ้นเกิดจากความผิดของลูกหนี้ อย่างไรก็ตามหากเป็นความผิดของลูกหนี้ คงต้องพิจารณาว่าลูกหนี้ใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้ในระดับที่ควรหรือไม่ ซึ่งหากลูกหนี้ไม่ได้ใช้ความระมัดระวังในระดับที่ควรจะต้องใช้ ถือว่าลูกหนี้มีความผิดจำต้องรับผิดชอบในค่าเสียหายที่เกิดขึ้น

ทั้งนี้มิใช่อสังเกตบางประการเกี่ยวกับการใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้ของลูกหนี้กับการผิดนัดของเจ้าหนี้ นั่นคือ

1. หากเป็นบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน(BGB) ในมาตรา 300(1) จะมีการลดระดับการใช้ความระมัดระวังหรือลดมาตรฐานความรับผิดชอบของลูกหนี้ลงนับแต่เกิดการผิดนัดของ

²⁰ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 323 วรรคสอง “ลูกหนี้จำต้องรักษาทรัพย์ไว้ด้วยความระมัดระวังอย่างเช่นวิญญูชนจะพึงสงวนทรัพย์สินของตนเอง จนกว่าจะได้ส่งมอบทรัพย์นั้น ”

²¹ โสภณ รัตนกร, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 4, น.475.

เจ้าหนี้ โดยลูกหนี้จำต้องรับผิดชอบในความเสียหายอันเกิดจากการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงเท่านั้น ซึ่งจะพบว่ามีความแตกต่างกับบทบัญญัติในกฎหมายไทย

ด้วยเหตุดังกล่าวจึงเกิดคำถามตามมาว่าในระบบกฎหมายไทยควรจะลดมาตรฐานความรับผิดชอบของลูกหนี้ในการใช้ความระมัดระวังของลูกหนี้ลงตามระบบกฎหมายเยอรมันที่เป็นต้นร่างของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยหรือไม่ ซึ่งในประเด็นนี้จะพิจารณาในส่วนของประเด็นปัญหาของผลของการผิดนัดของเจ้าหนี้ตามระบบกฎหมายไทยต่อไป

2. หากเป็นกรณีของการชำระหนี้ในการส่งมอบทรัพย์สินเฉพาะสิ่งนั้น ตามหลักกฎหมายเยอรมันนั้นความเสี่ยงภัยในทรัพย์สินนั้นจะโอนไปเมื่อมีการส่งมอบทรัพย์สินนั้นแล้ว²² ดังนั้นในระบบกฎหมายเยอรมันจึงนั้นกำหนดให้ความเสี่ยงภัยได้โอนไปยังเจ้าหนี้นับแต่วันเจ้าหนี้ผิดนัดไม่รับชำระหนี้ เพื่อเป็นการแก้ปัญหาในความรับผิดชอบในความเสียหายในทรัพย์สินเฉพาะสิ่งของลูกหนี้ แต่ทั้งนี้หากเป็นระบบกฎหมายไทยแล้ว การโอนความเสี่ยงภัยในสัญญาต่างตอบแทนอันมีวัตถุประสงค์เป็นการก่อให้เกิดหรือโอนทรัพย์สินสิทธิในทรัพย์สินเฉพาะสิ่งนั้น นั้นจะโอนไปเมื่อสัญญาสำเร็จสมบูรณ์²³ (มาตรา 370 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์) ด้วยเหตุนี้ตามบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยจึงไม่ได้มีบทบัญญัติในส่วนนี้แต่อย่างไร

2.1.4 ลูกหนี้หลุดพ้นจากความรับผิดชอบในการชำระหนี้เป็นพันวิสัย

หลักกฎหมายเกี่ยวกับการพิจารณาความรับผิดชอบในการชำระหนี้เป็นพันวิสัยตามกฎหมายไทย นั้นเป็นไปตามมาตรา 217 ถึง 219 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งในการพิจารณาความรับผิดชอบจากการชำระหนี้เป็นพันวิสัยนั้น คงต้องพิจารณาว่าการชำระหนี้ที่เป็นการพันวิสัยเกิดจากความผิดของฝ่ายใด หากการที่การชำระหนี้เป็นพันวิสัยนั้นไม่ได้เป็นความผิดของลูกหนี้แล้ว

หลักการพิจารณากรณีนี้ต้องเป็นไปตามมาตรา 219 วรรคแรก ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์²⁴ ทั้งนี้หากเป็นการที่ลูกหนี้ขอปฏิบัติการชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้แล้วเจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้อันถือว่า

²² อัจฉรา ดวงคำ, “การโอนความเสี่ยงภัยในสัญญาซื้อขาย”, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532), น.37.

²³ เพิ่งอ้าง, น.81.

²⁴ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 219 วรรคแรก “ถ้าการชำระหนี้กลายเป็นพันวิสัยเพราะพฤติการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นภายหลังที่ได้ก่อหนี้ และซึ่งลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบนั้นไว้ ท่านว่าลูกหนี้เป็นอันหลุดพ้นจากการชำระหนี้”

เป็นเจ้าของนี้ผิวดินแล้ว ต่อมาปรากฏว่าการชำระหนี้เป็นพันธวิสัย ลูกหนี้ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดขึ้นแต่อย่างใด เนื่องจากการไม่ชำระหนี้ที่เกิดขึ้นเนื่องจากเป็นพันธวิสัยไม่ได้เป็นความผิดของลูกหนี้

ตัวอย่าง ก.ขายรถยนต์ให้ ข.กำหนดระยะเวลาการส่งมอบกันแน่นอน ก.ส่งมอบรถยนต์ภายในกำหนดระยะเวลา แต่ ข.ไม่ยอมรับมอบรถโดยไม่มีเหตุ ถือว่า ข.ผิวดิน หากภายหลังรถยนต์ถูกต้นไม้ล้มทับเสียหายโดยสิ้นเชิง ไม่สามารถใช้งานได้ การชำระหนี้เป็นการพันธวิสัยโดยไม่ใช้ความผิดของ ก. ก.ย่อมหลุดพ้นจากการชำระหนี้ และไม่ต้องส่งมอบรถยนต์ให้ ข. อีกและไม่ต้องชำระค่าเสียหายด้วย²⁵

ตัวอย่าง ก. เจ้าหนี้ฝากรถไว้กับ ข. ลูกหนี้ ทั้งนี้ตกลงกันว่าครบ 1 เดือนให้ ข. นำรถมาคืนให้กับ ก. ที่บ้าน ต่อมาเมื่อครบกำหนด ข. นำรถมาส่งคืน แต่ปรากฏว่า ก. ออกไปเที่ยวไม่ยอมมารับคืน ข. จึงต้องนำรถยนต์ของ ก. กลับ ต่อมาระหว่างทางรถยนต์ของ ก. ถูกฟ้าผ่าและเกิดไฟไหม้จนเสียหาย

ตามข้อเท็จจริงเป็นการที่ ก. เจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้ในการรับคืนรถที่ ข. ลูกหนี้ขอปฏิบัติการชำระหนี้ ซึ่งถือว่า ก. ตกเป็นเจ้าหนี้ผิวดิน ซึ่งต่อมาเกิดเหตุสุดวิสัยอันไม่ได้เกิดจากความผิดของ ข. เป็นเหตุให้การชำระหนี้เป็นพันธวิสัย แม้การที่เจ้าหนี้ผิวดินนั้นลูกหนี้จำต้องผูกพันในการชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้ก็ตาม แต่การชำระหนี้ที่ไม่สามารถกระทำได้นั้นไม่ได้เกิดจากความผิดของ ข. ลูกหนี้ (ลูกหนี้จำต้องใช้ความระมัดระวังในการดูแลรักษาทรัพย์สินตามที่ตัวบทกฎหมายกำหนดหน้าที่ไว้) ดังนั้นเจ้าหนี้จึงตกเป็นผู้รับความเสี่ยงภัยที่เกิดจากตัวทรัพย์สินนั้นเอง ลูกหนี้เป็นอันหลุดพ้นภาระความรับผิดชอบในการชำระหนี้คืนให้แก่เจ้าหนี้ ทั้งนี้หากในการรับฝากทรัพย์สินนั้นมีค่าตอบแทนแล้ว ลูกหนี้ก็ยังคงมีสิทธิได้รับค่าตอบแทนจากการรับฝากทรัพย์สินด้วย

2.1.5 ความรับผิดในค่าใช้จ่ายอันเกิดจากการไม่รับชำระหนี้

ในการชำระหนี้ นั้น ลูกหนี้อาจเกิดค่าใช้จ่ายในการดำเนินการชำระหนี้เกิดขึ้นได้ ซึ่งค่าใช้จ่ายดังกล่าว นั้น โดยหลักกฎหมายแล้ว เมื่อมิได้แสดงเจตนาหรือมีข้อตกลงไว้โดยชัดแจ้งแล้ว กฎหมายกำหนดให้ฝ่ายลูกหนี้เป็นผู้ออกค่าใช้จ่าย ทั้งนี้เพราะเป็นหน้าที่ของลูกหนี้ที่จะต้องชำระหนี้ ซึ่งหากลูกหนี้ไม่ออกค่าใช้จ่ายในการชำระหนี้ การชำระหนี้ก็ไม่อาจกระทำได้โดยสำเร็จ ฉะนั้นค่าใช้จ่ายใด ๆ ที่ต้องออกไปเพื่อทำการชำระหนี้ให้สำเร็จ จึงอยู่ในขอบหน้าที่ของลูกหนี้เป็นผู้ต้องหาใช่เป็นหน้าที่ของเจ้าหนี้ไม่ เจ้าหนี้เป็นแต่ผู้คอยรับชำระหนี้เท่านั้น

²⁵ โสภณ รัตนกร, อ่างแล้ว เจริญรทที่ 4 , น.234.

แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าเพราะการที่เจ้านี้ย้ายภูมิลำเนา หรือเพราะการอื่นใดที่เจ้านี้กระทำ ก็ดี เป็นเหตุให้ค่าใช้จ่ายในการชำระหนี้เพิ่มขึ้น จะให้ลูกหนี้ต้องออกด้วยยอมไม่เป็นธรรม เพราะถ้าเจ้านี้ไม่ได้ย้ายภูมิลำเนาหรือไม่ได้กระทำการเช่นนั้น การชำระหนี้ก็อาจสำเร็จได้โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น ลูกหนี้ต้องออกค่าใช้จ่ายในการชำระหนี้ก็จริง แต่เจ้านี้ก็ไม่ชอบที่จะเพิ่มภาระให้ลูกหนี้แก่ลูกหนี้ยิ่งกว่านั้น ฉะนั้นถ้าเจ้านี้กระทำการอย่างใดให้ค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นเท่าใด เจ้านี้จึงต้องเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นเท่านั้น²⁶ ซึ่งเป็นไปตามบทบัญญัติ มาตรา 325 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์²⁷

นอกจากที่จะมีบทบัญญัติตามมาตรา 325 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ในกรณีของความรับผิดชอบของเจ้านี้ในค่าใช้จ่ายของการชำระหนี้ที่เพิ่มขึ้นจากการกระทำของเจ้านี้แล้ว ซึ่งเป็นหลักทั่วไปในบทบัญญัติบรรพ 2 นี้ เกี่ยวกับการชำระหนี้แล้ว ในกรณีของสัญญาซื้อขาย ก็ได้มีการบัญญัติบทกฎหมายเกี่ยวกับผลของค่าใช้จ่ายในการชำระหนี้ที่เพิ่มขึ้นไว้โดยเฉพาะ โดยให้ผู้ซื้อต้องเป็นผู้รับภาระในค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากการที่ตนไม่รับมอบทรัพย์สินที่ซื้อขายหรือให้ไปส่งมอบ ทรัพย์สินอื่นนอกจากที่ตกลงกันได้ ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่สอดคล้องกับหลักการข้างต้น ทั้งนี้เป็นไปตามมาตรา 464 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์²⁸

ตามนิติสัมพันธ์ในสัญญาซื้อขายนั้น กฎหมายถือว่า เป็นหน้าที่ของผู้ขายในการส่งมอบทรัพย์สินที่ซื้อขายให้แก่ผู้ซื้อ ทั้งนี้เป็นไปตามมาตรา 461 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์²⁹ ซึ่งผู้ซื้อถือว่าเป็นลูกหนี้ในหนี้การส่งมอบทรัพย์สินที่ซื้อขาย ผู้ซื้อเป็นเจ้านี้ในหนี้การรับมอบทรัพย์สินที่ซื้อขาย ดังนั้นค่าใช้จ่ายในการส่งมอบทรัพย์สินที่ซื้อขายซึ่งถือว่าเป็นการชำระหนี้ต่อเจ้านี้ ผู้ขายต้องเป็นฝ่าย

²⁶ เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 6, น.1404-1405.

²⁷ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 325 บัญญัติว่า “เมื่อมิได้แสดงเจตนาไว้ในข้อค่าใช้จ่ายในการชำระหนี้ ท่านว่าฝ่ายลูกหนี้เป็นผู้ออกค่าใช้จ่าย แต่ถ้าค่าใช้จ่ายนั้นมีจำนวนเพิ่มขึ้นเพราะเจ้านี้ย้ายภูมิลำเนาที่ดี หรือเพราะการอื่นใดอันเจ้านี้ได้กระทำก็ดี ค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นเท่าใดเจ้านี้ต้องเป็นผู้ออก”

²⁸ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 464 บัญญัติว่า “ค่าขนส่งทรัพย์สินซึ่งผู้ซื้อได้ซื้อขายกันไปอยู่ที่แห่งอื่นนอกจากสถานที่อันพึงชำระหนี้ นั้น ผู้ซื้อพึงออกใช้”

²⁹ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 461 บัญญัติว่า “ผู้ขายจำต้องส่งมอบทรัพย์สินซึ่งขายนั้นให้แก่ผู้ซื้อ”

รับผิดชอบเว้นแต่ คู่สัญญาตกลงเป็นอย่างอื่น ถ้าผู้ขายต้องส่งมอบทรัพย์สินนั้นไปยังที่อื่นนอกจากสถานที่ที่ผู้ขายต้องชำระหนี้ตามสัญญาหรือตามกฎหมาย ผู้ซื้อต้องเป็นฝ่ายเสียเว้นแต่จะตกลงกันเป็นอย่างอื่น ได้อาทิ

ตัวอย่าง ก.อยู่สงขลาซื้อข้าวสาร 100 กระสอบจาก ข.ซึ่งอยู่เพชรบุรี ต่อมา ก.กำหนดให้ส่งมอบข้าวสารที่ร้านค้าของ ก. ในจังหวัดราชบุรี สถานที่ที่ต้องส่งมอบข้าวสารตามกฎหมาย คือ สงขลา ซึ่งเป็นภูมิลำเนาของ ก. แต่เนื่องจากได้ตกลงกันให้ราชบุรีเป็นสถานที่ชำระหนี้ หรือส่งมอบ แล้ว ข.ก็ต้องส่งมอบไปที่ราชบุรี ค่าใช้จ่ายในการส่งมอบ ข.ต้องเป็นผู้เสีย³⁰

ในประเด็นเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายนั้น หากเป็นค่าใช้จ่ายโดยตรง เช่น ค่าพาหนะในการส่งมอบ คงถือได้ว่าเป็นค่าใช้จ่ายในการชำระหนี้ แต่หากเป็นค่าใช้จ่ายอันเป็นอุปกรณ์ในการชำระหนี้ มีประเด็นปัญหาว่าค่าใช้จ่ายนั้นจะถือได้ว่าเป็นค่าใช้จ่ายในการชำระหนี้ได้หรือไม่ ซึ่งตามประเด็นปัญหานี้ นักกฎหมายหลายท่านได้ให้ความเห็นไว้ดังนี้

ท่านอาจารย์โสภณ รัตนกร ได้ให้ความเห็นว่า ค่าใช้จ่ายนี้รวมไปถึงค่าใช้จ่ายอันเป็นอุปกรณ์ในการชำระหนี้ เช่น ค่าธรรมเนียมได้ถอนจํานอง ค่าใช้จ่ายในการขังตวง วัด หรือบรรจุหีบห่อเพื่อประโยชน์ในการส่งมอบทรัพย์สิน³¹

ท่านอาจารย์ วิษณุ เครืองาม เห็นว่า ในสัญญาซื้อขายนั้น ค่าใช้จ่ายในการเตรียมการให้ทรัพย์สินอยู่ในสภาพที่จะส่งมอบได้ เช่น ค่ากระดาห่อของหรือค่าบรรจุหีบห่อนั้น ผู้ขายจะต้องเสียเอง³²

ในประเด็นปัญหาดังกล่าวนั้น ค่าใช้จ่ายนี้ไม่น่าจะรวมไปถึงค่าใช้จ่ายอันเป็นอุปกรณ์ในการชำระหนี้ด้วย ซึ่งเมื่อพิจารณาตามตัวบทกฎหมายมาตรา 325 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บัญญัติเฉพาะที่เป็นค่าใช้จ่ายในการชำระหนี้เท่านั้น จึงไม่กินความไปถึงค่าธรรมเนียมหรือค่าใช้จ่าย

³⁰ วิษณุ เครืองาม, คำอธิบายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยซื้อขาย แลกเปลี่ยน ให้, พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติบรรณาการ, 2542), น.204.

³¹ โสภณ รัตนกร, อ้างแล้ว เจริญรทที่ 4, น.480.

³² วิษณุ เครืองาม, อ้างแล้ว เจริญรทที่ 30 , น.204.

ในการก่อนนี้³³ ทั้งนี้ในกรณีของสัญญาแลกเปลี่ยนนั้น ก็สามารถนำหลักการข้างต้นมาบังคับใช้ได้ ทั้งนี้เป็นไปตามมาตรา 519 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์³⁴

จากหลักการดังกล่าวข้างต้น ดังนั้นหากเป็นการที่เจ้าหนี้ไม่ยอมรับชำระหนี้หรือไม่ชำระหนี้ตอบแทน โดยไม่มีสิทธิซึ่งเป็นการผิดนัดของเจ้าหนี้ ผู้เขียนเห็นว่า กรณีดังกล่าว เป็นการที่เจ้าหนี้กระทำการอื่นใดที่อาจทำให้ค่าใช้จ่ายในการชำระหนี้เพิ่มขึ้น ซึ่งเจ้าหนี้จำเป็นต้องเป็นผู้รับผิดชอบในค่าใช้จ่ายดังกล่าวที่เพิ่มมากขึ้น ตามมาตรา 325 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ด้วย ซึ่งหากเป็นของสัญญาซื้อขาย หรือสัญญาแลกเปลี่ยนนั้น หากเจ้าหนี้ไม่ยอมรับชำระหนี้โดยการรับมอบทรัพย์สิน หากเกิดค่าใช้จ่ายที่เพิ่มมากขึ้น เช่น ค่าขนส่ง อาจเพราะต้องมีการขนส่งมากกว่า 1 ครั้ง เนื่องจากเจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้ในครั้งแรกนั้น เจ้าหนี้อาจจำเป็นต้องรับผิดชอบค่าขนส่งที่เพิ่มขึ้นด้วย ทั้งนี้เป็นไปตามมาตรา 325 และ 464 ประมวลกฎหมายแพ่งฯ ซึ่งรวมทั้งในสัญญาแลกเปลี่ยนด้วย โดยอาศัยมาตรา 519 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แต่ทั้งนี้หากเป็นค่าใช้จ่ายที่ไม่เกิดจากการชำระหนี้โดยตรง คือ ค่าใช้จ่ายอันเป็นอุปกรณ์ในการชำระหนี้ แม้เจ้าหนี้จะตกเป็นผู้ผิดนัด ลูกหนี้จำเป็นต้องเป็นฝ่ายรับภาระค่าใช้จ่ายในประการนี้

ในประเด็นเกี่ยวกับความรับผิดชอบในค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นในการชำระหนี้ ตามมาตรา 325 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้น มีข้อน่าสังเกตดังนี้

1. ตามมาตรา 325 นั้นเมื่อพิจารณาจะพบว่าอยู่ในส่วนของบทบัญญัติว่าด้วยการชำระหนี้ ซึ่ง มาตรา 330 เป็นบทสรุปหรือผลของการขอปฏิบัติการชำระหนี้ของลูกหนี้โดยชอบซึ่งลูกหนี้หลุดพ้นความรับผิดชอบใดๆ อันเกิดจากการไม่ชำระหนี้ ซึ่งจะพบว่า ค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นก็น่าจะเป็นผลประการหนึ่งของมาตรา 330 นั้นเอง จึงอาจกล่าวได้ว่า เมื่อลูกหนี้ขอปฏิบัติการชำระหนี้โดยชอบแล้ว เจ้าหนี้ก็จำเป็นต้องรับผิดชอบในค่าใช้จ่ายในการชำระหนี้ที่เพิ่มขึ้น โดยการผิดนัดของเจ้าหนี้เป็นกรณีหนึ่งของความรับผิดชอบในค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นของเจ้าหนี้เท่านั้น

2. ค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาทรัพย์สินเพื่อรอการส่งมอบนั้นเป็นค่าใช้จ่ายในการชำระหนี้หรือไม่ ในประเด็นนี้ค่าใช้จ่ายดังกล่าวน่าจะเป็นค่าใช้จ่ายในการชำระหนี้ด้วย ซึ่งหากเจ้าหนี้ผิดนัดไม่

³³ เสนีย์ ปราโมช,ม.ร.ว., อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 6 ,น. 1405.

³⁴ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 519 บัญญัติว่า “บทบัญญัติทั้งหลายในลักษณะซื้อขายนั้น ท่านให้ใช้ถึงการแลกเปลี่ยนด้วย โดยให้ถือว่าผู้เป็นคู่สัญญาแลกเปลี่ยนเป็นผู้ขายในส่วนทรัพย์สินซึ่งตนได้ส่งมอบ และเป็นผู้ซื้อในส่วนทรัพย์สินซึ่งตนได้รับในการแลกเปลี่ยนนั้น”

รับชำระหนี้ เจ้าหนี้ก็จำต้องรับผิดชอบในค่าใช้จ่ายดังกล่าว และหากมีการใช้สิทธิวางทรัพย์เพื่อชำระหนี้ นั้น หากมีค่าใช้จ่ายเกิดขึ้น เช่น ค่าขนส่งวางทรัพย์หรือ ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ในการวางทรัพย์ถือว่า เป็นค่าใช้จ่ายในการชำระหนี้หรือไม่

ในประเด็นปัญหาเกี่ยวกับค่าขนส่งเพื่อวางทรัพย์และค่าธรรมเนียมในการวางทรัพย์ถือว่า เป็นค่าใช้จ่ายในการชำระหนี้ โดยหากเป็นค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ในการวางทรัพย์ ตามบทบัญญัติตาม มาตรา 338 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กำหนดให้เจ้าหนี้ต้องเป็นผู้รับผิดชอบเนื่องจากการใช้ สิทธิวางทรัพย์นั้นเกิดจากการกระทำของเจ้าหนี้ที่ไม่ยอมรับชำระหนี้และถือว่าเป็นการกระทำเสมือน การชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้ ดังนั้นถือว่าค่าธรรมเนียมในการใช้สิทธิวางทรัพย์เป็นค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นจาก การไม่รับชำระหนี้ของเจ้าหนี้ซึ่งเจ้าหนี้ต้องรับผิดชอบ แต่ในส่วนของค่าใช้จ่าย อาทิ ค่าขนส่งทรัพย์เพื่อ นำไปวางทรัพย์นั้น ตามตัวบทกฎหมายเกี่ยวกับการวางทรัพย์ไม่ได้บัญญัติรองรับถึงค่าใช้จ่ายดังกล่าว แต่หากพิจารณาจากบทบัญญัติมาตรา 325 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แล้ว จะพบว่า การใช้ สิทธิวางทรัพย์ถือว่าเป็นการกระทำที่เป็นการเสมือนการชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้ ซึ่งเกิดจากการที่เจ้าหนี้ไม่ รับชำระหนี้ ซึ่งหากลูกหนี้ใช้สิทธิวางทรัพย์แล้วมีค่าใช้จ่ายเช่น ค่าขนส่ง เจ้าหนี้ก็จำต้องเป็น ผู้รับผิดชอบด้วยเช่นกัน ตามหลักการในมาตรา 325 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

จากการพิจารณาบทบัญญัติในมาตรา 330 นั้นจะพบว่า หากเกิดการไม่รับชำระหนี้ขึ้นมา นั้น ตามมาตรา 330 เป็นบทบัญญัติว่าด้วยการปลดปล่อยภาระความรับผิดชอบฝ่ายลูกหนี้เท่านั้น ซึ่ง เป็นบทกฎหมายที่กำหนดให้ความคุ้มครองภาระของลูกหนี้ ซึ่งมีผลเกี่ยวเนื่องกับการผิดนัดของเจ้าหนี้ ส่วนความรับผิดชอบของเจ้าหนี้ที่ปฏิเสธไม่รับชำระหนี้จะเกิดผลร้ายแก่เจ้าหนี้ประการใดก็ต้องพิจารณาบท กฎหมายในส่วนอื่นต่อไป

2.2 สิทธิในการวางทรัพย์เพื่อชำระหนี้

การที่เจ้าหนี้ปฏิเสธไม่รับชำระหนี้ นั้น หากลูกหนี้ขอปฏิบัติการชำระหนี้โดยชอบด้วย กฎหมายแล้วก็ตาม และแม้จะเป็นกรณีที่ถือว่าเป็นการที่เจ้าหนี้ตกเป็นผู้ผิดนัดก็ตาม ซึ่งมีผลทำให้ ลูกหนี้หลุดพ้นหรือปลดปล่อยภาระความรับผิดชอบอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้ นั้นก็ตาม แต่ลูกหนี้ยังคงมี ภาระผูกพันที่ต้องชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้อยู่ ทั้งนี้ตามหลักกฎหมายของไทยตามประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ก็ได้วางแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยให้สิทธิลูกหนี้ในการใช้สิทธิวางทรัพย์เพื่อชำระ หนี้ต่อเจ้าหนี้ ซึ่งเมื่อลูกหนี้ได้วางทรัพย์โดยชอบด้วยกฎหมายแล้ว มีผลทำให้ลูกหนี้หลุดพ้นการชำระ หนี้ เสมือนหนึ่งลูกหนี้ได้ชำระหนี้แล้ว ซึ่งบทบัญญัติในส่วนที่เกี่ยวกับการใช้สิทธิในการวางทรัพย์นั้น

เป็นไปตามมาตรา 331 ถึงมาตรา 339 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ โดยหลักกฎหมายในการวางทรัพย์ มีข้อพิจารณาดังนี้

1. หลักเกณฑ์หรือเงื่อนไขในการใช้สิทธิวางทรัพย์นั้นเป็นไปตามมาตรา 331 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์³⁵ โดยลูกหนี้สามารถจะใช้สิทธิวางทรัพย์ได้นั้นต้องประกอบด้วยเงื่อนไขหรือหลักเกณฑ์ดังนี้

- ก. เจ้าหนี้บอกปิดไม่ยอมรับชำระหนี้ หรือ
- ข. เจ้าหนี้ไม่สามารถจะรับชำระหนี้ได้ ไม่ว่ากรณีจะเป็นอย่างไรก็ตาม หรือ
- ค. เมื่อผู้ชำระหนี้(ลูกหนี้) ไม่สามารถจะหยั่งรู้ว่าเป็นตัวเจ้าหนี้ที่แน่นอนโดยมิใช่ความผิดของตน

2. วิธีการวางทรัพย์ ต้องเป็นไปตามมาตรา 333 วรรคแรก ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์³⁶ กล่าวคือ ผู้วางทรัพย์จะต้องวางทรัพย์ ณ สำนักงานวางทรัพย์ ณ ตำบลที่ต้องชำระหนี้ ทั้งนี้ ลูกหนี้ต้องชำระหนี้ ณ ที่ได้นั้นพิจารณาได้จากบทบัญญัติของกฎหมายในส่วนของสถานที่ชำระหนี้ ตามบรรพ 2 หนี้ หมวด 5 ว่าด้วยความระงับแห่งหนี้ ในส่วนของสถานที่ชำระหนี้ ซึ่งเป็นไปตาม หลักกฎหมายตามบทบัญญัติมาตรา 324 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์³⁷ ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กรณี

- ก. วางทรัพย์ ณ สถานที่ที่ต้องชำระหนี้ตามที่ระบุไว้ในสัญญา
- ข. หากไม่ได้กำหนดไว้และเป็นการที่ลูกหนี้ต้องส่งมอบทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง ก็ให้วางทรัพย์ ณ สถานที่ซึ่งทรัพย์สินนั้นได้อยู่เวลาก่อให้เกิดหนี้

³⁵ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 331 บัญญัติว่า “ถ้าเจ้าหนี้บอกปิดไม่รับชำระหนี้ก็ดี หรือไม่สามารถรับชำระหนี้ได้ก็ดี หากบุคคลผู้ชำระหนี้วางทรัพย์อันเป็นวัตถุแห่งหนี้ไว้เพื่อประโยชน์แก่เจ้าหนี้แล้ว ก็ย่อมเป็นอันหลุดพ้นจากหนี้ได้ ความข้อนี้ท่านให้ใช้ตลอดถึงกรณีที่บุคคลผู้ชำระหนี้ไม่สามารถจะหยั่งรู้ถึงสิทธิ หรือไม่รู้ตัวเจ้าหนี้ได้แน่นอนโดยมิใช่เป็นความผิดของตน”

³⁶ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 333 วรรคแรก บัญญัติว่า “การวางทรัพย์ต้องวาง ณ สำนักงานวางทรัพย์ประจำตำบลที่ต้องชำระหนี้”

³⁷ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 324 บัญญัติว่า “เมื่อมิได้มีแสดงเจตนาไว้ โดยเฉพาะเจาะจงว่าพึงจะชำระหนี้ ณ สถานที่ใดไว้ หากจะต้องส่งมอบทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง ท่านต้องส่งมอบกัน ณ สถานที่ซึ่งทรัพย์สินนั้นได้อยู่ในเวลาเมื่อก่อให้เกิดหนี้ นั้น ส่วนการชำระหนี้โดยประการอื่น ท่านว่าต้องชำระ ณ สถานที่ซึ่งเป็นภูมิลำเนาปัจจุบันของเจ้าหนี้”

ค. การชำระหนี้โดยประการอื่น ต้องวางทรัพย์ ณ สำนักงานวางทรัพย์ที่เจ้าหนี้มีภูมิลำเนา เมื่อมีการใช้สิทธิวางทรัพย์แล้ว ผู้วางทรัพย์ต้องมีการแจ้งการวางทรัพย์ให้เจ้าหนี้ทราบโดยทันที ซึ่งหลักการเป็นไปตามมาตรา 333 วรรคสาม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์³⁸ ในการบอกกล่าวถึงการวางทรัพย์ให้เจ้าหนี้ทราบนั้น มีประเด็นปัญหาที่น่าพิจารณาว่า หากไม่มีการบอกกล่าวกับเจ้าหนี้แล้วจะเกิดปัญหาประการใด การวางทรัพย์นั้นสมบูรณ์หรือไม่ การบอกกล่าวถือเป็นเงื่อนไขสำคัญหรือไม่ โดยในประเด็นปัญหาประการนี้มีความเห็นของนักกฎหมายไปในหลายแนวทาง ทั้งนี้ นักกฎหมายบางท่านมีความเห็นว่า การบอกกล่าวนั้นมีความจำเป็นเนื่องจากการวางทรัพย์ถือเสมือนว่าเป็นการชำระหนี้ควรที่จะแจ้งให้เจ้าหนี้ทราบเนื่องจากเป็นผู้มีส่วนได้เสีย แต่นักกฎหมายบางท่านก็มีความเห็นว่าไม่มีความจำเป็นแต่ประการใด ถือว่าการวางทรัพย์นั้นสมบูรณ์ตามกฎหมาย แต่การไม่บอกกล่าวอาจส่งผลบางประการเท่านั้น เช่น การนับอายุความในการที่เจ้าหนี้สามารถใช้สิทธิในการรับทรัพย์ที่วางโดยนับแต่เจ้าหนี้ทราบ เป็นต้น ในประเด็นปัญหาดังกล่าวนั้น การที่ไม่มีการบอกกล่าวการวางทรัพย์นั้น ไม่ถือเป็นเหตุให้การวางทรัพย์นั้นไม่สมบูรณ์ตามกฎหมาย เนื่องจากบอกกล่าวการวางทรัพย์นั้น ไม่ถือเป็นเหตุให้การวางทรัพย์นั้นไม่สมบูรณ์ตามกฎหมาย เนื่องจากตามกฎหมายไม่ได้กำหนดว่าการบอกกล่าวเป็นเงื่อนไขที่จะทำให้การวางทรัพย์ไม่สมบูรณ์แต่ประการใด แต่หากก่อให้เกิดผลบางประการเท่านั้น เช่น การที่เจ้าหนี้ไม่ทราบถึงการวางทรัพย์และก่อให้เกิดความเสียหายกับเจ้าหนี้ บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอาจต้องรับผิดชอบเจ้าหนี้ หรือผลในการนับระยะเวลาในการขอรับทรัพย์ที่วางชำระหนี้ เป็นต้น³⁹

3. ทรัพย์ที่สามารถใช้สิทธิในการวางทรัพย์

ตามหลักการวางทรัพย์เพื่อชำระหนี้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้น ไม่ได้มีข้อจำกัดชนิดของทรัพย์ในการวางทรัพย์ไว้ เว้นแต่ ทรัพย์นั้นเป็นทรัพย์ที่ไม่สมควรแก่การเก็บรักษาทั้งนี้ หลักเกณฑ์เป็นไปตามมาตรา 336 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์⁴⁰ ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท

³⁸ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 333 วรรคสาม บัญญัติว่า “ผู้วางต้องบอกกล่าวให้เจ้าหนี้ทราบการที่ได้วางทรัพย์นั้นโดยพลัน”

³⁹ ชลอ ว่องวัฒนาภิกุล, “วางทรัพย์”, สารานุกรมกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2540), น.54-55.

⁴⁰ มาตรา 336 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บัญญัติว่า “ถ้าทรัพย์อันเป็นวัตถุแห่งการชำระหนี้ไม่ควรแก่การวางไว้ก็ดี หรือเป็นที่วิคกว่าทรัพย์นั้นเกลือกจะเสื่อมเสีย หรือทำลาย หรือบุบ

ก. ทรัพย์สินนั้นไม่ควรแก่การวาง เช่น อสังหาริมทรัพย์ ตึกกรามบ้านช่อง สิ่งของใหญ่โต เครื่องจักรใหญ่ เรือเดินทะเล ช้าง หรือท่อนซุงที่เป็นแพลอยตามน้ำ

ข. ทรัพย์สินโดยสภาพเป็นที่วิตกว่าจะเสื่อมเสีย หรือทำลาย หรือบอบสลายได้ในระหว่างที่วาง เช่น ของสดต่างๆที่เน่าเสียง่าย อาทิ ผักผลไม้ ไข่ไก่ หรือน้ำแข็งแกะสลักในงานพิธีต่างๆ

ค. ทรัพย์สินเสียค่ารักษาแพงเกินควร เช่น สัตว์เลี้ยง สุนัขพันธุ์ต่างประเทศที่นำมาวางราคา 2,000 บาท แต่ปรากฏว่าค่าเลี้ยงดูสุนัข เช่น อาหาร และการดูแลรักษาต้องจ้างสัตวแพทย์มาดูแลตรวจรักษาโรคซึ่งต้องเสียค่าใช้จ่าย 5,000 บาท มากกว่าราคาทรัพย์สิน⁴¹

ทั้งนี้เมื่อจำต้องมีการชำระหนี้โดยการส่งมอบทรัพย์สินทั้งสามประเภทดังกล่าวนี้ เมื่อผู้วางไม่สามารถใช้สิทธิในการวางทรัพย์สินทั้ง 3 ประเภทดังกล่าวได้ กฎหมายจึงกำหนดทางแก้ปัญหาดังกล่าวไว้โดยการนำทรัพย์สินนั้นออกขายทอดตลาดแล้วนำเงินที่ได้จากการขายทอดตลาดมาวางทรัพย์สินแทน ซึ่งเมื่อพิจารณาในทางกลับกันหากไม่ใช่ทรัพย์สินทั้งสามประเภท ก็ไม่สามารถใช้สิทธิในการขายทอดตลาดตามความในมาตรา 336 ได้ คงต้องขายทรัพย์สินในสภาพเช่นนั้น⁴² การขายทอดตลาดทรัพย์สินตามมาตรา 336 นี้ จะกระทำได้อีกต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากศาลก่อน และแม้จะได้รับอนุญาตจากศาลให้ขายได้แล้ว มาตรา 337 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์⁴³ ยังบังคับว่าไม่อนุญาตให้เอา ทรัพย์สินออกขายทอดตลาดจนกว่าจะได้บอกให้เจ้าหนี้รู้ตัวก่อน การบอกกล่าวนี้จะงดเสียได้ก็ต่อเมื่อทรัพย์สินนั้นอาจเสื่อมหามลง หรือภัยมีอยู่ในการที่จะหน่วงการขายทอดตลาดไว้

การบอกกล่าวให้เจ้าหนี้ทราบถึงการขายทอดตลาดนั้น แม้จะมีเหตุในการงดการบอกกล่าวก็ตาม ถ้าในที่สุดมีการขายทอดตลาด ลูกหนี้จะต้องแจ้งการขายทอดตลาดทรัพย์สินให้เจ้าหนี้ทราบ

สลายได้ก็ดี เมื่อได้รับอนุญาตจากศาล บุคคลผู้ชำระหนี้จะเอาทรัพย์สินนั้นออกขายทอดตลาด แล้วเอาเงินที่ได้จากการขายวางแทนทรัพย์สินก็ได้ ความข้อนี้ท่านให้ใช้ตลอดถึงกรณีที่ค่ารักษาทรัพย์สินจะแพงเกินควรนั้นด้วย”

⁴¹ ชลอ ว่องวัฒนาภิกุล, อ้างแล้ว เจริญพรที่ 39, น.72.

⁴² เพิ่งอ้าง, น.72.

⁴³ มาตรา 337 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บัญญัติว่า “ท่านไม่อนุญาตให้เอาทรัพย์สินออกขายทอดตลาดจนกว่าจะได้บอกเจ้าหนี้รู้ตัวก่อน การบอกกล่าวจะงดเสียก็ได้ ถ้าทรัพย์สินนั้นอาจเสื่อมลง หรือมีภัยอยู่ในการหน่วงการขายทอดตลาดไว้”

โดยไม่ชักช้าด้วย ถ้าลูกหนี้ละเลยเสียไม่บอกกล่าวการจะขายทอดตลาดให้เจ้าหนี้ทราบ ลูกหนี้ต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทน ตามมาตรา 337 วรรคสอง⁴⁴

การบอกกล่าวให้เจ้าหนี้รู้ตัวก่อน และการบอกกล่าวการขายทอดตลาดให้เจ้าหนี้ทราบนั้น ถ้าไม่เป็นอันจะทำได้ จะดลเสียตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 337 วรรคสามก็ได้⁴⁵

การขายทอดตลาดนั้นจะต้องกระทำโดยประกาศโฆษณาให้ประชาชนทราบดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 337 วรรคสี่⁴⁶

4. ค่าใช้จ่ายในการวางทรัพย์

ในการวางทรัพย์นั้น โดยหลักกฎหมายเจ้าหนี้ต้องเป็นผู้รับภาระค่าธรรมเนียมที่เกิดขึ้น⁴⁷ ซึ่งค่าธรรมเนียมในการวางทรัพย์นั้นหมายความรวมถึง ค่าธรรมเนียมในการวางทรัพย์และค่าใช้จ่ายในการขายทอดตลาดทรัพย์ที่ได้นำมาวางด้วย เหตุที่กำหนดให้เจ้าหนี้เป็นผู้รับผิดชอบในค่าใช้จ่ายก็เนื่องมาจาก การวางทรัพย์กระทำขึ้นเพื่อประโยชน์ของเจ้าหนี้และไม่ได้เกิดจากความผิดของลูกหนี้ ด้วยเหตุผลดังกล่าวกฎหมายจึงกำหนดให้เจ้าหนี้เป็นผู้รับผิดชอบในค่าใช้จ่ายและค่าธรรมเนียมที่เกิดขึ้น แต่ทั้งนี้หากมีการถอนการวางทรัพย์โดยลูกหนี้นั้น เจ้าหนี้ไม่จำเป็นต้องเป็นฝ่ายรับภาระในค่าธรรมเนียมแต่ประการใด เนื่องจากเมื่อมีการถอนการวางทรัพย์ไปเสียแล้ว เจ้าหนี้ก็จะไม่ได้รับประโยชน์อันใดอันเกิดจากการวางทรัพย์⁴⁸

⁴⁴ มาตรา 337 วรรคสอง ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บัญญัติว่า " ในการขายทอดตลาดนั้น ท่านให้ลูกหนี้บอกกล่าวแก่เจ้าหนี้โดยไม่ชักช้า ถ้าละเลยการบอกกล่าว ลูกหนี้จะต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทน "

⁴⁵ มาตรา 337 วรรคสาม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บัญญัติว่า "การบอกให้รู้ตัว และบอกกล่าวนี้ ถ้าไม่เป็นอันจะทำได้จะดลเสียก็ได้ "

⁴⁶ มาตรา 337 วรรคสี่ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บัญญัติว่า "เวลาและสถานที่ที่จะขายทอดตลาด กับคำพรรณนาลักษณะแห่งทรัพย์นั้น ท่านให้ประกาศโฆษณาให้ประชาชนทราบ "

⁴⁷ มาตรา 338 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บัญญัติว่า "ค่าธรรมเนียมในการวางทรัพย์หรือขายทอดตลาดนั้นให้เจ้าหนี้เป็นผู้ออก เว้นแต่ลูกหนี้จะได้ถอนทรัพย์ที่วาง "

⁴⁸ สุเมธ จานประดับ, "การวางทรัพย์", (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2538), น.38.

5. ผลจากการใช้สิทธิวางทรัพย์

ในการใช้สิทธิวางทรัพย์นั้น อาจก่อให้เกิดผลในหลายประการ แต่เมื่อวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นแล้ว สามารถแบ่งแยกผลของการวางทรัพย์ชำระหนี้ ออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

ก. ผลโดยตรงจากการวางทรัพย์ ซึ่งหลักการเป็นไปตามมาตรา 331⁴⁹ การใช้สิทธิวางทรัพย์นั้น มิได้มีผลให้หนี้ระงับไปแต่มีผลทำให้ลูกหนี้หลุดพ้นจากหนี้ และไม่ได้เป็นเหตุให้หนี้นั้น ระงับสิ้น เนื่องจากการที่หนี้จะระงับสิ้นนั้นอาจเกิดขึ้นได้จากการชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้ แต่ในการวางทรัพย์นั้น อาจมีการถอนการวางทรัพย์ได้ ซึ่งหากมีการถอนการวางทรัพย์ก็ถือว่าเจ้าหนี้ยังไม่ได้รับชำระหนี้ จะบัญญัติให้ผลของการวางทรัพย์นั้นเป็นการทำให้หนี้ระงับจึงเป็นการไม่ถูกต้อง การที่ลูกหนี้หลุดพ้นจากหนี้อันเนื่องมาจากการวางทรัพย์ อาทิเช่น การปลดปล่อยหน้าที่ในการดูแลรักษาทรัพย์ของลูกหนี้ เป็นต้น

ข. ผลเกี่ยวเนื่อง เมื่อมีการใช้สิทธิวางทรัพย์แล้ว นอกจากการที่ผู้วางทรัพย์หลุดพ้นจากการชำระหนี้ซึ่งเป็นผลโดยตรงจากการวางทรัพย์แล้ว ยังคงมีผลประการอื่นที่ตามมาด้วย อาทิเจ้าหนี้สามารถใช้สิทธิรับทรัพย์ที่ผู้วางทรัพย์ขอวางชำระหนี้ภายในระยะเวลา 10 ปี หากเป็นการวางเงินเพื่อชำระหนี้เจ้าหนี้ไม่มีสิทธิที่ได้ออกรับดอกเบี้ยระหว่างที่มีการวางทรัพย์ ผู้วางทรัพย์สามารถถอนการวางทรัพย์ไว้ได้หากไม่ได้สละสิทธิในการถอนการวางทรัพย์ เป็นต้น

6. ปัญหาบางประการในการใช้สิทธิวางทรัพย์จากการศึกษาจะพบว่า การวางทรัพย์นั้น เป็นมาตรการทางกฎหมายที่มีปัญหาในหลายประการ อาทิเช่น

ก. การวางทรัพย์ในหนี้กระทำการหรืองดเว้นกระทำการ

ในการใช้สิทธิวางทรัพย์เพื่อชำระหนี้ นั้น เป็นหลักการที่กำหนดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาลูกหนี้ที่ไม่สามารถชำระหนี้ให้แก่เจ้าหนี้ได้ ซึ่งเหตุในการใช้สิทธิวางทรัพย์นั้นเป็นไปตามหลักเกณฑ์หรือเงื่อนไขตามที่กล่าวมาข้างต้น แต่เนื่องด้วยในการชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้ นั้น อาจกระทำไม่ได้ โดยหลายประการให้ตรงตามวัตถุประสงค์แห่งหนี้ เช่น หนี้กระทำการ งดเว้นกระทำการ และการส่งมอบทรัพย์เฉพาะสิ่ง เป็นต้น ทั้งนี้หากเป็นหนี้ในการส่งมอบทรัพย์สิน เช่น ส่งมอบเงิน หรือทรัพย์เฉพาะสิ่ง หรือทรัพย์เป็นประเภทก็ตาม จะพบว่าไม่มีปัญหาในการวางทรัพย์ เพราะสะดวกแก่การที่จะนำไปวาง ปัญหาจะมีก็ตรงที่ว่า ถ้าวัตถุประสงค์แห่งหนี้เป็นการกระทำการหรืองดเว้นกระทำการ จะทำการวางทรัพย์ได้หรือไม่ เมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่า ลักษณะของวัตถุประสงค์แห่งหนี้ นั้น ไม่มีสภาพที่จะนำมาวางได้

⁴⁹ มาตรา 331 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บัญญัติว่า “.....หากบุคคลผู้ชำระหนี้วางทรัพย์อันเป็นวัตถุแห่งหนี้ไว้เพื่อประโยชน์แก่เจ้าหนี้แล้ว ก็ย่อมเป็นอันหลุดพ้นจากหนี้ได้.....”

ตัวอย่าง ว่าจ้างออกแรงขุดดิน ลูกหนี้จะเอาแรงงานไปวาง ณ สำนักงานวางทรัพย์ย่อมเป็นไปได้หรือไม่หรือถ้าจะขุดดินให้สำนักงานวางทรัพย์ ก็ไม่ได้ประโยชน์อะไรแก่เจ้าหนี้ เรื่องวัตถุแห่งหนี้ที่เป็นการงดเว้นการกระทำการก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ฉะนั้น บทบัญญัติว่าด้วยการวางทรัพย์จึงไม่สามารถให้บังคับกับหนี้การกระทำหรืองดเว้นการกระทำได้⁵⁰

อนึ่ง เหตุที่ต้องมีการวางทรัพย์ก็เนื่องจากความยุ่งยากที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายรักษาทรัพย์ที่มีตัวตนเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหาย แต่นี้การกระทำซึ่งไม่มีตัวตน เช่น กรณีที่ต้องชำระหนี้ด้วยแรงงานฝีมือ ซึ่งขึ้นอยู่กับผู้ชำระหนี้เอง ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายระวางรักษาอะไร เพียงแต่ขอปฏิบัติการชำระหนี้โดยชอบ ก็ได้รับการปลดเปลื้องความรับผิดชอบจากการไม่ชำระหนี้ตาม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 330 แล้วและปัญหาความยุ่งยากในการรักษาทรัพย์ก็จะเกิดขึ้นไม่ได้⁵¹

จากการพิจารณาจะพบว่าหลักการดังกล่าวเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาหรือเยียวยา ลูกหนี้จากการที่เจ้าหนี้มีมติในการไม่รับชำระหนี้ โดยหากเป็นหนี้ส่งมอบทรัพย์เฉพาะสิ่งลูกหนี้สามารถลดภาระในการใช้ความระมัดระวังในการดูแลทรัพย์ของลูกหนี้ได้ โดยการส่งมอบทรัพย์ให้แก่เจ้าพนักงานวางทรัพย์ และไม่จำเป็นต้องรับภาระค่าใช้จ่ายในการดูแลทรัพย์นั้น โดยผลภาระให้แก่เจ้าหนี้เป็นผู้รับภาระแทน แต่หากวัตถุแห่งหนี้เป็นหนี้ประเภทอื่นก็ไม่สามารถใช้วิธีการทางกฎหมายในการวางทรัพย์เพื่อชำระหนี้แก่เจ้าหนี้ ซึ่งจะพบว่าจะจะเป็นปัญหาหากเกิดการมีมติขอเจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้ของลูกหนี้ในหนี้การกระทำ แม้ในหนี้การกระทำจะไม่มีปัญหาในการดูแลทรัพย์และปัญหาค่าใช้จ่ายก็ตามแต่หากลูกหนี้ต้องการชำระหนี้เพื่อประโยชน์เป็นพิเศษของตนจะเกิดปัญหาทันที

ข. การใช้สิทธิวางทรัพย์กับระเบียบข้อบังคับของกระทรวงยุติธรรมในการวางทรัพย์

การวางทรัพย์นั้น ในทางปฏิบัติแล้วนั้นนอกจากต้องปฏิบัติตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แล้ว ผู้วางทรัพย์ต้องเป็นกระทำการให้ไปตามระเบียบของกระทรวงยุติธรรมว่าด้วยการวางทรัพย์ สำนักงานวางทรัพย์กลาง กรมบังคับคดี พ.ศ. 2518 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม ครั้งที่ 2 (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2544 อีกด้วย ซึ่งมีข้อสังเกตโดยสังเขปดังนี้

⁵⁰ ชลอ ว่องวัฒนาภิกุล, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 39, น.23.

⁵¹ เพิ่งอ้าง น.23 อ้างจากหรือกล่าวจาก เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้ เล่ม 2 (ภาค1-2), พุทธศักราช 2478 แก้ไขเพิ่มเติม 2505 (กรุงเทพมหานคร : นิติบรรณาการ, 2520), น.1456.

1. การวางทรัพย์ต้องกระทำต่อสำนักงานวางทรัพย์ซึ่งมีเขตอำนาจตามกฎหมายและทรัพย์ที่วางอาจเป็นตัวแทนหรือทรัพย์อันเป็นวัตถุแห่งหนึ่งอย่างใด อย่างหนึ่ง เว้นแต่โดยสภาพของทรัพย์เป็นสิ่งที่ไม่ควรแก่การวาง (ข้อที่ 3)

จากระเบียบดังกล่าวจะพบว่าในการใช้สิทธิวางทรัพย์นั้น ไม่ใช่ว่าผู้วางทรัพย์จะดำเนินการวางทรัพย์ได้ทุกกรณีและเป็นทรัพย์ทุกประเภทที่สามารถใช้สิทธิวางทรัพย์ได้ เนื่องจากมีทรัพย์บางประเภทอาจไม่เหมาะสมในการวางทรัพย์ ซึ่งเมื่อศึกษาต่อไปจะพบว่าทรัพย์ที่เป็นปัญหาที่สมควรแก่การวางหรือไม่อันได้แก่ สารเคมี อสังหาริมทรัพย์⁵² หรือสังหาริมทรัพย์ที่มีขนาดใหญ่ แพ เรือกำปั่น เรือที่มีระวางตั้งแต่ห้าตันขึ้นไป⁵³ ซึ่งหากเป็นทรัพย์ประเภทเช่นนี้เจ้าพนักงานอาจจะไม่ยอมรับการวางทรัพย์ก็ได้ ในกรณีนี้หากเป็นการที่ผู้วางทรัพย์หรือลูกหนี้ต้องชำระหนี้โดยการส่งมอบทรัพย์ดังกล่าว อาจเกิดปัญหาขึ้นได้

แต่อย่างไรก็ตาม มาตรา 336 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ได้บัญญัติทางแก้ไขไว้ โดยหากเป็นทรัพย์ที่ไม่เหมาะสมแก่การใช้สิทธิวางทรัพย์นั้น มาตรา 336 กำหนดให้นำทรัพย์ออกขายทอดตลาดโดยการขออนุญาตศาล แล้วนำเงินจากการขายทอดตลาดมาวางทรัพย์แทน โดยในทางปฏิบัตินั้นหากทรัพย์นั้นเป็นทรัพย์ที่ไม่สมควรแก่การวางทรัพย์ ให้ลูกหนี้หรือผู้วางทรัพย์ให้ความยินยอมไว้ล่วงหน้าในการที่เจ้าพนักงานจะขออนุญาตศาลในการขายทอดตลาดทรัพย์นั้น (ข้อที่ 11)

แต่กระนั้น แม้จะมีบทบัญญัติในมาตรา 336 เป็นทางออกของปัญหาดังกล่าวก็ตาม แต่ในการปฏิบัติตามมาตรา 336 ก็ต้องกระทำโดยการนำทรัพย์นั้นออกขายทอดตลาดและนำเงินจากการขายทอดตลาดมาวางแทน ซึ่งในทางปฏิบัติการขายทอดตลาดทรัพย์นั้นอาจกระทำได้ยาก ไม่สามารถปฏิบัติได้ทันที และราคาที่ขายได้นั้นอาจเป็นราคาที่ไม่เหมาะสมซึ่งอาจก่อให้เกิดความเสียหายกับเจ้าหนี้ได้ และอาจทำให้เจ้าหนี้ใช้สิทธิเรียกร้องค่าเสียหายจากการใช้สิทธิจากลูกหนี้หรือเจ้าพนักงานได้ ซึ่งจากการดำเนินการดังกล่าวจึงเป็นการขัดกับหลักการในการวางทรัพย์ซึ่งวัตถุประสงค์ในด้านหนึ่งนั้นต้องการคุ้มครองลูกหนี้ แต่ในทางกลับกันการวางทรัพย์นั้นก็เป็นมาตรการที่กระทำเพื่อประโยชน์ของเจ้าหนี้ในการได้รับชำระหนี้ด้วย

ในส่วนของอสังหาริมทรัพย์นั้น ในทางปฏิบัติเจ้าพนักงานจะรับวางเพียงเอกสารสิทธิ เช่น โฉนด เป็นต้น (ข้อที่ 25) เท่านั้น ไม่ได้รับวางตัวทรัพย์แต่ประการใด ทั้งนี้ในประเด็นนี้ท่านอาจารย์

⁵² โปรดดูรายละเอียดจาก ภาคผนวก ค คู่มือปฏิบัติราชการกรมบังคับคดี

⁵³ ชลล ว่องวัฒนาภิกุล, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 39, น.44.

โสภณ รัตนกรได้ให้ความเห็นว่ากรณีนี้ลูกหนี้มีหน้าที่จะต้องส่งมอบทรัพย์สินให้เจ้าหนี้ ถ้าเจ้าหนี้ไม่ยอมรับ ลูกหนี้จะวางทรัพย์สินกับเจ้าหนี้ หรือเพียงแต่แจ้งให้เจ้าหนี้ทราบแล้วละทิ้งทรัพย์สินนั้นไปจะทำได้หรือไม่ ในกรณีที่ทรัพย์สินนั้นอาจวางกับสำนักงานวางทรัพย์สินได้ ลูกหนี้จำเป็นต้องวางทรัพย์สินตามที่กฎหมายกำหนดไว้ จึงจะหลุดพ้นจากหนี้ไป แต่กรณีของอสังหาริมทรัพย์เพียงแต่ลูกหนี้แจ้งให้เจ้าหนี้ทราบและเปิดโอกาสให้เจ้าหนี้ได้เข้าครอบครองก็น่าจะเพียงพอแล้ว เช่น ผู้เช่าแจ้งให้แก่ผู้ให้เช่าทราบแล้วออกจากทรัพย์สินที่เช่าก็น่าจะถือว่าได้ปฏิบัติการชำระหนี้แล้ว⁵⁴

ปัญหาเกี่ยวกับการส่งมอบอสังหาริมทรัพย์นั้น จากการวิเคราะห์จะพบว่าเมื่อกฎหมายไทยไม่ได้มีบทกฎหมายรองรับปัญหาดังกล่าว ซึ่งหากเกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สิน(อสังหาริมทรัพย์) ในระหว่างที่เจ้าหนี้ยังไม่รับมอบทรัพย์สิน การที่ลูกหนี้เพียงแต่แจ้งการส่งมอบการครอบครองแก่เจ้าหนี้ นั้น อาจเกิดปัญหาในความรับผิดชอบในค่าเสียหายที่เกิดขึ้นได้ แต่หากเป็นกฎหมายของประเทศเยอรมันนั้นได้มีบทบัญญัติในกรณีดังกล่าวไว้อย่างชัดเจน หากเกิดการเจ้าหนี้ไม่ยอมรับชำระหนี้การส่งมอบทรัพย์สินที่เป็นอสังหาริมทรัพย์ ลูกหนี้สามารถใช้สิทธิเพียงแจ้งการส่งมอบเท่านั้นก็เกิดผล ทั้งนี้เป็นไปตามมาตรา 303 ประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน (BGB)

นอกจากนั้นในประเด็นกรณีของสดนั้น แม้ในการวางทรัพย์สินจะมีข้อกำหนดให้ผู้วางทรัพย์สินให้ความยินยอมในการขายทอดตลาดทรัพย์สินไว้ก่อนแล้วก็ตาม แต่การขายทอดตลาดก็ต้องขออนุญาตศาลก่อน ซึ่งกรณีนี้อาจไม่สามารถกระทำได้เนื่องจากการขออนุญาตต้องใช้ระยะเวลา ทรัพย์สินที่วางอาจเกิดความเสียหายได้ ในกรณีนี้ไม่ได้มีข้อกำหนดกำหนดว่าให้สามารถกระทำการขายทอดตลาดได้โดยไม่ต้องขออนุญาตศาลแต่ประการใด

แต่ทั้งนี้ข้อสังเกตบางประการในการชำระหนี้โดยการส่งมอบอาหารสดนั้น หากปรากฏว่าของสดนั้นเป็นของเพียงเล็กน้อยหรือมีราคาไม่สูงนัก จะพบว่าการใช้สิทธิวางทรัพย์สินนั้นคงไม่ใช่ทางเลือกที่ลูกหนี้จะกระทำเนื่องจากในการใช้สิทธิวางทรัพย์สินนั้นอาจเกิดค่าใช้จ่ายมากกว่าราคาของสดนั้น แม้ค่าใช้จ่ายในการวางทรัพย์สินนั้นอาจจะเรียกจากเจ้าหนี้ได้ในภายหลังก็ตาม แต่กรณีนี้ลูกหนี้คงน่าจะใช้วิธีการดูแลรักษาทรัพย์สินเพื่อรอการส่งมอบแทน ทั้งนี้ในการใช้ความระมัดระวังในการดูแลรักษาทรัพย์สินโดยทั่วไปก็จะเป็นระดับวิญญูชน ซึ่งหากต่อมาเกิดความเสียหายแก่อาหารหรือของสดนั้น ลูกหนี้ก็สามารถได้รับชำระหนี้ตอบแทนโดยที่ตนหลุดพ้นจากการชำระหนี้เนื่องจากการชำระหนี้เป็นพันธวิสัยตามมาตรา 219 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แต่อย่างไรก็ตามหากเป็นอาหารหรือ

⁵⁴ โสภณ รัตนกร, อ้างแล้ว เจริญรศที่ 4, น.237.

ของสดในจำนวนมากและราคาสูงก็จะพบว่าลูกหนี้มีภาระหน้าที่ในการดูแลรักษาทรัพย์สินเพื่อการส่งมอบ (หากดูแลไม่ดีก็มีความรับผิดชอบตามมาตรา 323) ซึ่งจะพบว่าทางออกในการวางทรัพย์สินหรือการเลิกสัญญา น่าจะเป็นทางออกสำหรับปัญหาที่เกิดขึ้น⁵⁵ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าประเด็นปัญหาในการชำระหนี้โดยการส่งมอบอาหารหรือของสดนั้นจะเป็นปัญหาในการชำระหนี้โดยการส่งมอบอาหารและของสดที่มีราคาสูงและปริมาณมาก

ตัวอย่าง ก.(เจ้าหนี้) ตกลงซื้อข้าวแวงจาก ข.(ลูกหนี้) จำนวน 1 จานราคา 25 บาท โดย ก. บอกว่าจะมารับข้าวอีก 10 นาที ขอไปซื้อของอื่นก่อน แต่ต่อมา ก.ลืมเลยไปธุระที่อื่น ในกรณีนี้ ข. ลูกหนี้ไม่จำเป็นต้องใช้สิทธิวางทรัพย์สิน โดย ข.ต้องดูแลรักษาทรัพย์สินอย่างวิญญูชนก็เพียงพอ หากต่อมา ข้าวแวงเสียก็ถือว่าการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัย โดย ข.สามารถเรียกร้องให้ ก.ชำระหนี้ค่าข้าวแวงโดยที่ ข. ไม่จำเป็นต้องส่งมอบข้าวแวงให้ ก.อีก ตามมาตรา 219 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นจะพบว่า แนวปฏิบัติตามมาตรา 336 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ จึงไม่ใช่ทางแก้ปัญหที่แท้จริงแต่ประการใด

2. เมื่อเจ้าพนักงานได้รับคำร้องขอวางทรัพย์สินให้เสนอต่อผู้อำนวยการสำนักงานวางทรัพย์สินกลาง เพื่อพิจารณาสั่งรับหรือไม่รับวางทรัพย์สินหรือรับโดยมีเงื่อนไขอย่างใดอย่างหนึ่ง

ถ้าผู้ขอวางทรัพย์สินไม่พอใจคำสั่งดังกล่าวในวรรคก่อน อาจอุทธรณ์คำสั่งนั้นต่ออธิบดีกรมบังคับคดี กระทรวงยุติธรรม เพื่อขอรับคำวินิจฉัยได้ภายใน 15 วัน คำวินิจฉัยของอธิบดีกรมบังคับคดี ให้ถือว่าเป็นที่สุด (ข้อที่ 4)

3. ให้เจ้าพนักงานวางทรัพย์สินแจ้งแก่ผู้วางทรัพย์สิน เพื่อบอกกล่าวแก่เจ้าหนี้ในการได้วางทรัพย์สินนั้นโดยพลัน หากเป็นทรัพย์สินที่มีทะเบียนนิติกรรม ทะเบียนกรรมสิทธิ์ ทะเบียนควบคุม หรือเงินที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินนั้น ให้เจ้าพนักงานแจ้งการวางทรัพย์สินต่อนายทะเบียนด้วย แต่การแจ้งอาจเป็นหน้าที่ของผู้วางทรัพย์สิน (ข้อที่ 6)

จากการศึกษาหลักการในการวางทรัพย์สินตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และระเบียบของกระทรวงยุติธรรมฯ จะพบว่าในการใช้สิทธิวางทรัพย์สินนั้น ไม่ใช่ที่ผู้วางทรัพย์สินจะดำเนินการวางทรัพย์สินได้ทุกกรณีและเป็นทรัพย์สินทุกประเภทที่สามารถใช้สิทธิวางทรัพย์สินได้ เนื่องจากมีทรัพย์สินบาง

⁵⁵ โปรดพิจารณาบทที่ 3 ข้อ 3.วิเคราะห์หลักการพิจารณาการผิณัดของเจ้าหนี้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ข้อย่อยที่ 3.2 การผิณัดของเจ้าหนี้กับหน้าที่ในการรับชำระหนี้ของเจ้าหนี้ น.84-86.

ประเภทอาจไม่เหมาะสมในการวางทรัพย์ ซึ่งกรณีนี้เจ้าพนักงานจะไม่ยอมรับการวางทรัพย์ก็ได้ แม้ตามมาตรา 336 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ จะกำหนดให้นำทรัพย์ออกขายทอดตลาดได้ตามคำสั่งศาลและนำเงินจากการขายทอดตลาดทรัพย์มาวางชำระหนี้ก็ตาม แต่การขายทอดตลาดนั้นก็ไม่ใช่ว่าแก้ปัญหาที่ดีและสามารถแก้ปัญหาได้ เนื่องจากการขายทอดตลาดนั้นในบางครั้งก็ไม่สามารถทำได้และไม่สามารถปฏิบัติได้ทันที เช่น การขายทอดตลาดอาหารสด และในบางกรณี เช่น อสังหาริมทรัพย์ ราคาที่ขายได้นั้นอาจเป็นราคาที่ไม่เหมาะสมซึ่งอาจก่อให้เกิดความเสียหายกับเจ้าหนี้ได้ และอาจทำให้เจ้าหนี้ใช้สิทธิเรียกร้องจากผู้วางทรัพย์หรือลูกหนี้หรือเจ้าพนักงานได้ ซึ่งจากการดำเนินการดังกล่าวจึงเป็นการขัดกับหลักการในการวางทรัพย์ซึ่งวัตถุประสงค์ในด้านหนึ่งนั้นต้องการคุ้มครองลูกหนี้ แต่ในทางกลับกันการวางทรัพย์นั้นก็เป็นการกระทำเพื่อประโยชน์ของเจ้าหนี้ในการได้รับชำระหนี้ด้วย

7. ข้อสรุปของการใช้สิทธิวางทรัพย์กับการผินผันของเจ้าหนี้

การวางทรัพย์ชำระหนี้เป็นมาตรการแก้ปัญหาการผินผันของเจ้าหนี้ โดยเป็นการแก้ปัญหาความผูกพันของลูกหนี้ในการไม่สามารถชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้ได้ โดยเฉพาะประเด็นความรับผิดชอบในความระมัดระวังในการชำระหนี้โดยดูแลทรัพย์เพื่อรอการส่งมอบและปัญหาค่าใช้จ่ายในการดูแลทรัพย์ แต่การวางทรัพย์ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ทุกกรณีและเป็นแนวทางแก้ปัญหาที่ยังคงมีข้อบกพร่อง

เนื่องจากการใช้สิทธิวางทรัพย์นั้นนอกจากต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แล้ว การใช้สิทธิวางทรัพย์ต้องกระทำต่อเจ้าพนักงานวางทรัพย์ ซึ่งมีระเบียบข้อบังคับในการวางทรัพย์ด้วย โดยหากทรัพย์นั้นเป็นทรัพย์ที่ไม่เหมาะสมแก่การใช้สิทธิในการวางทรัพย์ ซึ่งอาจจะเกิดจากความยุ่งยากในการดูแลรักษาทรัพย์ ค่าใช้จ่ายที่แพงเกินควร หรือโดยสภาพของทรัพย์ไม่สามารถวางได้ เช่น อสังหาริมทรัพย์ เจ้าพนักงานก็สามารถปฏิเสธการรับวางทรัพย์ได้ ทั้งนี้จะเกิดปัญหากับลูกหนี้โดยไม่มีมาตรการมาเยียวยาแก้ปัญหาของลูกหนี้ ในกรณีนี้

ทั้งนี้แม้จะมีบทบัญญัติในมาตรา 336 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เป็นทางออกของปัญหาดังกล่าวก็ตาม แต่ในการปฏิบัติตามมาตรา 336 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ก็ต้องกระทำโดยการนำทรัพย์นั้นออกขายทอดตลาดและนำเงินจากการขายทอดตลาดมาวางแทน ซึ่งในทางปฏิบัติการขายทอดตลาดทรัพย์นั้นอาจกระทำได้ยาก ไม่สามารถปฏิบัติได้ทันที และราคาที่ยังได้นั้นอาจเป็นราคาที่ไม่เหมาะสมซึ่งอาจก่อให้เกิดความเสียหายกับเจ้าหนี้ได้ และอาจทำให้เจ้าหนี้ใช้สิทธิเรียกร้องจากลูกหนี้หรือเจ้าพนักงานได้ ซึ่งจากการดำเนินการดังกล่าวจึงเป็นการขัดกับหลักการในการวางทรัพย์ซึ่งวัตถุประสงค์ในด้านหนึ่งนั้นต้องการคุ้มครองลูกหนี้ แต่ในทางกลับกันการวางทรัพย์นั้นก็เป็นการกระทำเพื่อประโยชน์ของเจ้าหนี้ในการได้รับชำระหนี้ด้วย

ดังนั้นมาตรการวางทรัพย์เพื่อชำระหนี้้นั้นแม้จะเป็นการแก้ปัญหาการผิดนัดไม่รับชำระหนี้ในการส่งมอบทรัพย์ได้ก็ตาม แต่จะพบว่ามาตรการวางทรัพย์ไม่สามารถแก้ไขปัญหาในการวางทรัพย์ประเภทอสังหาริมทรัพย์หรือสังหาริมทรัพย์ขนาดใหญ่ และของสดได้ นอกจากนั้นหากเป็นหนี้กระทำ การหนึ่งดเว้นกระทำการมาตรการวางทรัพย์ไม่สามารถแก้ปัญหาการผิดนัดของเจ้าหนี้ได้

2.3 เจ้าหนี้ถูกลดสิทธิในการเรียกค่าเสียหายตามมาตรา 223 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

ตามหลักกฎหมายแล้วนั้น หากบุคคลใดกระทำความผิดก่อให้เกิดความเสียหายอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น บุคคลนั้นต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดขึ้นด้วย ซึ่งหากเจ้าหนี้ได้รับความเสียหายอย่างหนึ่งอย่างใดเนื่องจากการไม่ชำระหนี้ของลูกหนี้ ลูกหนี้ก็ต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการไม่ชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้ แต่ทั้งนี้ขนาดหรือจำนวนของค่าเสียหายที่ต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่ลูกหนี้ จำต้องรับผิดชอบนั้น คงต้องพิจารณาด้วยว่า ความเสียหายที่เกิดขึ้นลูกหนี้เป็นฝ่ายเดียวที่ก่อให้เกิดความเสียหายขึ้นหรือเจ้าหนี้มีส่วนในการทำความผิดก่อให้เกิดความเสียหายขึ้นด้วย ซึ่งหากลูกหนี้เป็นผู้กระทำผิดแต่ฝ่ายเดียว ลูกหนี้ก็ต้องรับผิดชอบในค่าเสียหายเพื่อความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้นทั้งจำนวน แต่ ถ้าเจ้าหนี้มีส่วนกระทำความผิดก่อให้เกิดความเสียหายขึ้นด้วย เจ้าหนี้ย่อมต้องรับผิดชอบในค่าเสียหายนั้นด้วย

การพิจารณานำความรับผิดชอบของเจ้าหนี้ผู้เสียหายมาหักลดหย่อนกับความรับผิดชอบของลูกหนี้ นั้น จะต้องเป็นกรณีที่ลูกหนี้ต้องรับผิดชอบอยู่แล้ว จึงจะสามารถนำความรับผิดชอบของเจ้าหนี้มาหักลดหย่อนได้ ถ้าลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบแล้วเจ้าหนี้จะต้องรับผิดชอบหรือไม่ก็ไม่เป็นข้อสำคัญเพราะไม่ความรับผิดชอบลูกหนี้ให้หักลดหย่อน⁵⁶ ซึ่งหลักในการกำหนดค่าเสียหายอันเจ้าหนี้มีส่วนผิดนั้นเป็นไปตามมาตรา 223 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์⁵⁷ ซึ่งมีหลักอยู่ 2 ประการ คือ

⁵⁶ วิริทธิ์พล วินิตวัฒนคุณ, “การกำหนดค่าเสียหายเนื่องจากการไม่ชำระหนี้ตามสัญญา”, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), น.108.

⁵⁷ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 223 บัญญัติว่า “ถ้าฝ่ายผู้เสียหายมีส่วนทำ ความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งก่อให้เกิดความเสียหายด้วยไซ้ ท่านว่าหนี้อันจะใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่ ฝ่ายผู้เสียหายมาน้อยเพียงใดนั้น ต้องอาศัยพฤติการณ์เป็นประมาณ ข้อสัญญา ก็คือว่าความเสียหาย นั้นได้เกิดขึ้นเพราะฝ่ายไหนเป็นผู้ก่อยิ่งหย่อนกว่ากันเพียงไร

ก. เจ้าหนี้มีส่วนก่อความเสียหาย คือ เจ้าหนี้ผู้เสียหาย มีส่วนทำความผิดเกี่ยวกับความเสียหายที่ตนได้รับด้วยนั้น ซึ่งตามหลักกฎหมายมาตรา 223 วรรคแรก ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ได้กำหนดว่า ท่านว่าหนี้อันจะใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่ฝ่ายผู้เสียหายมากน้อยเพียงใดนั้น ต้องอาศัยพฤติการณ์เป็นประมาณ ข้อสำคัญก็คือว่าความเสียหายนั้นได้เกิดขึ้นเพราะฝ่ายไหนเป็นผู้ก่อยิ่งหย่อนกว่ากันเพียงไร

ตัวอย่าง ลูกหนี้ตกลงกับเจ้าหนี้ว่าจะรับขนข้าวสาร 1,000 กระสอบ จากบ้านเจ้าหนี้ไปยังท่าเรือกลไฟเพื่อให้เสร็จสิ้นก่อนวันที่ 1 พฤษภาคม และเจ้าหนี้ตกลงจะจัดการรถยนต์จำนวน 2 คัน มาให้ลูกหนี้สำหรับขน แต่เจ้าหนี้ส่งมาเพียงคันเดียว ครั้นถึงวันที่ 1 พฤษภาคม ลูกหนี้ทำการขนได้เพียง 800 กระสอบเท่านั้น ดังนั้นเจ้าหนี้ผู้เสียหายมีส่วนทำความผิดก่อให้เกิดความเสียหายด้วย⁵⁸

ข. เจ้าหนี้ละเลยไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ ตามมาตรา 223 วรรคสอง ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แต่เพียงละเลยไม่เตือนลูกหนี้ให้รู้สึกถึงอันตรายแห่งการเสียหายอันเป็นอย่างร้ายแรงผิดปกติ ซึ่งลูกหนี้ไม่รู้หรือไม่อาจจะรู้ได้ หรือเพียงแต่ละเลยไม่บำบัดป้องกัน หรือบรรเทาความเสียหายนั้นด้วยถ้าเจ้าหนี้ผู้เสียหายเป็นผู้มีส่วนก่อให้เกิดความเสียหาย คือ มีส่วนทำความผิดเกี่ยวกับความเสียหายที่ตนได้รับด้วยนั้น

ตัวอย่าง ผู้ซื้อผิดสัญญาไม่มารับหนังสือที่ซื้อ แต่ผู้ขายก็ปล่อยปะละเลยไม่จัดการตามสมควร เพื่อให้เกิดความเสียหายแต่น้อย ผู้ขายซึ่งเป็นผู้เสียหายอาจได้รับค่าเสียหายเพียงครั้งเดียว⁵⁹

สืบเนื่องจากหลักในการกำหนดค่าเสียหายข้างต้นนั้น มีข้อพิจารณาที่ว่ากรณีที่เจ้าหนี้ผิดนัดจะถือว่าเจ้าหนี้มีส่วนผิดซึ่งมีผลทำให้เจ้าหนี้สิทธิในการเรียกค่าเสียหายต้องลดลงหรือถูกหักทอนตามบทบัญญัติมาตรา 223 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์หรือไม่

วิธีเดียวกันนี้ท่านให้ใช้แม้ทั้งที่ความผิดของฝ่ายผู้เสียหายจะมีแต่เพียงละเลยไม่เตือนลูกหนี้ให้รู้สึกถึงอันตรายแห่งการเสียหายอันเป็นอย่างร้ายแรงผิดปกติ ซึ่งลูกหนี้ไม่รู้หรือไม่อาจจะรู้ได้ หรือเพียงแต่ละเลยไม่บำบัดป้องกัน หรือบรรเทาความเสียหายนั้นด้วย อนึ่งบทบัญญัติแห่งมาตรา 220 นั้นท่านให้นำมาใช้บังคับด้วยโดยอนุโลม"

⁵⁸ ปรีดี พนมยงค์, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2, เล่ม 1, (พระนคร : โรงพิมพ์นิติสถานสัน, 2472), น.77-78.

⁵⁹ วิรุทธ์พล วินิตวัฒนคุณ, อ้างแล้ว เจริญรทที่ 56, น.116.

ในประเด็นปัญหานี้ การที่จะถือเป็นเหตุในการหักค่าสินไหมทดแทนนั้น ต้องถึงขนาดที่ถือว่าเป็นความผิดของผู้เสียหาย (fault) ⁶⁰ เช่น ข.จ้างเหมาค่าแรง ก.สร้างบ้าน โดย ข. ตกลงว่าจะเป็นผู้จัดหาสัมภาระมาส่ง ข. จัดหาสัมภาระมาส่งให้เข้าไป ก. จึงสร้างบ้านเสร็จล่าช้า เป็นเรื่องที่จะโทษเอาเป็นความผิด(fault) ของเจ้าหนี้ได้ ทั้งนี้หากเกิดความเสียหายขึ้น อาจเพราะการก่อสร้างล่าช้า คงต้องมีการวิเคราะห์เหตุแห่งความรับผิดและค่าเสียหายที่เกิดขึ้นว่าฝ่ายใดจะเป็นผู้รับผิดชอบและรับผิดชอบในจำนวนเท่าใด

ตัวอย่าง 1 กำหนดว่าจะสร้างบ้านให้เสร็จภายใน 3 เดือน ข. เจ้าหนี้ส่งไม้มาให้เข้าไป 15 วัน ก. ลูกหนี้เริ่มลงมือสร้างบ้านไม่ได้ แต่พอส่งไม้มา ก. ก็ยังไม่มาทำงาน ต่อมาสิ้นเดือนแรกแล้วจึง เริ่มลงมือทำ บ้านเสร็จเข้าไป 1 เดือน การคิดคำนวณค่าเสียหายหรือค่าสินไหมทดแทนฐานชำระหนี้ล่าช้า จะคิดให้เท่ากับชำระหนี้ล่าช้าไป 1 เดือนเต็มก็ไม่ได้ เพราะที่เข้าไป 15 วันแรกเป็นความผิดของเจ้าหนี้เอง โดยลูกหนี้ยังไม่ผิดนัดตามมาตรา 205 คงให้คิดได้แต่ค่าสินไหมทดแทน ตามมาตรา 215 สำหรับการล่าช้า 15 วัน ⁶¹

ตัวอย่าง 2 สัญญาติดตั้งหม้อเคียวน้ำตาลเสร็จภายใน 290 วันนับแต่วันลงนามในสัญญา ผู้ขายประกอบเครื่องนี้ขึ้นได้ก่อนชนมาติดตั้ง แต่ผู้ซื้อไม่สามารถให้ผู้ขายเข้ามาติดตั้งได้ ต้องหักวันที่ผู้ซื้อขัดข้องนี้ออกจากกำหนดในสัญญาก่อนปรับผู้ขายเป็นรายวัน ⁶²

ดังนั้นในประเด็นนี้ ผู้เขียนเห็นว่าการที่เจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้หรือไม่ชำระหนี้ตอบแทน อันเป็นการผิดนัดนั้น ตามที่ได้วิเคราะห์มาข้างต้นแล้วข้างต้น ถือว่าเป็นเหตุที่สามารถนำมาหักค่าสินไหมทดแทนได้

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากตามหลักการพิจารณาตามมาตรา 223 ในประการนี้ จะพบว่า เจ้าหนี้จะต้องมีส่วนผิดในการก่อให้เกิดความเสียหาย ซึ่งการที่เจ้าหนี้ผิดนัดถือว่าการกระทำที่เป็นความผิด แต่ด้วยเหตุที่การพิจารณาการผิดนัดของเจ้าหนี้ นั้นไม่จำเป็นต้องพิจารณาความผิด ดังนั้นจึงทำให้เกิดข้อความคิดว่าการที่เจ้าหนี้ผิดนัดเป็นเหตุให้ลูกหนี้สามารถใช้สิทธิลดค่าเสียหายตามมาตรา 223 นั้น ต้องเป็นกรณีที่เจ้าหนี้ผิดนัดโดยมีความผิดหรือไม่ หรือจะรวมทั้งกรณีที่เจ้าหนี้ผิดนัดโดยไม่มี

⁶⁰ เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., อ่างแล้ว เชิงอรรถที่ 6 , น.868.

⁶¹ เพิ่งอ้าง, น.869.

⁶² คำพิพากษาฎีกาเลขที่ 2797/2522, ประจำพุทธศักราช 2522, เนติบัณฑิตสภา เล่ม 12 ,

ความผิด ซึ่งในประเด็นนี้ผู้เขียนเห็นว่ากรณีที่ลูกหนี้จะอ้างเหตุหรือสิทธิในการลดค่าเสียหายตามมาตรา 223 นั้นต้องเป็นกรณีที่เจ้าหนี้ผิดนัดที่เกิดจากความผิดของเจ้าหนี้ ทั้งนี้จะพบว่าตรงกับหลักการในการพิจารณามาตรา 223 โดยถือว่าเจ้าหนี้มีส่วนผิด อีกทั้งการวางตัวบทในมาตรานี้อยู่ในส่วนหมวดที่ 2 ในส่วนของผลแห่งหนี้ ไม่ได้รวมอยู่ในหมวดที่ 5 ส่วนของการชำระหนี้ที่เป็นหมวดของมาตรา 330 ที่เป็นบทกฎหมายที่พิจารณาโดยไม่ต้องการความผิดของเจ้าหนี้ ซึ่งหากมาตรา 223 ไม่ต้องการความผิดของเจ้าหนี้แล้วควรจะบัญญัติในหมวดเดียวกับมาตรา 330

ตัวอย่าง ก เจ้าหนี้ฝากรถไว้กับ ข. ลูกหนี้ ต่อมาเมื่อครบกำหนด ข. นำรถไปคืน แต่ ก. ไม่สามารถรับชำระหนี้คืนได้เนื่องจากตนเกิดถูกฟ้าผ่าต้องเข้าโรงพยาบาลด่วน ต่อมา ข. จึงนำรถกลับระหว่างทาง ข. ขับรถโดยประมาทเป็นเหตุให้รถชนเสาไฟฟ้าไฟไหม้เสียหายทั้งคัน

ตามข้อเท็จจริงจะพบว่ากรณีนี้ถือว่า ก. ตกเป็นเจ้าหนี้ผิดนัดแม้เจ้าหนี้จะไม่มี ความผิด แต่กรณีที่ ข. ลูกหนี้ไม่สามารถจะอ้างมาตรา 223 ได้เนื่องจากการผิดนัดของ ก. ไม่ได้เกิดจากความผิดของ ก. เจ้าหนี้

2.4 สิทธิของลูกหนี้ในการได้รับชำระหนี้ตอบแทนแม้การชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัย

หนี้ตามสัญญาต่างตอบแทนเป็นมูลฐานแห่งการชำระหนี้ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ จะต้องมีการชำระหนี้ตอบแทนกัน ดังนั้น ถ้าการชำระหนี้ของคู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่สามารถปฏิบัติได้ เพราะตกเป็นพันธวิสัย อีกฝ่ายหนึ่งย่อมมีสิทธิปฏิเสธการชำระหนี้ตอบแทนตามมาตรา 369 เช่น ต้นฤดูกาลตกลงซื้อขายลำไยจากผู้ขายจำนวน 10 คันรกราคา 10,000,000 บาท ต่อมาปรากฏว่าเกิดโรคระบาดพืชลำไยไม่ยอมออกผลตามฤดูเลย กรณีนี้ผู้ขายไม่ต้องส่งมอบลำไยให้แก่ผู้ซื้อ ขณะเดียวกันผู้ซื้อมีสิทธิเรียกชำระราคาตอบแทนด้วย ทั้งนี้ในกรณีที่การชำระหนี้เป็นพันธวิสัยนั้นมีปัญหาว่าผลแห่งภัยพิบัตินั้นจะตกเป็นบาปเคราะห์แก่คู่สัญญาฝ่ายใดหรือฝ่ายใดจะต้องรับภัย การชำระหนี้อันเป็นพันธวิสัยนั้น อาจเกิดจากเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งใน 3 ประการ คือ เหตุอันโทษลูกหนี้ได้ หรือเหตุอันโทษเจ้าหนี้ได้ หรือเหตุอันโทษฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมิได้

ตามหลักทั่วไปเมื่อการชำระหนี้ตกเป็นพันธวิสัยเพราะเหตุ อันโทษฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมิได้ ลูกหนี้ย่อมต้องรับผลแห่งภัยพิบัตินั้น (res perit debitori) และไม่มีสิทธิได้รับชำระหนี้ตอบแทน เมื่อตนเอง

ชำระหนี้ไม่ได้ก็ย่อมเรียกให้อีกฝ่ายหนึ่งชำระหนี้ไม่ได้ด้วย เพราะไม่มีอะไรที่จะชำระตอบแทนกัน แต่หลักทั่วไปดังกล่าว ย่อมใช้ไม่ได้ในกรณีที่มีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นพิเศษ⁶³

หลักทั่วไปในสัญญาต่างตอบแทนในกรณีการชำระหนี้ตกเป็นพันธียุทธนั้นเป็นไปตามมาตรา 372 วรรคแรก ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์⁶⁴ ซึ่งมีผลตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น กล่าวคือหากการชำระหนี้ตกเป็นพันธียุทธโดยมิได้เป็นความผิดของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ลูกหนี้ไม่มีสิทธิได้รับชำระหนี้ตอบแทนแต่หากกรณีเป็นสัญญาต่างตอบแทนที่มีวัตถุประสงค์โอนทรัพย์สินนั้นตกอยู่ภายใต้บทบังคับมาตรา 370 หากเป็นสัญญาต่างตอบแทนที่มีวัตถุประสงค์ในการโอนทรัพย์สินมีเงื่อนไขบังคับก่อน ก็ให้ตกอยู่ภายใต้บทบังคับตามมาตรา 371 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ทั้งนี้หากกล่าวอีกนัยก็คือ หากเป็นสัญญาต่างตอบแทนอื่นนอกจากที่กล่าวในมาตรา 370 และ 371 กล่าวคือ เป็นสัญญาต่างตอบแทนอื่นที่ไม่ใช่สัญญาที่มีวัตถุประสงค์โอนทรัพย์สิน ดังกล่าวแล้ว หรือบางความเห็นเห็นว่าหมายรวมถึงสัญญาต่างตอบแทนทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นสัญญาที่มีวัตถุประสงค์โอนทรัพย์สินหรือไม่โอนทรัพย์สินก็ตาม กรณีใดไม่อยู่ในบังคับของมาตรา 370 และมาตรา 371 ก็ต้องอยู่ในบังคับของมาตรา 372 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ทั้งสิ้น⁶⁵

ในการพิจารณาสถานะของลูกหนี้ในการรับชำระหนี้ตอบแทนในสัญญาต่างตอบแทนแม้เกิดการชำระหนี้เป็นพันธียุทธนั้น พิจารณาได้จากบทกฎหมายทั้งสามมาตราซึ่งมีข้อพิจารณาดังนี้

1. กรณีของสัญญาต่างตอบแทนที่ไม่ได้อยู่ภายใต้บังคับของมาตรา 370 และมาตรา 371 นั้น หากเป็นกรณีที่เจ้าหนี้ตกเป็นผู้ผิดนัดแล้วเกิดการชำระหนี้เป็นพันธียุทธขึ้น ผลจะเป็นไปตามมาตรา

⁶³ ศักดิ์ สนองชาติ, คำอธิบายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยนิติกรรมและสัญญา, แก้ไขเพิ่มเติม พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติบรรณาการ, 2547), น.408, หลักการที่ให้ลูกหนี้เป็นผู้รับผลแห่งภัยพิบัตินั้นเป็นหลักทั่วไปในสัญญาต่างตอบแทน แต่ทั้งนี้ในบางกรณีนั้นการยึดหลักการให้ลูกหนี้เป็นผู้รับภัยพิบัติเพียงประการเดียวนั้นอาจจะดูไม่เป็นธรรมจึงได้มีการพัฒนาหลักการให้เจ้าหนี้เป็นผู้รับภัยพิบัติ(res perit creditori) และหลักเจ้าของกรรมสิทธิ์เป็นผู้รับภัยพิบัติ(res perit domino) ขึ้นมาปรับใช้ในบางกรณีด้วย

⁶⁴ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 372 วรรคแรกบัญญัติว่า “นอกจากกรณีที่กล่าวไว้ในสองมาตราก่อน ถ้าการชำระหนี้ตกเป็นพันธียุทธเพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งอันจะโทษฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ก็มิได้ใช้ ทว่าว่าลูกหนี้ไม่มีสิทธิได้รับชำระหนี้ตอบแทนไม่”

⁶⁵ ศักดิ์ สนองชาติ, อ้างแล้ว เจริญรทที่ 63, น.413.

372 วรรคสอง ⁶⁶ กล่าวคือ ในกรณีของสัญญาต่างตอบแทนนั้นหากการชำระหนี้เป็นการพ้นวิสัย เพราะเหตุอันจะโทษเจ้าหนี้ได้ ลูกหนี้เป็นอันหลุดพ้นการชำระหนี้ ตามมาตรา 219 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ตามที่ได้กล่าวถึงข้างต้น และยังมีสิทธิให้เจ้าหนี้ได้รับชำระหนี้ตอบแทนได้ด้วย โดยต้องหักประโยชน์ที่ลูกหนี้ได้รับจากการที่ตนหลุดพ้นจากหนี้ให้เจ้าหนี้ไป เพื่อมิให้เป็นการที่ลูกหนี้จะได้ประโยชน์ซ้ำกัน รวมทั้งต้องบรรเทาความเสียหายโดยใช้คุณสมบัติของตนเท่าที่จะทำได้นั้นด้วย ⁶⁷

ตามหลักข้างต้นเมื่อพิจารณาประกอบกับการผัดนัดของเจ้าหนี้จะพบว่า มีกรณีที่มีการผัดนัดของเจ้าหนี้ที่เกี่ยวข้องกับการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัยและสิทธิในการได้รับชำระหนี้ตอบแทนของลูกหนี้อยู่ 2 กรณี

ก. เมื่อเกิดการกระทำของเจ้าหนี้อันจะโทษเจ้าหนี้ได้แล้วก่อให้เกิดการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัย แล้วต่อมาเกิดการผัดนัดของเจ้าหนี้ ในกรณีนี้หากการพ้นวิสัยเกิดจากความผิดของเจ้าหนี้และเกิดการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัยแล้วต่อมาเกิดการผัดนัดก็จะส่งผลให้ลูกหนี้หลุดพ้นจากการชำระหนี้(มาตรา 219) และมีสิทธิได้รับชำระหนี้ตอบแทน

ตัวอย่าง. ก.เจ้าหนี้ตกลงว่าจ้างให้ ข.โปรกอล์ฟสอนกอล์ฟให้แก่ตนเป็นเวลา 1 เดือน โดยเริ่มว่าจ้างกันในวันที่ 1 ตุลาคม แต่ก่อนถึงวันดังกล่าวปรากฏว่า ก.ขับรถโดยประมาทและเกิดอุบัติเหตุจนทำให้ ก.แขนขาดทั้งสองข้าง ทำให้ ข.ไม่สามารถชำระหนี้ได้

จากตัวอย่างจะพบว่าเป็นสัญญาต่างตอบแทนที่อยู่ภายใต้มาตรา 372 แต่เกิดการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัยโดย ข.ไม่สามารถสอนกอล์ฟได้อันเกิดจากความผิดของ ก.เจ้าหนี้ ซึ่งจะพบว่าเมื่อถึง

⁶⁶ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 372 วรรคสองบัญญัติว่า "ถ้าการชำระหนี้ตกเป็นพ้นวิสัยเพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งอันอาจจะโทษเจ้าหนี้ได้ ลูกหนี้หาเสียสิทธิที่รับชำระหนี้ตอบแทนไม่ แต่ว่าลูกหนี้ได้อะไรไว้เพราะการปลดหนี้ก็ดี หรือใช้คุณสมบัติความสามารถของตนเป็นประการอื่นเป็นเหตุให้ได้อะไรมา หรือแกล้งละเลยไม่ชวนชววยเอาอะไรที่สามารถก็ได้มาน้อยเท่าไร จะต้องเอามาหักกับจำนวนที่ตนได้รับชำระหนี้ตอบแทน วิธีเดียวกันนี้ท่านให้ตลอดถึงกรณีนี้"

การชำระหนี้อันฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยังค้างชำระอยู่นั้นตกเป็นผู้พ้นวิสัย เพราะพฤติการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่งฝ่ายนั้นมิต้องรับผิดชอบในเวลาเมื่ออีกฝ่ายผัดนัดไม่รับชำระหนี้"

⁶⁷ จิตติ ดิงศภัทิย์, คำอธิบายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2 มาตรา 241 ถึงมาตรา 452, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยพิทยา, 2503), น.321-322, อ้างจากหรือกล่าวจากคำพิพากษาฎีกาที่ 196/2478

กำหนดชำระหนี้ ข. ก็ไม่สามารถชำระหนี้เนื่องจาก ก. เจ้าหนี้ไม่สามารถรับชำระหนี้ได้ ซึ่งถือว่า ก. เจ้าหนี้เป็นผู้ผิดนัด ดังนั้น ข. ไม่จำเป็นต้องทำการชำระหนี้(สอนกอล์ฟ)ให้ ก. และมีสิทธิได้รับค่าจ้างจาก ก. ด้วย แต่ทั้งนี้หาก ข. ได้ประโยชน์อย่างใดจากการที่ ข. ไม่ต้องชำระหนี้ตอบแทน เช่น ไปรับจ้างบุคคลอื่นแทน หรือไม่ต้องเสียค่าอุปกรณ์ในการสอน ข. จะต้องนำประโยชน์ที่ตนได้รับมาหักจากค่าตอบแทนที่ตนควรจะได้จาก ก. ตามมาตรา 372 วรรคสอง ในกรณีนี้เป็นการที่มีการพ้นวิสัยอันจะโทษเจ้าหนี้มาก่อนทำให้ลูกหนี้ไม่สามารถชำระหนี้ได้ (ซึ่งเป็นการที่เจ้าหนี้ผิดนัดด้วย) ซึ่งเป็นกรณีเป็นไปตามมาตรา 372 วรรคสองโดยตรง แต่จะพบว่ากรณีนี้มีส่วนที่เกี่ยวเนื่องกับการผิดนัดของเจ้าหนี้ เนื่องจากมีการพ้นวิสัยแล้วเกิดการที่เจ้าหนี้ผิดนัดขึ้น

ตัวอย่าง 3 นายดีทำสัญญาจ้างนางสวยให้ร้องเพลงที่ร้านอาหารของนายดี มีกำหนด 2 เดือน ตกลงค่าจ้างเดือนละ 10,000 บาท นางสวยไปร้องเพลงได้ 1 เดือน นายดีก็กำลังเปิดร้าน อาหาร โดยอ้างว่าเพราะขาดทุน นายเล็งเจ้าของร้านอาหารอีกแห่งหนึ่งทราบเรื่อง จึงติดต่อนางสวยให้ไปร้องเพลงที่ร้านของตนเพื่อทดลองดูก่อนมีกำหนด 15 วัน นับแต่วันที่นายดีปิดร้านอาหารโดยตกลงให้ค่าจ้างวันละ 200 บาท นางสวยไปร้องเพลงได้ 5 วัน ได้ค่าจ้าง 1,000 บาท แล้วรู้สึกเบื่อจึงหยุดไม่ได้ไปร้องเพลงอีก ดังนี้จึงเกิดคำถามว่านางสวยจะเรียกร้องค่าจ้างอีก 1 เดือนจากนายดี และค่าจ้างอีก 10 วันจากนายเล็งได้หรือไม่เพียงใด

การที่นางสวยไม่อาจร้องเพลงได้ครบ 2 เดือน เป็นเพราะเหตุซึ่งโทษนายดีเจ้าหนี้ได้ นางสวยจึงไม่เสียสิทธิที่จะได้รับชำระหนี้ตอบแทน คือ ค่าจ้างอีก 1 เดือน เป็นเงิน 10,000 บาท ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 372 วรรคสอง แต่นายเล็งตกลงจ้างนางสวยให้ไปร้องเพลงระหว่างนั้น 15 วัน เป็นเงิน 3,000 บาท นางสวยกลับละเลยไม่ร้องเพลงให้ครบ 15 วัน จึงต้องเอาเงิน 3,000 บาท ที่ควรได้รับมาหักกับเงินค่าจ้าง 10,000 บาท จะเอาเงินเพียง 1,000 บาทที่ได้รับมาหักมิได้ แต่ไม่มีสิทธิเรียกค่าจ้างอีก 10 วันจากนายเล็งเพราะข้อตกลงระหว่างนายเล็งกับนางสวยเป็นสัญญาต่างตอบแทน นายเล็งจึงมีสิทธิไม่ยอมชำระเงินค่าจ้างได้จนกว่านางสวยจะร้องเพลงตามสัญญา ทั้งนี้เป็นไปตามมาตรา 369 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

ข. การที่เจ้าหนี้ผิดนัดและระหว่างเจ้าหนี้ผิดนัดไม่รับชำระหนี้ ทั้งนี้เกิดการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัยด้วยเหตุอันโทษลูกหนี้มิได้และแม้ไม่ได้เกิดจากความผิดของเจ้าหนี้ ก็ให้บังคับตามมาตรา 372 วรรคสอง (มาตรา 372 ตอนท้าย) นั่นคือ เจ้าหนี้ต้องรับผลแห่งภัยพิบัติ ลูกหนี้หลุดพ้นจากการชำระหนี้ตามมาตรา 219 และมีสิทธิเรียกให้เจ้าหนี้ชำระหนี้ตอบแทนได้ด้วย⁶⁸ เช่น

⁶⁸ ศักดิ์ สนองชาติ, อ้างแล้ว เจริญรทที่ 63, น.414.

ตัวอย่าง. ก.นำรถยนต์มาจ้างนาย ข. พ่นสีกำหนดรับรถคืนภายใน 10 วัน แต่ ก.ไม่มารับรถคืนตามกำหนดเพราะไปร่วมประพวงกับกลุ่มพันธมิตรเพื่อประชาธิปไตย (หรือไม่ยอมชำระราคาตอบแทน) นาย ข.ได้เตือนแล้ว ปรากฏว่าเกิดไฟไหม้รถยนต์เสียหายในระหว่างนั้น โดยไม่ใช่ความผิดของ ข. ดังนั้นนาย ข.เรียกค่าจ้างพ่นสีรถยนต์จากนาย ก.ได้⁶⁹ การพิจารณาสถานะของลูกหนี้ในการได้รับชำระหนี้ตอบแทน เมื่อเกิดการผิดนัดของเจ้าหนี้แล้วการชำระหนี้เป็นพันธวิสัย ตามมาตรา 372 วรรคสอง ตอนท้ายนั้น มีข้อพิจารณาว่าในการผิดนัดของเจ้าหนี้ อันจะก่อให้เกิดสิทธิของลูกหนี้ในการได้รับชำระหนี้ตอบแทนตามมาตรา 372 วรรคสองตอนท้ายนั้น จำต้องเป็นกรณีที่เกิดการผิดนัดของเจ้าหนี้ อันเกิดจากความผิดของเจ้าหนี้ด้วยหรือไม่

ในประเด็นข้อพิจารณาประการนี้ผู้เขียนเห็นว่า แม้เกิดการผิดนัดอันไม่ได้เกิดจากความผิดของเจ้าหนี้ก็ตาม ลูกหนี้ก็มีสิทธิได้รับชำระหนี้ตอบแทนตามบทบัญญัติตามมาตรา 372 วรรคสอง ตอนท้าย เนื่องจาก

ก. ตามตัวบทมาตรา 372 วรรคสองนั้นกำหนดว่ากรณีถ้าการชำระหนี้เป็นพันธวิสัยเพราะเหตุอันใดอันหนึ่งอันจะโทษเจ้าหนี้ได้ ลูกหนี้หาเสียสิทธิที่จะรับชำระหนี้ตอบแทนไม่ ซึ่งตามตัวบทกฎหมายให้คำว่า “เหตุอันใดอันหนึ่งอันจะโทษเจ้าหนี้ได้” ซึ่งตัวบทกฎหมายไม่ได้กำหนดให้ต้องเป็นกรณีที่เพราะเหตุอันใดอันหนึ่งอันเกิดจากความผิดของเจ้าหนี้ ซึ่งจะพบว่าคำว่าจะโทษเจ้าหนี้ได้นั้นมีความหมายกว้างกว่าหรือครอบคลุมถึงกรณีอันเกิดจากความผิดของเจ้าหนี้

ข. การผิดนัดของเจ้าหนี้ นั้นไม่ว่าจะเกิดจากความผิดของเจ้าหนี้หรือไม่ก็ตาม ก็ถือว่าการผิดนัดของเจ้าหนี้ นั้นเป็นความผิดเป็นการกระทำที่น่าตำหนิ ดังนั้นคำว่าเหตุอันจะโทษเจ้าหนี้ได้นั้นควรหมายความว่ารวมถึงกรณีที่เกิดการผิดนัดของเจ้าหนี้ อันไม่ได้เกิดจากความผิดของเจ้าหนี้ด้วย

ค. กรณีตามมาตรา 372 วรรคสองตอนท้ายนั้น ตามบทกฎหมายนั้นให้นำหลักการตามมาตรา 372 วรรคสองมาปรับใช้ ด้วยเหตุนี้จึงสรุปได้ว่า หลักการตามมาตรา 372 วรรคสองตอนท้ายนั้น หมายความว่ารวมถึง การผิดนัดของเจ้าหนี้ อันเกิดจากความผิดของเจ้าหนี้และ การผิดนัดของเจ้าหนี้ อันไม่ได้เกิดจากความผิดของเจ้าหนี้ด้วย

ตัวอย่าง ก เจ้าหนี้ตกลงซื้อนมจำนวน 100 ลิตร จาก ข. ลูกหนี้ โดย ข. ลูกหนี้มีนมจำนวน 1,000 ลิตร เก็บไว้ที่บ้านของตน ซึ่ง ก.จะนำภาชนะมาบรรจุนมที่บ้านของ ข. ระหว่างทางที่ ก.นำ

⁶⁹ จิตติ ดิงศภัทย์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 2 มาตรา 354 ถึง 452 ว่าด้วยมูลแห่งหนี้, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2526), น.54.

ภาชนะมาบรรจุนั้น ค. ขั้บรถโดยประมาทมาชนภาชนะของ ก. แตกเสียหายหมด ต่อมาบนมุดเสียหายหมด (ซึ่ง ก. ไม่สามารถหาภาชนะมาทดแทนได้ทันที)

ตามตัวอย่างจะพบว่าเป็นกรณีที่ต้องปรับด้วยมาตรา 372 ซึ่งจะพบว่าเป็นกรณีสัญญาต่างตอบแทนที่การชำระหนี้เป็นพันธวิสัยเนื่องจากบนมุดเสียหาย อันไม่ได้เกิดจากความผิดของลูกหนี้และเกิดการผิดนัดของเจ้าหนี้ในการไม่มารับมานม แต่เกิดการผิดนัดอันไม่ได้เกิดจากความผิดของ ก. ทั้งนี้ ในกรณีนี้ถือว่าเป็นกรณีที่สามที่จะโทษ ก. เจ้าหนี้ได้ ซึ่งจะส่งผลตามมาตรา 372 วรรคสองตอนท้าย โดย ข. ลูกหนี้หลุดพ้นจากการชำระหนี้ตอบแทนตามมาตรา 219 และมีสิทธิได้รับชำระหนี้ตอบแทนด้วย

2. กรณีเป็นสัญญาต่างตอบแทนที่อยู่ภายใต้บังคับมาตรา 370 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ วรรคแรก⁷⁰ ซึ่งก็คือ สัญญาทุกสัญญาที่มีวัตถุประสงค์ในการโอนกรรมสิทธิ์⁷¹

ในการอธิบายถึงหลักการตามมาตรา 370 วรรคแรกนั้นนักกฎหมายไทยเป็นส่วนใหญ่จะอธิบายโดยการนำหลักเจ้าของกรรมสิทธิ์เป็นผู้รับภัย (res perit domino) กล่าวคือ ในสัญญาต่างตอบแทนที่มีการโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเฉพาะสิ่งนั้น หากเกิดการชำระหนี้เป็นพันธวิสัย เพราะทรัพย์สินอันเป็นวัตถุแห่งหนี้สูญเสียด้วยเหตุอันโทษลูกหนี้ไม่ได้ ไม่ว่าจะโทษเจ้าหนี้ได้หรือไม่ก็ตาม การสูญหรือเสียหายนั้นตกเป็นพับแก่เจ้าหนี้ ตามมาตรา 370 วรรคแรก

การที่อธิบายหลักการในมาตรา 370 วรรคแรกเช่นนี้ก็โดยเหตุที่ทรัพย์สินอันเป็นวัตถุแห่งหนี้ได้โอนกรรมสิทธิ์ไปยังเจ้าหนี้แล้ว จึงควรให้ผู้รับโอนทรัพย์สิน(เจ้าหนี้) เป็นผู้รับความเสี่ยงภัยเพราะผู้ที่เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในขณะโดยอ้อมเป็นคนแรกที่ได้รับผลดีและผลเสียอันเกิดแก่ตัวทรัพย์สินในขณะนั้น⁷²

ในการอธิบายตามหลักการข้างต้นนั้น จะทำให้เกิดประเด็นปัญหาก็คือ หากกรณีที่กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเฉพาะสิ่งนั้นยังไม่โอนไปยังเจ้าหนี้แล้วจะพบว่าลูกหนี้จะเป็นผู้รับความเสี่ยงภัย ซึ่งหากเกิดความเสียหายแก่ตัวทรัพย์สินแล้วลูกหนี้คงต้องเป็นผู้รับความเสี่ยงภัย ทั้งนี้หากพิจารณา

⁷⁰ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 370 วรรคแรก บัญญัติว่า "ถ้าสัญญาต่างตอบแทนมีวัตถุประสงค์เป็นการก่อให้เกิดหรือโอนทรัพย์สินในทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง และทรัพย์สินนั้นสูญหรือเสียหายไปด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งอันจะโทษลูกหนี้มิได้ไซ้ ท่านว่าการสูญหรือเสียหายนั้นตกเป็นพับแก่เจ้าหนี้"

⁷¹ ธนสิทธิ์ สุวัฒนมหาตม์, "ปัญหาภาระความเสี่ยงภัยภายหลังเลิกสัญญาซื้อขาย", (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), น.84.

⁷² เห่งอ้าง, น.79.

ข้อเท็จจริงในสัญญาซื้อขายที่มีข้อตกลงในการหน่วงกรรมสิทธิ์ หากตีความว่าเจ้าของกรรมสิทธิ์เป็นผู้รับความเสี่ยงภัย ก็จะเป็นปัญหาเนื่องจากในทางปฏิบัตินั้นผู้ซื้อจะเป็นฝ่ายครอบครองทรัพย์สินแล้ว แต่ความเสี่ยงภัยยังอยู่กับผู้ขายเนื่องจากกรรมสิทธิ์ยังไม่โอน ซึ่งในประเด็นนี้หากตีความว่าความเสี่ยงภัยนั้นโอนไปแล้วตั้งแต่สัญญาซื้อขายเสร็จสมบูรณ์ ดังนั้นผู้ซื้อควรจะเป็นฝ่ายใช้ความระมัดระวังในการดูแลทรัพย์สินเนื่องจากเป็นผู้ครอบครองทรัพย์สิน จึงจะเป็นการสมเหตุและผล มิใช่ให้ผู้ขายเป็นผู้รับความเสี่ยงภัยและไม่ได้ใช้ความระมัดระวังในการดูแลรักษาทรัพย์สิน ในทางกลับกันหากเป็นการที่ให้ความเสี่ยงภัยในทรัพย์สินนั้นได้โอนไปยังผู้ซื้อ(เจ้าหนี้) เมื่อมีการทำสัญญาสมบูรณ์เสร็จสิ้น ก็ไม่ได้ทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่ผู้ซื้อเนื่องจากแม้ในกรณีที่ยังไม่ได้มีการส่งมอบทรัพย์สินก็ตามซึ่งถือว่าความเสี่ยงโอนไปยังผู้ซื้อแล้วแต่ทรัพย์สินยังอยู่ในความครอบครองของผู้ขาย (ลูกหนี้) แล้วแต่ผู้ขายก็ยังคงมีหน้าที่ในการใช้ความระมัดระวังในการดูแลทรัพย์สินเพื่อรอการส่งมอบตามมาตรา 323 อีกทั้งผู้ซื้อยังได้รับความคุ้มครองในกรณีการปฏิเสธการรับชำระหนี้ในทรัพย์สินที่ชำระบกพร่องตามมาตรา 320 ซึ่งเป็นมาตรการเยียวยาอยู่แล้ว นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาด้วยมาตรา 370 วรรคแรกแล้วจะพบว่าการตีความว่าความเสี่ยงภัยนั้นโอนไปพร้อมกรรมสิทธิ์นั้นเป็นการตีความโดยผิวนิติวิธีและไม่สามารถนำมาตรา 370 มาแก้ไขปัญหาคกรณีสัญญาที่ยังไม่มีการโอนกรรมสิทธิ์ได้ อีกทั้งเมื่อพิจารณาการตีความตามด้วยมาตรา 370 วรรคแรกก็ไม่ได้มีการระบุถึงการให้ความเสี่ยงภัยโอนไปพร้อมกรรมสิทธิ์แต่ประการใด⁷³

ด้วยเหตุข้างต้นในการตีความการใช้มาตรา 370 วรรคแรกนั้น น่าจะปรับให้เข้ากับสัญญาทุกประเภทที่มีวัตถุประสงค์เป็นการก่อให้เกิดหรือโอนทรัพย์สินสิทธิในทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง หากสัญญานั้นๆ ไม่มีบทบัญญัติในเรื่องการโอนความเสี่ยงภัยเป็นการเฉพาะและไม่คำนึงว่ากรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นจะโอนไปยังอีกฝ่ายหนึ่งแล้วหรือไม่ สัญญาซื้อขายที่มีการหน่วงกรรมสิทธิ์ หรือแม้แต่สัญญาจะซื้อจะขายก็ย่อมสามารถปรับใช้มาตรา 370 ได้ทั้งสิ้น⁷⁴ และควรตีความว่าความเสี่ยงภัยควรจะโอนไปยังเจ้าหนี้นับแต่วันที่ทำสัญญาเสร็จสมบูรณ์⁷⁵ ซึ่งผู้เขียนจะพิจารณาสถานะของลูกหนี้ในการได้รับชำระหนี้จากการชำระหนี้เป็นพันวิสัยตามหลักการนี้

⁷³ โปรดพิจารณารายละเอียดเพิ่มเติม อัจฉรา ด้วงคำ, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 22, น.81 และ ธนสิทธิ์ สุวัฒน์มหาตม์, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 69, น.83-85 และ หัสวุฒิ วิจิตวิริยกุล, "การโอนความเสี่ยงภัย: ปัญหาในการใช้มาตรา 370 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์", วารสารนิติศาสตร์, ฉบับที่ 4, ปีที่ 28, น.658-666, (ธันวาคม 2541)

⁷⁴ ธนสิทธิ์ สุวัฒน์มหาตม์, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 71, น.85.

⁷⁵ อัจฉรา ด้วงคำ, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 22, น.82.

จากหลักการดังกล่าวจะพบว่า หากเป็นกรณีสัญญาต่างตอบแทนที่มีวัตถุประสงค์ในการก่อให้เกิดหรือโอนทรัพย์สิน เช่น สัญญาซื้อขาย หากลูกหนี้ได้ชำระหนี้โดยการส่งมอบทรัพย์สินแล้ว เจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้ หรือเจ้าหนี้ไม่ชำระหนี้ตอบแทนซึ่งลูกหนี้ไม่จำเป็นต้องชำระหนี้ตอบแทน ถือว่าเจ้าหนี้ตกเป็นผู้ผิดนัด กรณีนี้หากทรัพย์สินเป็นวัตถุแห่งหนี้สูญเสีย การไม่รับชำระหนี้หรือไม่ชำระหนี้ตอบแทนถือว่าไม่ได้เป็นความผิดของลูกหนี้ ความรับผิดในความเสียหายต้องตกเป็นของเจ้าหนี้ ซึ่งลูกหนี้สามารถได้รับชำระหนี้ตอบแทน ตามตัวอย่างดังต่อไปนี้

ตัวอย่าง วันที่ 1 ตุลาคม เชี่ยวตกลงซื้อรถยนต์จากขาว โดยตกลงส่งมอบรถยนต์ในวันที่ 10 ตุลาคม เมื่อครบกำหนด ขาวนำรถไปส่งมอบแก่เชียวแต่เชียวไม่ยอมรับมอบรถ รถเกิดความเสียหายจากการถูกฟ้าผ่า ไม่สามารถส่งมอบได้ กรณีนี้เชียวต้องชำระราคาค่างรถให้แก่ขาว ตามมาตรา 370 โดยเชียว (เจ้าหนี้) ต้องเป็นฝ่ายรับภัยพิบัติที่เกิดขึ้น คือ ไม่มีสิทธิได้รับชำระหนี้ตอบแทนตาม มาตรา 219 และต้องชำระราคารถ เว้นแต่การที่รถยนต์เสียหายนั้นเป็นความผิดของขาวลูกหนี้ก็บังคับตาม มาตรา 369 ทั้งนี้ในการที่ให้เจ้าหนี้(เชียว)เป็นผู้รับภัยพิบัติที่เกิดขึ้นนั้นไม่ได้เกิดจากการที่เจ้าหนี้(เชียว)เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในรถยนต์แต่ประการใด แต่เป็นการที่ความเสี่ยงภัยในทรัพย์สินนั้นได้โอนไปยังเจ้าหนี้(เชียว)นับแต่ได้มีการตกลงทำสัญญาซื้อขายเสร็จสมบูรณ์แล้วนั่นเอง

ทั้งนี้ตามตัวอย่าง มีข้อน่าสังเกตว่าการพิจารณาว่าให้เจ้าหนี้เป็นผู้รับความเสี่ยงภัยอันเกิดกับทรัพย์สิน (ซึ่งจะส่งผลให้ลูกหนี้หลุดพ้นจากการชำระหนี้ตอบแทนและมีสิทธิได้รับชำระหนี้ตอบแทนด้วย) เพราะเหตุว่าเจ้าหนี้เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์จะมีผลเช่นเดียวกับการที่ให้เจ้าหนี้รับความเสี่ยงภัย เนื่องจากการตกลงทำสัญญาเสร็จสมบูรณ์ก็เนื่องมาจาก ในสัญญาซื้อขายนั้นกำหนดให้กรรมสิทธิ์โอนไปยังผู้ซื้อ (เจ้าหนี้) เมื่อได้ทำสัญญาซื้อขายกัน (มาตรา 458 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์)

ในกรณีของหนี้ที่มีการโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นหากทรัพย์สินนั้นยังไม่เป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งแล้ว โดยหลักการแล้วความเสี่ยงภัยยังไม่โอนไปยังเจ้าหนี้ ทั้งนี้มีข้อสังเกต คือ หากเกิดกรณีที่เจ้าหนี้ผิดนัดไม่ยอมรับมอบทรัพย์สินหรือเลือกทรัพย์สินเพื่อทำการส่งมอบแล้ว ความเสี่ยงภัยยังคงอยู่กับลูกหนี้ ในประเด็นปัญหาประการนี้ควรมีทางออกเป็นประการใด

ตัวอย่าง ก. เจ้าหนี้ตกลงซื้อรถยนต์โบราณจาก ข. ซึ่งเป็นโซว์รูมขายรถที่มีรถโบราณอยู่ 3 คัน ทั้งนี้ ก.บอกให้ ข. นำรถทั้งสามคันมาให้ ก. เลือกที่บ้าน ในวันรุ่งขึ้น ต่อมา ข. นำรถทั้งสามคันมาให้ ก. เลือก แต่ ก. ไม่เลือกเนื่องจากต้องสร้างโรงรถก่อน ต่อมา ข. นำรถมาให้ ก. เลือกอีก แต่ ก. ก็บ่ายเบี่ยงไม่ยอมเลือกอีก

ตามข้อเท็จจริงการที่เจ้าหนี้ไม่เลือกทรัพย์สินนั้น รถก็ยังไม่ใช่ทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง หากระหว่างที่ ข. นำรถกลับในครั้งแรก หากเกิดความเสียหายกับรถอันไม่ได้เกิดจากความผิดของลูกหนี้และเจ้าหนี้ เช่น อุบัติเหตุ เช่นนี้ กรณีก็น่าจะบังคับกันตามมาตรา 372 วรรคสองเนื่องจากเป็นบทกฎหมายที่จะใช้บังคับ

หากไม่ใช่กรณีตามมาตรา 370 และมาตรา 371 ซึ่งจะส่งผลให้ลูกหนี้มีสิทธิได้รับชำระหนี้ตอบแทนนั่นเอง

ในประเด็นนี้หากพิจารณามาตรา 195 วรรคสอง และ 200 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์⁷⁶ แล้ว ข.ก็มีทางออก โดย ข.ลูกหนี้กระทำการเพื่อให้ ก.เจ้าหนี้ซึ่งเป็นผู้มีสิทธิเลือกทำการเลือก และหากฝ่ายที่มีสิทธิเลือกไม่เลือก ก็ให้ ข.ลูกหนี้มีสิทธิเลือก ทั้งนี้ในกรณีที่ไม่มีกำหนด ถ้ามิได้กำหนดระยะเวลาให้เลือกไว้รื้อ เมื่อหนี้ถึงกำหนดชำระ ฝ่ายที่ไม่มีสิทธิเลือกอาจกำหนดระยะเวลาพอสมควรแก่เหตุแล้วบอกกล่าวให้ฝ่ายโน้นใช้สิทธิเลือกภายในเวลาอันนั้นระยะเวลาให้เลือก ข.ลูกหนี้บอกกล่าวให้ ก.เจ้าหนี้เลือก หากไม่เลือกก็ให้สิทธิในการเลือกตกเป็นของ ข.ลูกหนี้ ซึ่งตามข้อเท็จจริงหาก ข.นำรถไปให้ ก.เลือกแล้ว ก.ไม่เลือก ข.อาจบอกกล่าวให้ ก.เลือก หาก ก.ไม่เลือกอีก ข.ก็สามารถเลือกให้เป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง โดยเมื่อเป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งแล้วก็จะเกิดผลตามมาตรา 370 วรรคสอง⁷⁷ กล่าวคือ ให้นำความในมาตรา 370 วรรคแรกมาใช้โดยจะเกิดผลคือ ความเสี่ยงก็จะโอนไปยังเจ้าหนี้เมื่อได้เลือกทรัพย์สินแล้ว

กล่าวโดยสรุป หากเป็นการที่เจ้าหนี้ผัดผ่อนไม่ชำระหนี้ในสัญญาต่างตอบแทนที่วัตถุประสงค์ในการก่อหรือเกิดการโอนทรัพย์สินในทรัพย์สินเฉพาะสิ่งตามมาตรา 370 วรรคแรกนั้น ลูกหนี้ไม่จำเป็นต้องรับความเสี่ยงภัยอันเกิดแก่ตัวทรัพย์สินนั้นแต่ประการใด เนื่องจากถือว่าความเสี่ยงภัยในตัวทรัพย์สินนั้นได้โอนไปยังเจ้าหนี้แล้ว ซึ่งหากเกิดการชำระหนี้เป็นพันวิสัยอันเนื่องมาจากตัวทรัพย์สินเฉพาะสิ่งนั้นสูญหรือเสียหายลงอันมิใช่ความผิดของลูกหนี้แล้ว ลูกหนี้ยังคงมีสิทธิได้รับชำระหนี้ตอบแทน

⁷⁶ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 195 วรรคสอง บัญญัติว่า “ ถ้าลูกหนี้ได้กระทำการอันตนพึงต้องทำเพื่อส่งมอบทรัพย์สินนั้นทุกประการแล้วก็ดี หรือถ้าลูกหนี้ได้เลือกกำหนดทรัพย์สินที่จะส่งมอบแล้วด้วยความยินยอมของเจ้าหนี้ก็ดี ท่านว่าทรัพย์สินนั้นจึงเป็นวัตถุแห่งหนี้จำเดิมแต่เวลานั้นไป”

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 200 บัญญัติว่า “ถ้าจะต้องเลือกภายในระยะเวลาอันมีกำหนดและฝ่ายที่จะมีสิทธิเลือก มิได้เลือกภายในระยะเวลานั้นไว้รื้อ ท่านว่าสิทธิที่จะเลือกนั้นย่อมตกไปอยู่อีกฝ่ายหนึ่ง”

⁷⁷ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 370 วรรคสอง บัญญัติว่า “ ถ้าไม่ใช่ทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง ท่านให้ใช้บทบัญญัติที่กล่าวมาในวรรคก่อนนี้บังคับแต่เวลาที่ทรัพย์สินนั้นกลายเป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งตามบทบัญญัติแห่งมาตรา 195 วรรคสอง นั้นไป”

นอกจากนั้นหากเป็นกรณีที่มิใช่ทรัพย์เฉพาะสิ่งแล้ว ลูกหนี้สามารถใช้สิทธิตามมาตรา 370 วรรคสอง มาตรา 195 และมาตรา 200 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดตัวทรัพย์ขึ้นได้ ซึ่งเมื่อกำหนดตัวทรัพย์แล้วทรัพย์นั้นจะกลายเป็นทรัพย์เฉพาะสิ่งและให้ความเสี่ยงภัยนั้นโอนไปยังเจ้าหนี้นับแต่เวลาที่ทรัพย์นั้นกลายเป็นทรัพย์เฉพาะสิ่งนั่นเอง

3. กรณีเป็นสัญญาต่างตอบแทนที่มีวัตถุประสงค์ในการโอนทรัพย์สินมีเงื่อนไขบังคับก่อนที่อยู่ภายใต้บังคับตามมาตรา 371 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์⁷⁸

ในการอธิบายหลักการตามมาตรา 371 ของนักนิติศาสตร์ไทยส่วนใหญ่⁷⁹ จะอธิบายมาตรา 371 นั้นเป็นกรณีที่สัญญาต่างตอบแทนที่มีวัตถุประสงค์ที่ก่อให้เกิด หรือโอนทรัพย์สิทธิในทรัพย์เฉพาะสิ่งซึ่งมีเงื่อนไขบังคับก่อนนั้น ในระหว่างเงื่อนไขยังไม่สำเร็จ ตราบนั้น กรรมสิทธิ์ในทรัพย์ย่อมเป็นของลูกหนี้ ดังนั้นหากมีภัยพิบัติเกิดขึ้นแก่ตัวทรัพย์ ซึ่งเป็นธรรมดาอยู่เองที่ลูกหนี้ซึ่งเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์จะต้องเป็นผู้รับความเสี่ยงภัย ทั้งนี้เป็นการอธิบายโดยใช้หลักเจ้าของกรรมสิทธิ์เป็นผู้รับภัย นอกจากนี้ศาลยังได้วางแนวทางในการวินิจฉัยมาตรา 371 ให้หมายความรวมถึงสัญญาที่มีข้อกำหนดเกี่ยวกับการหน่วงกรรมสิทธิ์ด้วย (คำพิพากษาศาลฎีกาเลขที่ 149/2506) ดังนั้นสัญญาจะซื้อจะขาย

⁷⁸ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 371 บัญญัติว่า “บทบัญญัติที่กล่าวมาในมาตราก่อนท่านมิให้ใช้บังคับถ้าสัญญาต่างตอบแทนที่มีเงื่อนไขบังคับก่อนและทรัพย์อันเป็นวัตถุแห่งสัญญานั้นสูญหายหรือทำลายลงในระหว่างที่เงื่อนไขยังไม่สำเร็จ

ถ้าทรัพย์นั้นเสียหายเพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งอันจะโทษเจ้าหนี้มิได้ และเมื่อเงื่อนไขนั้นสำเร็จแล้ว เจ้าหนี้จะเรียกให้ชำระหนี้โดยลดส่วนอันตนจะต้องชำระหนี้ตอบแทนนั้นลงหรือเลิกสัญญานั้นเสียก็ได้แล้วแต่จะเลือก แต่ในกรณีที่ต้นเหตุเสียหายเกิดเพราะฝ่ายลูกหนี้ ท่านว่าหากกระทบถึงสิทธิของเจ้าหนี้ที่จะเรียกค่าสินไหมทดแทนไม่”

⁷⁹ จิต เศรษฐบุตร, หลักกฎหมายแพ่งลักษณะนิติกรรมและหนี้, พิมพ์ครั้งที่ 3 แก้ไขเพิ่มเติม โดย นายจิตติ ติงศภักดิ์, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล, 2524), น.54; จิตติ ติงศภักดิ์, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 69, น.56-58; เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้ เล่ม 1 (ภาค1-2), พุทธศักราช 2478 แก้ไขเพิ่มเติม 2505 (กรุงเทพมหานคร: นิติบรรณาการ, 2520), น.499; วิษณุ เครืองาม, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 30, น.195-196; โสภณ รัตนกร, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 4, น.78-79; จำปี โสภณพันธุ์, คำอธิบายหลักกฎหมายนิติกรรมสัญญา, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2543), น.267-269.

(มาตรา 456) สัญญาซื้อขายที่มีเงื่อนไขหรือเงื่อนไขวงกรรมสิทธิ์ไว้ (มาตรา 459) และสัญญาเช่าซื้อ (มาตรา 572) จึงอยู่ในบังคับของมาตรา 371 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์⁸⁰

โดยหลักการที่บัญญัติในมาตรา 371 วรรคแรก เมื่อทรัพย์ได้สูญหายหรือถูกทำลายลงไปในช่วงที่เงื่อนไขยังไม่สำเร็จโดยไม่สามารถโทษเจ้าหนี้หรือลูกหนี้ได้ ผลภัยพิบัติในตัวทรัพย์นั้นย่อมตกเป็นพับแก่ลูกหนี้ อย่างไรก็ตาม หากทรัพย์นั้นเพียงแต่เสียหายก็อาจยังเป็นประโยชน์แก่เจ้าหนี้ที่ต้องการรับทรัพย์นั้นไว้ก็ได้ ดังนั้นมาตรา 371 วรรคสอง จึงบัญญัติ ให้เจ้าหนี้มีสิทธิเรียกให้เจ้าหนี้ส่งมอบทรัพย์ชิ้นนั้น โดยชดเชยราคาลงตามส่วนเมื่อเงื่อนไขสำเร็จแล้ว หรือเลือกที่จะเลิกสัญญาก็ได้ ซึ่งสิทธิดังกล่าวจะเกิดขึ้นแต่กรณีความสูญหายหรือเสียหายไม่ได้เกิดขึ้นเพราะความผิดของเจ้าหนี้ ในทางกลับกันหากเจ้าหนี้เป็นผู้ทำให้ทรัพย์นั้นความสูญหายหรือเสียหายเอง ย่อมทำให้ลูกหนี้หลุดพ้นจากการชำระหนี้ตามมาตรา 219 และเจ้าหนี้ยังต้องชำระหนี้ในส่วนของตนให้แก่ลูกหนี้ด้วย โดยนำมาตรา 372 วรรคสองมาบังคับใช้โดยอนุโลม แต่หากความเสียหาย เกิดขึ้นเพราะความผิดของลูกหนี้แล้ว นอกจากเจ้าหนี้จะมีสิทธิเลือกปฏิบัติตามมาตรา 371 วรรคสองแล้ว เจ้าหนี้ยังมีสิทธิเรียกให้ลูกหนี้ชดเชยค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายตามมาตรา 218 ด้วย⁸¹

การอธิบายตามหลักการข้างต้นจะพบว่าเป็นการอธิบายโดยการใช้หลักเจ้าของกรรมสิทธิ์มาเป็นข้ออธิบาย โดยมุ่งเน้นถึงเรื่องการโอนกรรมสิทธิ์เป็นเงื่อนไขสำคัญ แต่ทั้งนี้เนื่องจากที่ได้ศึกษามาข้างต้นจะพบว่าการโอนความเสี่ยงภัยนั้นไม่ได้พิจารณาจากการโอนกรรมสิทธิ์ ทำให้เกิดข้อคำถามว่าการตีความในมาตรา 371 ควรเป็นประการใด

ด้วยเหตุที่ได้พิจารณาแนวความคิดตามมาตรา 370 ว่าการโอนความเสี่ยงภัยนั้นจะโอนไปเมื่อสัญญาเสร็จสมบูรณ์ นั้นทำให้ต้องตีความสัญญาต่างตอบแทนที่มีเงื่อนไขบังคับก่อนในมาตรา 371 ไปในทางเดียวกันว่า หมายถึง สัญญาที่ยังไม่มีผลใช้บังคับ ไม่ใช่สัญญาที่มีผลแล้วแต่มีเงื่อนไขเป็นการห่วงกรรมสิทธิ์ หรืออีกนัยหนึ่งคำว่า “เงื่อนไขบังคับก่อน” ตามที่บัญญัติในมาตรา 371 เป็นเงื่อนไขทางหนี้(เงื่อนไขการเกิดของสัญญา) ไม่ใช่เงื่อนไขทางทรัพย์(เงื่อนไขการห่วงกรรมสิทธิ์)⁸² ซึ่งต่างจากนักกฎหมายส่วนใหญ่ที่ถือว่ามาตรา 371 เป็นกรณีสัญญาต่างตอบแทนที่มีเงื่อนไขในการโอนกรรมสิทธิ์และเงื่อนไขนั้นยังไม่สำเร็จ โดยนักนิติศาสตร์ไทยในฝ่ายหลังเห็นว่าคำว่า “เงื่อนไขบังคับ

⁸⁰ ธนัสต์ สุวัฒน์มหาตม์, อ่างแล้ว เชิงอรรถที่ 71 , น.80-81.

⁸¹ เพิ่งอ้าง, น.81.

⁸² เพิ่งอ้าง, น.85.

ก่อน" หมายถึง เงื่อนไขของนิติกรรมหรือเงื่อนไขของสัญญา (เงื่อนไขทางหนี้) ซึ่งหากยังไม่สำเร็จลงแล้ว สัญญาก็ยังไม่มีผลบังคับ ดังนั้นจึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่ลูกหนี้ต้องเป็นผู้รับบาปเคราะห์ในภัยพิบัติอันเกิดแก่ตัวทรัพย์⁸³

จากหลักดังกล่าว จะพบว่าเป็นกรณีที่มีเงื่อนไขบังคับก่อนมาเกี่ยวในสัญญาต่างตอบแทนที่มีวัตถุประสงค์ในการก่อให้เกิดหรือโอนทรัพย์สินในการโอนทรัพย์เฉพาะ หรือเป็นสัญญาที่มีวัตถุประสงค์โอนทรัพย์ เมื่อเงื่อนไขสำเร็จ(เงื่อนไขทางหนี้เท่านั้นไม่ใช่เงื่อนไขในการหน่วงกรรมสิทธิ์) แล้วทรัพย์นั้นสูญเสียหายทำให้การชำระหนี้เป็นพ้นวิสัย ในประเด็นนี้จะพบว่า หากทรัพย์นั้นสูญเสียหายทั้งหมด การชำระหนี้จึงเป็นพ้นวิสัยแต่การรับชำระหนี้ของเจ้าหนี้ (รับมอบทรัพย์) ในกรณีนี้ไม่น่าจะเกิดขึ้นได้เนื่องจากไม่มีทรัพย์ที่จะทำการส่งมอบ ตามมาตรา 150 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ การผิดนัดของเจ้าหนี้ในกรณีนี้จะไม่เกิดขึ้น แต่อย่างไรก็ตามหากเป็นการที่ทรัพย์นั้นสูญเสียหายเพียงบางส่วนเพราะความผิดของเจ้าหนี้แล้ว หลักตามมาตรานี้กำหนดให้เจ้าหนี้ต้องรับชำระหนี้โดยการรับมอบทรัพย์นั้น หากเจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้ก็ถือว่าเจ้าหนี้ตกเป็นผู้ผิดนัด ซึ่งลูกหนี้มีสิทธิได้รับชำระหนี้ตอบแทนทั้งจำนวนด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่าง ชาวตกลองซื้อรถยนต์จากเขียว แต่มีเงื่อนไขว่าจะซื้อเมื่อตนเองย้ายงานไปทำงานที่กรุงเทพ แต่ระหว่างนั้น ชาวเขียวรถยนต์จากเขียวไปทดลองขับ แต่ขับด้วยความประมาทเลนเล่อเป็นเหตุให้รถยนต์ชนเสาไฟฟ้าเสียหาย ซึ่งถ้ารถเสียหายทั้งหมดเมื่อเงื่อนไขสำเร็จ เขียวลูกหนี้ย่อมหลุดพ้นจากการชำระหนี้ตามมาตรา 219 แต่ชาวต้องชำระหนี้ตอบแทนแก่เขียว ตามมาตรา 370 ถ้ารถเพียงแต่เสียหายบางส่วน ชาวก็ต้องรับรถมาในสภาพนั้น และต้องชำระหนี้ตอบแทนเต็มจำนวนแก่เขียวจะลดส่วนลงมิได้⁸⁴

อย่างไรก็ตามหากเกิดการที่ทรัพย์นั้นสูญหรือเสียหายเพียงบางส่วนโดยมิใช่ความผิดของเจ้าหนี้และลูกหนี้แล้ว แม้เจ้าหนี้จะมีสิทธิที่จะเลิกสัญญาก็ตาม หากแต่เจ้าหนี้จะใช้สิทธิในการรับชำระหนี้โดยการรับมอบทรัพย์นั้น ก็สามารถกระทำได้ ซึ่งหากเจ้าหนี้ใช้สิทธิประการนี้เจ้าหนี้ก็ต้องรับมอบทรัพย์และชำระหนี้ตอบแทนในราคาตามส่วน ซึ่งหากเจ้าหนี้ไม่ชำระหนี้ตอบแทนก็ถือว่าเป็นลูกหนี้ผิด

⁸³ เพิ่งอ้าง, น.85 อ้างจาก หัสวุฒิ วิจิตรวิริยกุล, "การโอนความเสี่ยงภัย: ปัญหาในการใช้มาตรา 370 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์", วารสารนิติศาสตร์, ฉบับที่ 4, ปีที่ 28, น.667, (ธันวาคม 2541)

⁸⁴ คัดดี สนองชาติ, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 63, น.410.

นัดในการชำระราคา มาตรา 204 และมาตรา 486 และเป็นเจ้าหนี้ผิดนัดในการไม่ชำระหนี้ตอบแทนตาม มาตรา 210 ทั้งนี้ในส่วนของการรับชำระหนี้ในทรัพย์สินที่เสียหายนั้นผู้เขียนเห็นว่าไม่น่าจะเกิดขึ้นได้ เนื่องจากหากเจ้าหนี้ไม่ต้องการทรัพย์สินนั้นก็คงไม่ใช้สิทธิเรียกให้ลูกหนี้ส่งมอบทรัพย์สิน

จากการพิจารณาสีทธิในการได้รับชำระหนี้ตอบแทนตามมาตรา 370 ถึง มาตรา 372 นั้น จะพบว่าในส่วนหนึ่งจะเป็นการพิจารณาความเสี่ยงภัยเป็นส่วนประกอบสำคัญด้วย ซึ่งจะพบว่าหาก ลูกหนี้ไม่ต้องเป็นผู้รับความเสี่ยงภัยแล้วก็จะเกิดสิทธิในการรับชำระหนี้ตอบแทน ทั้งนี้ในระบบ กฎหมายไทยนั้นพิจารณาให้ความเสี่ยงภัยนั้นโอนไปยังเจ้าหนี้เมื่อสัญญาเสร็จสมบูรณ์ ซึ่งเมื่อ พิจารณาตามหลักการนี้จะพบว่าในการผิดนัดไม่รับชำระหนี้ของเจ้าหนี้ในการรับชำระหนี้(รับมอบ) ทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง นั้นลูกหนี้ไม่จำเป็นต้องรับภาระความเสี่ยงภัยในทรัพย์สินแต่ประการใด

2.5 การหลุดพ้นภาระความรับผิดของผู้ค้ำประกัน

หนี้บางประเภทนั้นอาจจะมิบุคคลผู้ค้ำประกันการชำระหนี้ได้ ทั้งนี้หากเจ้าหนี้ไม่ยอมรับ ชำระหนี้หนี้ นั้น จะมีผลกระทบต่อผู้ค้ำประกันหนี้รายนั้นด้วย ซึ่งในกรณีของผู้ค้ำประกันนั้น มีบทบัญญัติ มาตรา 701 วรรคสองประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์⁸⁵ คุ้มครองไว้เป็นพิเศษ กล่าวคือ ถ้าเจ้าหนี้ ไม่ยอมรับชำระหนี้ที่ผู้ค้ำประกันขอชำระให้เมื่อหนี้ถึงกำหนดชำระแล้ว ผู้ค้ำประกันเป็นอันได้หลุดพ้น จากความรับผิดที่จะต้องใช้นี้แทนลูกหนี้ไปเลย ผู้ค้ำประกันจึงไม่จำเป็นต้องวางทรัพย์สินตามมาตรา 331 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์⁸⁶

กรณีของการหลุดพ้นความรับผิดของผู้ค้ำประกันจากการที่เจ้าหนี้ตกเป็นผู้ผิดนัดนั้น มี ข้อพิจารณา คือ เนื่องจากการพิจารณาการผิดนัดของเจ้าหนี้หนี้ไม่จำเป็นต้องพิจารณาความผิดของ เจ้าหนี้ ซึ่งหากเป็นการที่เจ้าหนี้ตกเป็นผู้ผิดนัดไม่ใช่เพราะว่าเจ้าหนี้ไม่ยอมรับชำระหนี้ แต่เป็นการที่ เจ้าหนี้ขอรับชำระหนี้แต่ไม่สามารถรับชำระหนี้เพราะมีเหตุการณ์อื่นมาขัดขวางนั้นจะถือว่าเป็นกรณี ที่ผู้ค้ำประกันหลุดพ้นจากความรับผิดหรือไม่

⁸⁵ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 701 วรรคสอง บัญญัติว่า “ถ้าเจ้าหนี้ไม่ ยอมรับชำระหนี้ ผู้ค้ำประกันก็เป็นอันหลุดพ้นความรับผิด”

⁸⁶ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 6, น.781-782.

ตัวอย่าง ก.เป็นเจ้าหนี้เงินกู้ยืมโดยมี ข.เป็นลูกหนี้ และมี ค.เป็นผู้ค้ำประกัน ต่อมาเมื่อหนี้เงินถึงกำหนด ก.จึงทวงให้ ข.และ ค.ชำระหนี้ ซึ่ง ค.ตกลงจะชำระหนี้ให้แก่ ก.จึงนัดกับ ก.เพื่อชำระหนี้คืน ณ จังหวัดเชียงใหม่ในวันที่ 1 ตุลาคม ต่อมาปรากฏว่า ก.ไม่สามารถไปตามนัดได้เพราะเกิดแผ่นดินไหวที่บ้านของตน แต่ ค.ไม่ทราบจึงไปตามนัดและไม่สามารถชำระหนี้ให้แก่ ก.

ตามข้อเท็จจริงจะพบว่าเป็นการที่ ก. ตกเป็นเจ้าหนี้ผิดนัดแต่การผิดนัดที่เกิดขึ้นนั้นจะเป็นเหตุให้ ค.หลุดพ้นจากความรับผิดตามสัญญาค้ำประกันหรือไม่

ในการตอบประเด็นปัญหาตามตัวอย่างข้างต้นคงต้องมาตรา 701 เป็นหลัก ทั้งนี้เมื่อพิจารณาตัวบทตามมาตรา 701 วรรคสอง ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้น กำหนดให้ผู้ค้ำประกันหลุดพ้นความรับผิดหากเจ้าหนี้ไม่ยอมรับชำระหนี้ ซึ่งจะพบว่ากฎหมายใช้คำว่า “เจ้าหนี้ไม่ยอมรับชำระหนี้” โดยการที่เจ้าหนี้ไม่ยอมรับชำระหนี้นั้นมีความหมายที่แคบกว่าการที่เจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้ ที่เป็นเงื่อนไขในการผิดนัดของเจ้าหนี้ ทั้งนี้จากความในมาตรา 701 ทำให้ตีความได้ว่าต้องเป็นการที่เจ้าหนี้สามารถรับชำระหนี้ได้แต่ไม่ยอมรับ โดยไม่ใช่ว่าผู้ค้ำประกันจะหลุดพ้นในทุกกรณีที่เกิดการไม่รับชำระหนี้ ซึ่งตามตัวอย่างนั้นจะพบว่าการที่ ก. ไม่รับชำระหนี้ นั้นไม่ได้เกิดจากการที่ตนไม่ยอมรับชำระหนี้แต่เกิดจากการที่ตนไม่สามารถรับชำระหนี้ได้ ดังนั้น ค.จึงไม่หลุดพ้นจากภาระความรับผิดในสัญญาค้ำประกัน

จากความข้างต้นผู้เขียนเห็นว่า การที่เจ้าหนี้ตกเป็นผู้ผิดนัดนั้นไม่เป็นเหตุให้ผู้ค้ำประกันหลุดพ้นจากภาระความรับผิดทุกกรณี แต่การที่ผู้ค้ำประกันจะหลุดพ้นความรับผิดนั้นต้องเป็นกรณีที่เจ้าหนี้สามารถรับชำระหนี้ได้แต่ไม่ยอมรับ (ต้องเป็นกรณีที่การผิดนัดเกิดจากความผิดของเจ้าหนี้) ทั้งนี้หากมาตรา 701 นั้นจะกำหนดให้ครอบคลุมถึงกรณีการที่เจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้หรือการผิดนัดของเจ้าหนี้ทุกกรณี ก็ควรใช้คำว่า “ถ้าเจ้าหนี้ผิดนัด ผู้ค้ำประกันก็เป็นอันหลุดพ้นความรับผิด” ดังเช่นข้อความเดียวกับที่บัญญัติในมาตรา 207 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

2.6 ภาระความรับผิดและหน้าที่ในการจัดการในดอกผล กำไร หรือผลประโยชน์ตอบแทนใด ๆ ในทรัพย์สินอันเป็นวัตถุแห่งหนี้ภายหลังเกิดการผิดนัดของเจ้าหนี้

การที่เจ้าหนี้ตกเป็นผู้ผิดนัดไม่รับชำระหนี้ หากเป็นการที่วัตถุแห่งหนี้เป็นทรัพย์สิน จะเกิดประเด็นปัญหาว่า หากมีการที่ไม่รับมอบทรัพย์สินของเจ้าหนี้อันถือว่าเป็นการผิดนัดนั้น เกิดมีดอกผล กำไร หรือผลประโยชน์อื่นใด เกิดขึ้นจากทรัพย์สินนั้น ใครจะเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์ จะเป็นเจ้าหนี้หรือเป็นลูกหนี้ หากเป็นเจ้าหนี้ ลูกหนี้ต้องมีหน้าที่ในการจัดการกับ ดอกผล กำไร หรือผลประโยชน์ นั้น

หรือไม่ อย่างไร เช่น กำไร ดอกเบี้ย และค่าเช่า เป็นต้น และดอกผลธรรมดา เช่น ลูกสัตว์ที่เกิดจากสัตว์ เป็นต้น

ประเด็นปัญหาประการนี้ ทั้งนี้หากเป็นดอกผลนิตินัยอันได้แก่ดอกเบี้ยนั้นโดยหลักแล้ว หากเกิดการผิดนัดของเจ้าหนี้ถือว่าเจ้าหนี้ไม่มีสิทธิได้รับ ดอกเบี้ยระหว่างที่ตนผิดนัด ตามมาตรา 221 ซึ่งลูกหนี้จะไม่มีปัญหาในความรับผิดในดอกเบี้ย แต่หากเป็นผลประโยชน์ในประการอื่นนั้นอาจเกิดปัญหาได้ ทั้งนี้ในประเด็นปัญหาประการนี้มีข้อพิจารณาดังนี้

1. จากประเด็นปัญหาดังกล่าวเมื่อพิจารณามาตรา 1376 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งกำหนดว่า "ถ้าจะต้องส่งทรัพย์สินคืนแก่บุคคลผู้มีสิทธิเอาคืนไซ้ร ท่านให้นับนับบัญญัติ มาตรา 412 ถึงมาตรา 418 แห่งประมวลกฎหมายนี้ว่าด้วยลามิควรได้มาใช้บังคับโดยอนุโลม" ทั้งนี้ จากหลักการตามมาตรา 1376 จะพบว่าสามารถนำมาปรับใช้ในกรณีนี้ คือ หากเจ้าหนี้ไม่ยอมรับมอบ ทรัพย์สินคืนนั้น ก็ให้นับนับบัญญัติเกี่ยวกับลามิควรได้มาปรับใช้เกี่ยวกับดอกผลและผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับตัวทรัพย์สิน ทั้งนี้เมื่อพิจารณาหลักกฎหมายเรื่องลามิควรได้มาปรับใช้นั้น จะพบว่า

ก. หากทรัพย์สินเป็นเงิน ผู้รับทรัพย์สินจะต้องคืนเงินเต็มจำนวน แต่หากผู้รับทรัพย์สินสุจริต ให้คืนทรัพย์สินเท่าที่เหลือในขณะที่มีการเรียกคืน (มาตรา 412)

ข. หากเป็นทรัพย์สินประเภทอื่น ผู้รับทรัพย์สินจะต้องคืนทรัพย์สินนั้นในสภาพที่เป็นอยู่ในขณะเรียกคืน แต่หากเป็นกรณีที่บุคคลผู้รับทรัพย์สินนั้นทุจริต บุคคลผู้รับทรัพย์สินนั้นต้องรับผิดชอบในความเสียหาย บุบสลายอันเกิดจากตัวทรัพย์สินแม้เกิดจากเหตุสุดวิสัย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าถึงอย่างไรทรัพย์สินนั้นก็สูญเสียหายหรือบุบสลายอยู่ดี (มาตรา 413)

ค. ถ้าการคืนทรัพย์สินนั้นเป็นพันวิสัย หากผู้รับทรัพย์สินนั้นสุจริตให้ผู้รับทรัพย์สินคืนทรัพย์สินในส่วนเท่าที่เหลือในขณะที่มีการเรียกคืน แต่หากผู้รับทรัพย์สินทุจริตจะต้องรับผิดชอบชดเชยราคาทรัพย์สินนั้นเต็มจำนวน (มาตรา 414)

ง. บุคคลผู้ได้รับทรัพย์สินไว้โดยสุจริต ย่อมได้ดอกผลอันเกิดแก่ทรัพย์สินนั้นตลอดเวลาที่ยังคงสุจริตอยู่ แต่หากผู้รับทรัพย์สินนั้นได้ถูกทวงถามให้คืนทรัพย์สินนั้นให้ถือว่าตกเป็นฐานผู้ทุจริต ณ เวลาที่ถูกทวงถาม (มาตรา 415)

จ. ค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาทรัพย์สินนั้นที่บุคคลผู้รับทรัพย์สินได้ใช้ในการดูแลรักษาทรัพย์สินให้อยู่สภาพเดิมนั้น ผู้รับทรัพย์สินนั้นมีสิทธิได้รับคืนจากผู้เรียกทรัพย์สินคืน (มาตรา 416 วรรคแรก)

จากหลักกฎหมายเกี่ยวกับลามิควรได้นั้นจะพบว่า หากเกิดการที่เจ้าหนี้ไม่ยอมรับมอบ ทรัพย์สินคืนแล้วเกิดดอกผลจากตัวทรัพย์สินนั้น ลูกหนี้ถือว่าเป็นเจ้าของดอกผลนั้นไปจนกว่าจะได้มีการทวงถามให้ส่งมอบทรัพย์สินคืนจากเจ้าหนี้

ตัวอย่าง ก.เจ้านี้ให้ ข.ลูกหนี้เช่าสวนยางเพื่อกรีดยางขายเป็นเวลา 1 ปี ต่อมาเมื่อครบระยะเวลาเช่า ก.กลับไม่ยอมรับมอบสวนบางคืนเนื่องจากไปเที่ยวต่างประเทศ แต่ ข.จำต้องดูแลรักษาสวนยางระหว่างนั้น ซึ่งในระหว่างนั้น ข.ได้กรีดยางขายไปเรื่อย จนถึงต่อมาอีก 3 เดือน ก.จึงมารับมอบสวนบางคืน

ตามตัวอย่างจะพบว่าเป็นกรณีที่เจ้านี้ผิดนัดไม่รับชำระหนี้การส่งมอบทรัพย์สินตามสัญญาเช่า แต่ลูกหนี้กรีดยางอันเป็นดอกผลจากตัวทรัพย์สิน ทั้งนี้มีประเด็นปัญหาว่า ข.ลูกหนี้มีสิทธิหรือไม่ ซึ่งกรณีโดยหลักแล้วใครเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นย่อมเป็นผู้มีสิทธิใน ดอกผล กำไร หรือผลประโยชน์อื่นใด จากทรัพย์สินนั้น⁸⁷ ซึ่งควรเป็น ก.เจ้านี้เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ควรมีสิทธิในน้ำยาง แต่ระหว่างนั้น ข.ลูกหนี้เป็นผู้ครอบครองทรัพย์สินนั้นเนื่องจากต้องมีคนดูแลรักษา (โดยสุจริต) ดังนั้นในกรณีนี้ถือว่าสามารถปรับเข้าได้กับมาตรา 415 ซึ่งถือว่า ข.ลูกหนี้มีสิทธิในดอกผลคือ น้ำยางที่เกิดขึ้นจากสวนยางจนกว่า ก.เจ้านี้จะทวงถามให้ส่งมอบทรัพย์สิน

2. เมื่อพิจารณาเหตุและผลของเรื่องและบทบัญญัติตามกฎหมายไทย จะพบว่าเป็นกรณีที่เจ้านี้ผิดนัดนั้น เป็นการสมควรที่ลูกหนี้ไม่จำต้องรับผิดชอบต่อเจ้านี้ในความรับผิดชอบผลประโยชน์อื่นใดให้แก่เจ้านี้ เนื่องจากการผิดนัดนั้นเกิดจากความผิดของเจ้านี้ประกอบกับเมื่อพิจารณาจากหลักตามมาตรา 330 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทย ซึ่งกำหนดให้ลูกหนี้เป็นอันปลดเปลื้องความรับผิดชอบอันเกิดจากการไม่ชำระหนี้ ซึ่งน่าจะรวมถึง การชำระผลประโยชน์อื่นใดกับเจ้านี้ด้วย

ตัวอย่าง ก.เจ้านี้ให้ ข.เช่าที่ดินพร้อมบ้านเพื่ออยู่อาศัย โดยตกลงค่าเช่าเดือนละ 10,000 บาท ต่อมาครบกำหนดสัญญาเช่า ข.ต้องการส่งมอบที่ดินพร้อมบ้านคืน แต่ ก.ไม่รับคืน ข.จึงไม่สามารถส่งมอบที่ดินและบ้านได้ ทั้งนี้บ้านต้องมีคนดูแลเนื่องจากอาจถูกโจรปล้นได้ ข.จึงได้อยู่อาศัยต่อมาโดยไม่ได้จ่ายค่าเช่าเพื่อรอการส่งมอบที่ดินและบ้านคืนให้แก่ ก.

ตามตัวอย่างจะพบว่า ข.ก็ยังอาศัยในบ้านและที่ดิน ภายหลังจากที่ ก.เจ้านี้ผิดนัดในกรณีนี้การที่ ข.ขอปฏิบัติการชำระหนี้แล้วแต่ ก.ไม่รับ ดังนั้นตามมาตรา 330 นั้นส่งผลให้ ข.ลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบในค่าเช่าอีกภายหลังจากการผิดนัดของเจ้านี้ แม้ว่าตนยังได้อาศัยอยู่ก็ตาม

⁸⁷ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1336 บัญญัติว่า "ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย เจ้าของทรัพย์สินมีสิทธิใช้สอยจำหน่ายทรัพย์สินของตนและได้ซึ่งดอกผลแห่งทรัพย์สินนั้น กับทั้งมีสิทธิติดตามและเอาคืนซึ่งทรัพย์สินของตนจากบุคคลผู้ไม่มีสิทธิจะยึดถือไว้ และมีสิทธิขัดขวางมิให้ผู้อื่นสอดเข้าเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินนั้นโดยมิชอบด้วยกฎหมาย"

2.7 สิทธิในการเรียกค่าเสียหายของลูกหนี้

ตามหลักการผิคนัดของเจ้าหนี้ตามที่ได้ศึกษามาข้างต้นนั้นจะพบว่า แม้หากเกิดการไม่ชำระหนี้จากการที่เจ้าหนี้ผิคนัดไม่เป็นเหตุให้เกิดสิทธิกับเจ้าหนี้ในการเรียกค่าเสียหายก็ตาม แต่ในส่วน of ลูกหนี้ นั้นหากไม่มีการชำระหนี้เกิดขึ้นจากการผิคนัดของเจ้าหนี้ และมีความเสียหายเกิดขึ้นจากการผิคนัดของเจ้าหนี้ในการไม่รับชำระหนี้ นั้น ลูกหนี้ นั้นก็ไม่มีสิทธิที่จะเรียกค่าเสียหายจากการผิคนัดของเจ้าหนี้ เว้นแต่สิทธิในการเรียกค่าเสียหายในค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นจากการที่ลูกหนี้ไม่สามารถชำระหนี้ได้ เช่น ค่าใช้จ่ายในการเก็บสินค้าในคลังสินค้า (อันเกิดจากการที่เจ้าหนี้ไม่รับมอบสินค้า) เพื่อรอการส่งมอบ แต่อย่างไรก็ตามหากเป็นการที่เจ้าหนี้มีหน้าที่ในการรับชำระหนี้แล้วนั้น หากเจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้แล้วลูกหนี้ นั้นสามารถให้สิทธิในการเรียกให้เจ้าหนี้รับชำระหนี้ได้ ซึ่งหากเจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้ ก็ถือว่าเจ้าหนี้ผิคนัดหน้าที (ไม่ชำระหนี้) และผิคนัดสัญญาลูกหนี้สามารถเรียกค่าสินไหมทดแทนได้ หรือลูกหนี้สามารถใช้สิทธิเลิกสัญญาและเรียกค่าสินไหมทดแทนได้อย่างเช่น ในสัญญาซื้อขาย

กรณีของการผิคนัดของเจ้าหนี้โดยการไม่ชำระหนี้ตอบแทนนั้น เนื่องด้วยเจ้าหนี้มีฐานะเป็นลูกหนี้ในสัญญาต่างตอบแทนอยู่แล้ว การที่เจ้าหนี้ไม่ชำระหนี้ตอบแทนนั้นถือว่าเป็นการผิคนัดหน้าทีและต้องรับผิดชอบในค่าเสียหายที่เกิดจากการไม่ชำระหนี้ในฐานะลูกหนี้ นั่นเอง

ตัวอย่าง ก.สั่งซื้ออาหารจาก ข. โดยให้ ข. นำอาหารมาส่งที่บ้าน แต่เมื่อ ข. นำอาหารมาส่งปรากฏว่า ก. ไม่ยอมรับมอบอาหารโดยไม่มีเหตุอันควร กรณีถือว่าเป็นการที่ ก. เจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้ในการส่งมอบอาหารตามสัญญาซื้อขาย ซึ่งถือว่าเป็นการปฏิบัติผิคนัดหน้าทีในการรับมอบสินค้าในสัญญาซื้อขายของผู้ซื้อด้วย (เจ้าหนี้)

ตามตัวอย่างจะพบว่า หาก ก. ไม่รับมอบอาหารนั้น ต้องเกิดความเสียหายแก่ตัวอาหาร (เน่าเสีย) และ ข. (ลูกหนี้) แนนอน ซึ่งถือว่าเป็นการที่เจ้าหนี้ผิคนัด และเกิดความเสียหายขึ้นด้วย โดยตามหลักกฎหมายได้ให้สิทธิ ข. ในการเรียกค่าเสียหาย โดย ข. มีสิทธิเรียกค่าใช้จ่ายในการชำระหนี้ที่เพิ่มขึ้นจากการที่ ก. เจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้ และแม้ตามหลักแล้วลูกหนี้ไม่สามารถเรียกค่าเสียหายจากการผิคนัดของเจ้าหนี้ได้ แต่ตามข้อเท็จจริงนี้เป็นกรณีที่ ก. เจ้าหนี้มีหน้าที่ในการรับมอบสินค้า การไม่รับมอบสินค้าถือว่าเป็นการไม่ชำระหนี้ซึ่งก่อให้เกิดสิทธิแก่ ข. สามารถใช้สิทธิในการฟ้องเรียกให้ ก. ชดใช้ราคาตามมาตรา 486 หรือค่าสินไหมทดแทนตามมาตรา 215 ได้โดยถือว่าผู้ซื้อในฐานะลูกหนี้ในหนี้ชำระ

ราคาผิดสัญญาหรืออาจใช้สิทธิเลิกสัญญาและเรียกค่าสินไหมทดแทนนั้นเองตามมาตรา 387, 388 และมาตรา 391⁸⁸

เหตุที่การที่เจ้านี้ผิดนัด แต่กฎหมายกลับไม่ได้บัญญัติหลักการที่กำหนดให้ลูกหนี้เรียกค่าเสียหายจากเจ้านี้ นั้นได้อธิบายมาแล้วในบทที่ 2 ทั้งนี้ขอก้าวโดยสรุปอีกครั้ง ซึ่งการที่ลูกหนี้ไม่มีสิทธิที่จะเรียกค่าเสียหายก็น่าจะเป็นเพราะการที่เจ้านี้ผิดนัดไม่รับชำระหนี้ นั้น ในบางกรณีจะไม่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ลูกหนี้ อาทิ ในสัญญากู้ยืมเงินหากลูกหนี้ขอชำระเงินคืนแต่เจ้านี้ไม่รับชำระเงินคืนนั้นลูกหนี้ก็ไม่ได้เกิดความเสียหายแต่ประการใด แต่กลับได้ประโยชน์โดยการสามารถนำเงินจำนวนดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ในประการอื่นได้ แต่ทั้งนี้เนื่องจากลูกหนี้ก็ผูกพันในการชำระหนี้คืนให้แก่เจ้านี้ ซึ่งอาจก่อให้เกิดภาระบางประการแก่ลูกหนี้ เช่น ความรับผิดชอบในดอกเบี้ย การรับภาระในความเสียหาย ค่าใช้จ่ายในการเก็บรักษาทรัพย์สินเพื่อรอการชำระหนี้ เป็นต้น ดังนั้นตามหลักกฎหมายก็กำหนดมาตรการให้ความคุ้มครองลูกหนี้จากภาระบางประการดังกล่าว เช่น ลูกหนี้ไม่จำต้องรับผิดชอบดอกเบี้ยต่อเจ้านี้ในกรณีของหนี้เงิน หากเจ้านี้ผิดนัด ตามมาตรา 221 เป็นต้น เพื่อเป็นการบรรเทาภาระของลูกหนี้

แต่อย่างไรก็ตามในบางกรณีก็มีความจำเป็นต้องกำหนดให้เป็นหน้าที่ของเจ้านี้ในการรับชำระหนี้ ซึ่งหากเกิดการไม่รับชำระหนี้ของเจ้านี้แล้วลูกหนี้ก็สามารถเรียกค่าเสียหายได้นั้นเช่น ในสัญญาต่างตอบแทน อาทิ สัญญาซื้อขาย หรือกรณีลูกหนี้มีประโยชน์ได้เสียเป็นพิเศษจากการรับชำระหนี้ของเจ้านี้หรือจากการปฏิบัติชำระหนี้ของลูกหนี้

ตัวอย่าง ก.ตกลงว่าจ้างให้ ข. นักร้องมาร้องในงานวันเกิดของตนที่บ้านของ ก. โดยได้มีการโฆษณาการแสดงให้บุคคลทั่วไปทราบและให้เข้าชมโดยไม่เสียเงินด้วย แต่เมื่อถึงวันเกิดของตนกลับให้นาย ค. ซึ่งเป็นคู่แข่งมาร้องเพลงแทน ทำให้บุคคลอื่นเข้าใจผิดว่า ข. นั้นมีฝีมือเป็นรองนาย ค. แม้ ก. จะจ่ายค่าตอบแทนแก่ ข. แล้วก็ตาม ในกรณีนี้ ข. มีประโยชน์เป็นพิเศษจากการที่ตนได้ร้องเพลงเพื่อเป็นการรักษาชื่อเสียง เป็นกรณีที่ ก. มีหน้าที่ในการรับชำระหนี้ การที่ ก. ไม่รับชำระหนี้โดยการให้ ข. ร้องเพลงถือว่า ก. ไม่ชำระหนี้ ดังนั้น ข. สามารถใช้สิทธิในการเรียกค่าเสียหายจาก ก. ตามมาตรา 215 ได้นอกจากนี้จากค่าตอบแทนการว่าจ้างร้องเพลงด้วย

⁸⁸ วิชาญ เครื่องาม, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 30, น. 209.

2.8 สิทธิในการเลิกสัญญา

การเลิกสัญญาเป็นวิธีที่ทำให้หนี้อันเกิดแต่สัญญาระงับสิ้นไป ทั้งนี้เป็นพิเศษต่างหากจากความระงับแห่งหนี้ที่มีบัญญัติไว้ในตัวบทว่าด้วยความระงับแห่งหนี้ การเลิกสัญญาเกิดจากการที่ฝ่ายหนึ่งผิดสัญญา ตามมาตรา 387 และมาตรา 388 หรือการชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัยเพราะความผิดของฝ่ายนั้น ตามมาตรา 389 หรือเหตุการณ์เป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่ได้ตกลงกันไว้ให้มีการเลิกสัญญากันได้⁸⁹

1. เหตุในการเลิกสัญญา

เหตุในการเลิกสัญญานั้นอาจมาจาก ข้อสัญญา บทบัญญัติของกฎหมาย⁹⁰ หรือโดยความยินยอมทั้งสองฝ่าย ทั้งนี้ในการพิจารณาเหตุในการเลิกสัญญานั้น จะพิจารณาเฉพาะเหตุตามที่เป็นไปตามบทบัญญัติของกฎหมาย โดยไม่พิจารณาถึงการเลิกสัญญาโดยข้อตกลงของสัญญา หรือโดยความยินยอมของทั้งสองฝ่าย เนื่องจากการเลิกสัญญาในกรณีของข้อสัญญาและความยินยอมนั้นไม่มีประเด็นปัญหาในการพิจารณา

เหตุในการเลิกสัญญาตามบทบัญญัติในกฎหมายไทยนั้นบัญญัติอยู่ในมาตรา 387 ถึงมาตรา 389 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์⁹¹ ซึ่งเป็นบทบัญญัติทั่วไป และมีบทบัญญัติในกรณี

⁸⁹ เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว.ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้ เล่ม 1 (ภาค 1-2), พุทธศักราช 2478 แก้ไขเพิ่มเติม 2505 (กรุงเทพมหานคร:นิติบรรณาการ, 2520), น.546

⁹⁰ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 386 วรรคแรก บัญญัติว่า “ถ้าคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งมีสิทธิเลิกสัญญาโดยข้อสัญญาหรือโดยบทบัญญัติแห่งกฎหมาย การเลิกสัญญาเช่นนั้นย่อมทำได้ด้วยแสดงเจตนาอีกฝ่ายหนึ่ง”

⁹¹ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 387 บัญญัติว่า “ถ้าคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งไม่ชำระหนี้ อีกฝ่ายหนึ่งจะกำหนดระยะเวลาพอสมควร แล้วบอกกล่าวให้ฝ่ายนั้นชำระหนี้ภายในระยะเวลานั้นก็ได้ ถ้าและฝ่ายนั้นไม่ชำระหนี้ภายในระยะเวลาที่กำหนดให้ไว้ อีกฝ่ายหนึ่งจะเลิกสิทธิเลิกสัญญาเสียก็ได้

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 388 บัญญัติว่า “ถ้าวัตถุที่ประสงค์แห่งสัญญานั้น ว่าโดยสภาพหรือโดยเจตนาที่คู่สัญญาได้แสดงไว้ จะเป็นผลสำเร็จได้ก็แต่ด้วยการชำระหนี้ ณ เวลาที่กำหนดก็ดี หรือภายในระยะเวลาอันใดอันหนึ่งซึ่งกำหนดไว้ก็ดี และกำหนดเวลาหรือระยะเวลานั้นได้

เอกเทศสัญญาเฉพาะเรื่องอื่น เช่น สัญญาเช่าทรัพย์ตามมาตรา 548 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เป็นต้น

ก. เหตุเลิกสัญญาที่เป็นหลักทั่วไปในการเลิกสัญญา ซึ่งเป็นไปตามมาตรา 387 ถึง 389 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์โดยสามารถแยกได้เป็น 2 กรณี คือ

1. กรณีคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งไม่ชำระหนี้ (มาตรา 387 และมาตรา 388)

เหตุในการใช้สิทธิเลิกสัญญาประการแรก คือ การที่คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งไม่ชำระหนี้ ซึ่งตามหลักในมาตรา 387 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กำหนดให้คู่สัญญาฝ่ายที่เป็นเจ้าหนี้จะต้องบอกกล่าวให้ลูกหนี้ทำการชำระหนี้เสียภายในระยะเวลาพอสมควร และถ้าเพิกเฉยไม่ชำระหนี้ภายในระยะเวลาดังกล่าว ก็มีสิทธิเลิกสัญญาได้

แต่ทั้งนี้การที่จะต้องบอกกล่าวให้ทำการชำระหนี้ดังกล่าวในมาตรา 387 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ นั้นบางทีไม่จำเป็น ถ้าตามสภาพหรือเจตนาที่ได้แสดงไว้ต่อกัน วัตถุประสงค์คือประโยชน์อื่นจะพึงได้แต่การทำสัญญานั้น จะเป็นผลสำเร็จได้ก็แต่ด้วยการชำระหนี้ ณ เวลาที่กำหนดและกำหนดเวลานั้นได้ล่วงพ้นไปโดยไม่มีการชำระหนี้ ดังนี้ มาตรา 388 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บัญญัติว่าฝ่ายที่ไม่ได้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์จะแสดงเจตนาเลิกสัญญาเสียก็ได้ โดยมีต้องบอกกล่าวตามมาตรา 387 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์⁹²

2. กรณีการชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัย (มาตรา 389)

การชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัยนั้น ต้องเพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งอันโทษลูกหนี้ได้ เจ้าหนี้จึงมีสิทธิเลิกสัญญาได้ ถ้าการชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัยเพราะเหตุอันโทษลูกหนี้ไม่ได้ จะโทษเจ้าหนี้ได้หรือโทษใครไม่ได้เลยก็ตาม ลูกหนี้เป็นอันหลุดพ้นจากการชำระหนี้ นั้น ตามมาตรา 219 ประมวล

ล่วงพ้นไปโดยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมิได้ชำระหนี้ไว้ทั้งนี้ว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะเลิกสัญญานั้นเสียก็ได้ มิต้องบอกกล่าวดังว่าไว้ในมาตราก่อนหน้านี้เลย"

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 389 บัญญัติว่า "ถ้าการชำระหนี้ทั้งหมดหรือแต่บางส่วนกลายเป็นพ้นวิสัยเพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งอันจะโทษลูกหนี้ได้หรือไม่ เจ้าหนี้จะเลิกสัญญานั้นเสียก็ได้"

⁹² ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช, อ่างแล้ว เจริญรทที่ 6, น.550.

กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เจ้าหนี้ไม่มีสิทธิบอกเลิกสัญญา สัญญาไม่เลิกแต่ยอมระงับเพราะไม่มีผลบังคับตามกฎหมายต่อไป⁹³

ข. เหตุในการเลิกสัญญาตามบทบัญญัติเฉพาะ

สิทธิในการเลิกสัญญาในประการนี้นั้นเป็นไปตามบทกฎหมายเฉพาะเรื่องซึ่งได้กำหนดไว้เป็นพิเศษเฉพาะเรื่อง ซึ่งพิจารณาได้จากบทบัญญัติในส่วนของแต่ละสัญญา เช่น กรณีของสัญญาเช่า สัญญาจ้างทำของ สัญญาซื้อขาย เป็นต้น เช่น ในกรณีของสัญญาซื้อขาย ผู้ให้ย่อมมีสิทธิบอกเลิกสัญญาเมื่อผู้ยืมฝ่าฝืนหน้าที่ในการใช้ทรัพย์สิน ตามมาตรา 645 ประมวลกฎหมายแพ่งฯ

จากการพิจารณาเหตุในการใช้สิทธิเลิกสัญญาโดยบทบัญญัติของกฎหมายนั้นจะพบว่า มี 2 ประการ คือ เหตุโดยทั่วไปซึ่งจะเกิดได้ 2 กรณีคือ การที่ไม่ชำระหนี้กับการชำระหนี้เป็นพันวิสัย และเหตุในบทกฎหมายเฉพาะเรื่อง ในการพิจารณาสถานะของลูกหนี้ในการเลิกสัญญากรณีเจ้าหนี้ผิดนัดจะพิจารณาจากหลักการโดยทั่วไปเท่านั้น คือ การที่ไม่ชำระหนี้กับการชำระหนี้เป็นพันวิสัย

2. หลักการในการใช้สิทธิเลิกสัญญา

ในการใช้สิทธิเลิกสัญญานั้นเมื่อมีเหตุตามข้างต้นแล้ว คือ การไม่ชำระหนี้และการชำระหนี้เป็นพันวิสัยแล้ว ก็ต้องพิจารณาต่อไปว่าเป็นไปตามหลักการในการใช้สิทธิเลิกสัญญาหรือไม่ ซึ่งมีข้อพิจารณาดังนี้

ก. การไม่ชำระหนี้

การเลิกสัญญาจะทำได้ต่อเมื่อมีการไม่ชำระหนี้ และการไม่ชำระหนี้้นต้องมีลักษณะสำคัญ(vital) หรือทั้งหมด (total) หรือเป็นพื้นฐาน (fundamental) หรือจำเป็น (essential) อันนำไปสู่รากเหง้า (root) กล่าวคือ ถ้าคู่สัญญาฝ่ายที่เสียหายรู้ในขณะทำสัญญาว่าจะมีการไม่ชำระหนี้เช่นนั้น สัญญานั้นก็จะมีได้กระทำขึ้น หรือการไม่ชำระหนี้้นนั้นเป็นการตัดสิทธิในผลประโยชน์ทั้งหมดที่คู่สัญญาฝ่ายที่เสียหายประสงค์ได้รับจากสัญญา หรือการไม่ชำระหนี้้นนั้นเป็นการกระทำที่ผิดไปจากวัตถุประสงค์ในการทำสัญญา หรือการไม่ชำระหนี้้นนั้นทำให้การชำระหนี้ในส่วนที่เหลือเป็นอันไร้

⁹³ ศักดิ์ สนองชาติ, อ้างแล้ว *เชิงอรรถที่* 63 น.503 ถึง 504 อ้างจากหรือกล่าวจาก จิต เศรษฐบุตร, *คำอธิบายกฎหมายนิติกรรมและหนี้ เล่ม 1-2*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตสภา, 2513), น.491.

ประโยชน์แก่คู่สัญญาฝ่ายที่เสียหาย หรือการไม่ชำระหนี้มันเป็นเหตุสำคัญสำหรับการเลิกสัญญาหรือการไม่ชำระหนี้มันมีผลเท่ากับเป็นการปฏิเสธสัญญาทั้งหมด⁹⁴

ดังนั้นในการใช้สิทธิเลิกสัญญานั้นจำเป็นต้องเป็นกรณีการไม่ชำระหนี้ต้องเป็นสาระสำคัญเท่านั้น ก็เพราะว่า แม้เมื่อคู่สัญญามีความผูกพันในสัญญาแล้วก็ต้องมีความแน่นอนชัดเจนในการที่ต้องมีการปฏิบัติตามสัญญา ซึ่งก็คือ หลักสัญญาต้องเป็นสัญญา (Pacta sunt servanda) การเลิกสัญญาหรือไม่ต้องผูกพันในข้อสัญญานั้นโดยฝ่ายเดียวนั้นไม่อาจกระทำได้ เว้นแต่มีการไม่ชำระหนี้ในสาระสำคัญและมีกฎหมายรับรองสิทธิ นอกจากนั้นในสัญญาต่างตอบแทน คู่สัญญาต่างฝ่ายเป็นเจ้าของหนี้ซึ่งกันและกัน หากให้มีการเลิกสัญญาได้ทุกกรณีอาจก่อให้เกิดความเสียหายกับคู่สัญญาอีกฝ่ายได้ อีกทั้งในบางกรณีการไม่ชำระหนี้ในบางส่วนไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อวัตถุประสงค์หลักของสัญญา ด้วยเหตุนี้การใช้สิทธิเลิกสัญญานั้นต้องเป็นกรณีที่เกิดการไม่ชำระหนี้ในส่วนที่เป็นสาระสำคัญเท่านั้น

การพิจารณาว่าข้อสัญญาใดเป็นสาระสำคัญนั้นมีข้อพิจารณาดังนี้

ข้อสัญญาที่เป็นสาระสำคัญ หมายถึง ข้อสัญญาที่กำหนดการกระทำหรืองดเว้นการที่ต้องกระทำเพื่อการชำระหนี้ให้แก่คู่สัญญาฝ่ายหนึ่ง อันมีลักษณะเป็นการกำหนดหน้าที่ที่เป็นสาระสำคัญหรือหน้าที่ที่แสดงวัตถุประสงค์ทั้งหมดในการทำสัญญาที่คู่สัญญาจะต้องปฏิบัติ⁹⁵ หรือข้อสัญญาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการที่จะบังคับให้คู่สัญญาให้ปฏิบัติไปเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการทำสัญญา⁹⁶ หรือข้อสัญญาที่นำไปสู่รากเหง้าของสัญญาถึงขนาดว่าหากไม่มีการปฏิบัติตามข้อสัญญาประการนี้ แม้จะปฏิบัติตามข้อสัญญาประการอื่นก็ทำให้มีผลแตกต่างไปในสาระสำคัญจากที่คู่สัญญาดตกลงกันไว้ว่าจะได้รับจากสัญญา⁹⁷ การไม่ปฏิบัติตามข้อสัญญาที่เป็นสาระสำคัญนี้ย่อม

⁹⁴ โปรดพิจารณารายละเอียดเพิ่มเติมจาก วิสาลินี เหมพิจิตร, "การเลิกสัญญากรณีไม่ชำระหนี้ และกรณีการชำระหนี้กลายเป็นพันธียัย, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), น.46-47.

⁹⁵ A.G.Guest, Anson's Law of Contract, (Oxford; Clarendon Press, 1979), p.131; G.H.Treitel, Remedies for breach of Contract : Comparative Account, p.258.

⁹⁶ Konrad Zweigert and Hein Kotz, An Introduction to Comparative Law, 2 nd edition (Oxford; Clarendon Press, 1994) ,p.541; M.P.Furnst, Law of Contract, (London; Butterworth), p.150.

⁹⁷ Konrad Zweigert and Hein Kotz, An Introduction to Comparative Law, 2 nd edition (Oxford; Clarendon Press, 1994) ,p.541.

ก่อให้เกิดสิทธิแก่ฝ่ายคู่สัญญาที่เสียหายที่จะบอกเลิกสัญญาได้ ข้อสัญญาที่เป็นสาระสำคัญอาจแบ่งได้เป็น 3 ประการดังนี้⁹⁸

- 1) ข้อสัญญาที่คู่สัญญากำหนดโดยชัดแจ้งว่าเป็นสาระสำคัญ
- 2) ข้อสัญญาที่เป็นสาระสำคัญโดยปริยาย การพิจารณาหาเจตนาที่ต้องการกำหนดข้อสัญญาใดเป็นข้อสาระสำคัญ พิจารณาจาก

ก. เหตุจูงใจในการทำสัญญา หมายถึง สิ่งที่คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งให้การรับรองแก่คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งว่า จะมีการชำระหนี้อย่างเคร่งครัดตรงตามสัญญา หากไม่มีการรับรองเช่นนี้สัญญานั้นก็คงมิได้กระทำขึ้น ทั้งนี้คู่สัญญาฝ่ายที่ให้การรับรองควรให้การรับรองควรรู้ถึงมูลเหตุจูงใจในการทำสัญญาของคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งด้วย

ตัวอย่าง ผู้เยาว์ทำสัญญาเป็นผู้ฝึกงาน (apprentice) เพื่อศึกษางานเกี่ยวกับกิจการค้าขายของเลหลัง การตีราคา และค้าข้าวโพดของเจ้าของกิจการ (master) โดยมีมูลเหตุจูงใจหรือวัตถุประสงค์ให้มีการฝึกงานจริงๆ ในกิจการค้าตามที่ระบุในสัญญาทั้งสามกรณี ต่อมาเจ้าของกิจการได้เลิกทำกิจการค้าข้าวโพดเป็นเหตุให้เหตุจูงใจในการทำสัญญาหรือวัตถุประสงค์ของสัญญาหรือประโยชน์อันเป็นสาระสำคัญของสัญญาไม่สามารถบรรลุผลได้ ผู้ฝึกงานจึงมีสิทธิเลิกสัญญา⁹⁹

ข. ผลของการไม่ปฏิบัติตามสัญญา กล่าวคือ การไม่ปฏิบัติตามสัญญาก่อให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรงแก่คู่สัญญา¹⁰⁰ หรือการไม่ปฏิบัติตามสัญญาทำให้การชำระหนี้ส่วนที่เหลือมีความแตกต่างไปในสาระสำคัญจากที่ได้ทำสัญญากันเอาไว้¹⁰¹ หรือการไม่ปฏิบัติตามสัญญามีผลเป็นการตัดสิทธิประโยชน์ทั้งหมดในสาระสำคัญที่คู่สัญญาฝ่ายที่เสียหายประสงค์จะได้รับจากสัญญา¹⁰²

ตัวอย่าง ในสัญญาเช่าเรือเดินทะเลมีข้อตกลงกำหนดคุณสมบัติของเรือไว้ ปรากฏว่าเจ้าของเรือส่งมอบเรือที่ไม่มีคุณสมบัติออกเดินทะเลแก่ผู้เช่าเรือ การไม่ปฏิบัติตามข้อสัญญาของเจ้าของเรือเป็นเหตุให้ผู้เช่าเรือไม่ได้รับประโยชน์ตามสัญญาตามที่ได้คาดไว้¹⁰³

⁹⁸ J.W.Carter, *Breach of contract*, (Sydney ;The Company Book Limited), 1984,pp.71-218.

⁹⁹ *Ibid*, pp.113-114.

¹⁰⁰ *Ibid*, p.117.

¹⁰¹ *Ibid*, p.109.

¹⁰² *Ibid*, p.110.

¹⁰³ คดี Hongkong Fir Shipping Co.ltd v.Kawasaki Kisen Kaisha Ltd.[1962] 2Q.B.26

ค. ลักษณะของหนี้ หนี้ตามสัญญาบางประการเป็นหนี้ที่มีความสำคัญอย่างแท้จริงและแสดงถึงลักษณะของการทำสัญญาประเภทนั้น เช่นหนี้ที่จะต้องชำระค่ามัดจำเป็นหนี้ที่มีความสำคัญอย่างแท้จริงของสัญญาโอนกรรมสิทธิ์ที่ดิน หรือหนี้ที่จะซ่อมแซมรถยนต์ให้อยู่ ในสภาพที่ปลอดภัยในการขับขี่เป็นหนี้ที่มีความสำคัญอย่างแท้จริงของสัญญาจ้างซ่อมแซมรถยนต์ เป็นต้น

3) ข้อสัญญาที่เป็นสาระสำคัญโดยบทบัญญัติของกฎหมาย กล่าวคือ เป็นกรณีที่กฎหมายบัญญัติว่าให้คู่สัญญาฝ่ายที่เสียหายสามารถใช้สิทธิเลิกสัญญาได้ หากมีการไม่ชำระหนี้ตามที่ได้กำหนดไว้ แม้ในสัญญาจะไม่ได้กำหนดผลของการไม่ปฏิบัติตามสัญญาก็ตาม เช่น มาตรา 538 และ มาตรา 548 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ที่กำหนดให้ผู้ให้เช่าต้องมีหน้าที่จะต้องให้ผู้เช่าได้ใช้หรือรับประโยชน์จากทรัพย์สินที่เช่านั้น เมื่อโดยสภาพทรัพย์สินที่เช่านั้นไม่เหมาะแก่การที่จะใช้เพื่อประโยชน์ที่เช่ามา ผู้เช่าก็มีสิทธิเลิกสัญญาได้

การชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยเพราะความผิดของคู่สัญญาฝ่ายหนึ่ง คู่สัญญาจะมีสิทธิเลิกสัญญาได้นั้น ต้องเป็นการพันธวิสัยในส่วนที่เป็นสาระสำคัญด้วย เช่นเดียวกับเหตุในการไม่ชำระหนี้¹⁰⁴

3. สรุปหลักการใช้สิทธิเลิกสัญญาและวิเคราะห์กับการผิดนัดของเจ้าหนี้

3.1 สรุปหลักการใช้สิทธิเลิกสัญญา

การเลิกสัญญา เป็นวิธีที่ทำให้หนี้อันเกิดแต่สัญญาระงับสิ้นไป โดยเหตุในการเลิกสัญญานั้นอาจมาจากข้อกำหนดในสัญญา ความยินยอมของคู่สัญญาหรือดับบทกฎหมาย เหตุในการเลิกสัญญาตามดับบทกฎหมายนั้นจะมีทั้งกรณีที่เป็นหลักทั่วไปและบทกฎหมายเฉพาะเรื่อง โดยในกรณีของหลักโดยทั่วไปนั้นเป็นกรณีของการที่คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งไม่ชำระหนี้และการชำระหนี้เป็นพันธวิสัย เพราะความผิดของคู่สัญญาอีกฝ่าย

เมื่อมีเหตุข้างต้นอันได้แก่ การไม่ชำระหนี้และการไม่ชำระหนี้เป็นพันธวิสัยแล้ว นั้นไม่ได้แปลว่าคู่สัญญาจะสามารถใช้สิทธิเลิกสัญญาได้ทุกกรณี แต่ทั้งนี้ต้องปรากฏว่าการไม่ชำระหนี้และการไม่ชำระหนี้เป็นพันธวิสัย นั้นต้องเป็นการเป็นการไม่ชำระหนี้หรือการชำระหนี้ที่เป็นพันธวิสัยในส่วนที่เป็นสาระสำคัญของสัญญาด้วย

¹⁰⁴ วิสารณี เหมพิจิตร, อ้างแล้ว เจริญรทที่ 94, น.121.

3.2. วิเคราะห์สิทธิในการเลิกสัญญากับการผิดนัดของเจ้าหนี้

การพิจารณาประการนี้เป็นการพิจารณาว่าหากเกิดการผิดนัดของเจ้าหนี้แล้วจะก่อให้เกิดสิทธิในการเลิกสัญญาของลูกหนี้หรือไม่ ซึ่งหลักในการพิจารณาคงต้องพิจารณาในหลักดังต่อไปนี้

ก. เหตุในการเลิกสัญญานั้นมี 2 กรณี คือ การไม่ชำระหนี้และการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัย การผิดนัดของเจ้าหนี้ที่จะเป็นเหตุในการเลิกสัญญาก็คงต้องพิจารณาว่าการผิดนัดของเจ้าหนี้ก่อให้เกิดผลสองประการนี้หรือไม่นั่นเอง ทั้งนี้เนื่องจากการผิดนัดของเจ้าหนี้ที่เกิดขึ้นได้มี 2 ลักษณะคือ การไม่รับชำระหนี้และการไม่ชำระหนี้ตอบแทน การพิจารณาในประการนี้จะพิจารณาใน 2 ลักษณะเช่นกัน

1. การไม่รับชำระหนี้ของเจ้าหนี้

การศึกษาในประการนี้ คือ การพิจารณาว่าไม่รับชำระหนี้เป็นการไม่ชำระหนี้หรือไม่และเมื่อเกิดการไม่รับชำระหนี้แล้วมีการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัยหรือไม่

1.1 เจ้าหนี้ผิดนัด (ไม่รับชำระหนี้) กลายเป็นการผิดนัดที่ไม่ชำระหนี้

จากการพิจารณาจะพบว่า การไม่รับชำระหนี้ของเจ้าหนี้โดยหลักเป็นสิทธิ จะเป็นหน้าที่หรือหนี้ในบางกรณีเท่านั้น อันได้แก่ มีข้อกำหนดโดยชัดแจ้ง, การที่บทกฎหมายกำหนดไว้ เช่นสัญญาซื้อขาย และข้อสัญญาที่ลูกหนี้มีประโยชน์ได้เสียเป็นพิเศษจากการชำระหนี้หรือขอปฏิบัติชำระหนี้ตามที่ศึกษามาแล้วในบทที่ 2 ของงานวิจัยฉบับนี้

ด้วยเหตุนี้ในกรณีที่เจ้าหนี้มีหน้าที่หรือหนี้ในการรับชำระหนี้ การไม่รับชำระหนี้ถือว่าเป็นการไม่ชำระหนี้นั่นเอง ซึ่งจะพบว่า การผิดนัดของเจ้าหนี้ในการไม่รับชำระหนี้ก่อให้เกิดการไม่ชำระหนี้ขึ้นได้ต้องเป็นกรณีที่เจ้าหนี้มีหน้าที่ในการรับชำระหนี้เท่านั้น หากไม่ได้เป็นหน้าที่ของเจ้าหนี้แล้วก็ไม่เกิดสิทธิในการเลิกสัญญาแต่ประการใด

ตัวอย่าง ข.(ลูกหนี้) ลูกจ้างฝึกงานตกลงเข้าทำงานกับ ก. เพื่อต้องการประสบการณ์ในการทำงาน ซึ่ง ก.ก็ทราบความประสงค์ดังกล่าว ต่อมาปรากฏว่า ก.จงใจแกล้ง ข.โดยไม่ให้งานทำ เพียงแต่มีการจ่ายค่าตอบแทนเท่านั้น ซึ่งการที่ ก.ไม่ให้งาน ข.ทำให้เกิดสิทธิแก่ ข.ในการเลิกสัญญาได้ (มาตรา 387)

ตัวอย่าง ก.เจ้าหนี้(ผู้ซื้อ) และ ข.ลูกหนี้(ผู้ขาย) ตกลงซื้อขายถ่านหินเดือนละ 20 ตันเป็นเวลา 3 ปี หากแต่ ข.ลูกหนี้(ผู้ขาย) ต้องซื้อถ่านหินมาอีกทอด ซึ่งจะพบว่า การซื้อขายขนาด 20 ตันต้องมีการกักตุนสินค้าไว้ที่โกดัง เพื่อรอส่งมอบให้แก่เจ้าหนี้ และหากลูกหนี้ไม่สามารถชำระหนี้ได้ตามข้อตกลงจะต้องถูกปรับจากเจ้าหนี้ (ผู้ซื้อ) ต่อมาปรากฏว่า ก.เจ้าหนี้(ผู้ซื้อ) ไม่ยอมรับมอบสินค้าเนื่องจากไม่มีเงิน

ตามตัวอย่างทั้งสองจะพบว่า เจ้าหนี้มีหน้าที่หรือหนี้ในการรับชำระหนี้(ให้ความร่วมมือ) เนื่องจากการที่ลูกหนี้มีประโยชน์ได้เสียจากการชำระหนี้และมีหน้าที่ตามกฎหมาย กำหนดให้เป็นหน้าที่ของผู้ซื้อเจ้าหนี้ในการรับมอบทรัพย์สิน (มาตรา 486) การที่เจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้ก่อให้เกิดเป็นการไม่ชำระหนี้ขึ้นได้ และเป็นเหตุในการเลิกสัญญาได้ (มาตรา 387) แต่ทั้งนี้ในกรณีนี้หาก ข. ลูกหนี้ (ผู้ขาย) ไม่ยอมรับชำระราคานั้นไม่ถือว่าการไม่รับชำระหนี้เป็นการไม่ชำระหนี้เนื่องจาก เนื่องจาก ข. ลูกหนี้ไม่ได้มีหน้าที่หรือหนี้ในการรับชำระราคาค่าถ่านหิน

1.2 การไม่รับชำระหนี้กลายเป็นการพ้นวิสัยภายหลังเจ้าหนี้ผิดนัด

การพิจารณาประการนี้เป็นการพิจารณาเหตุในการเลิกสัญญาเพราะการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัยที่อยู่ภายใต้มาตรา 389 ที่เป็นการทำให้สิทธิเจ้าหนี้ในการเลิกสัญญาเพราะการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัย เพราะความผิดของลูกหนี้ ซึ่งจะพบว่าไม่ได้กล่าวถึงการเลิกสัญญาเพราะความผิดของเจ้าหนี้ในการก่อให้เกิดการชำระหนี้ที่พ้นวิสัยแต่ประการใด ทั้งนี้เมื่อการไม่รับชำระหนี้จะพบว่าจะเกิดการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัยขึ้นได้ เช่น การไม่รับมอบทรัพย์สินเฉพาะสิ่งแล้วต่อมาทรัพย์สินเสียหายซึ่งหากเกิดการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัยเพราะเจ้าหนี้แล้วลูกหนี้มีสิทธิเลิกสัญญาหรือไม่

ตัวอย่าง ก. เจ้าหนี้ตกลงซื้อขายรถยนต์กับ ข. ลูกหนี้ ซึ่ง ข. มีหน้าที่ในส่งมอบรถยนต์ต่อ ก. เจ้าหนี้ ต่อมาเมื่อครบกำหนดส่งมอบทรัพย์สิน ก. ไม่ยอมรับมอบ ระหว่างทางนำรถกลับบ้าน เกิดความเสียหายแก่รถยนต์โดยไม่ใช่ความผิดของ ข. (เหตุสุดวิสัย)

ตามตัวอย่างเป็นการที่การไม่รับชำระหนี้แล้วก่อให้เกิดการชำระหนี้ที่เป็นพ้นวิสัย โดยไม่ใช่ความผิดของเจ้าหนี้และลูกหนี้ คำถามจะเกิดขึ้นว่า ข. มีเหตุเลิกสัญญาหรือไม่ ซึ่งตามมาตรา 389 กำหนดการให้สิทธิเลิกสัญญาแก่เจ้าหนี้เพราะความผิดของลูกหนี้ที่ทำให้การชำระหนี้เป็นพ้นวิสัย หากพิจารณาว่า ก. เป็นลูกหนี้แล้วเพราะความผิดของ ก. ในฐานะลูกหนี้ไม่รับชำระหนี้ทำให้เกิดการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัยนั้น จะพบว่า ข. จะไม่ได้รับประโยชน์จากการเลิกสัญญา กรณีนี้ต้องเป็นการใช้สิทธิตามมาตรา 219 ที่ถือว่าการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัยโดยไม่ใช่ความผิดของลูกหนี้ และลูกหนี้ก็น่าจะมีสิทธิในการรับชำระหนี้ตอบแทนโดยการนำมาตรา 370 มาปรับใช้ โดยถือว่าเจ้าหนี้เป็นผู้กระทำผิดและเป็นผู้รับความเสี่ยงภัย จำต้องชำระเงินค่ารถยนต์ให้แก่ ข.

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาตัวอย่างในหน้าที่ 166 ในกรณีของผู้เยาว์ตกลงทำสัญญาจ้างแรงงานเพื่อฝึกงาน ซึ่งจะพบว่าการไม่รับชำระหนี้ (การให้งานทำ) แล้วต่อมาเกิดเป็นการพ้นวิสัย เพราะกิจการปิด ลูกหนี้ในฐานะเจ้าหนี้สามารถใช้สิทธิเลิกสัญญาได้ (มาตรา 387) แต่กระนั้นก็ตาม หากเป็นกรณีที่เจ้าหนี้ไม่มีหนี้ในการรับชำระหนี้ หากเกิดการไม่รับชำระหนี้แล้ว มีผลทำให้การชำระหนี้เป็นพ้นวิสัยจะมีผลประการใดเกี่ยวกับการเลิกสัญญา

ตัวอย่าง ก.เจ้านี้ฝากรถไว้กับ ข.ลูกหนี้ ต่อมาเมื่อครบกำหนด ข.นำรถมาคืน ก.ไม่รับคืน เพราะต้องการแก้งานาย ข. ระหว่างทางนำรถกลับ ปรากฏว่ารถได้รับความเสียหายเพราะเหตุสุดวิสัย

ตามตัวอย่างจะพบว่า การชำระหนี้เป็นพ้นวิสัยเนื่องจากความผิดของ ก.เจ้านี้ ตามข้อเท็จจริงประการนี้ ข.ไม่มีสิทธิเลิกสัญญาแต่ประการใด แต่จะพบว่า การชำระหนี้เป็นพ้นวิสัยเนื่องจากไม่ได้เกิดจากความผิดของ ข. ดังนั้นผลน่าจะเป็นตามมาตรา 219 กล่าวคือ ลูกหนี้หลุดพ้นจากการชำระหนี้เป็นการสิ้นผลของหนี้โดยผลของกฎหมาย โดยไม่จำเป็นต้องมีการเลิกสัญญา

ดังนั้นในประเด็นการไม่รับชำระหนี้แล้วการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัยนั้นต้องเป็นกรณีที่เจ้าหนี้มีฐานะเป็นลูกหนี้ในการรับชำระหนี้ ลูกหนี้จึงจะมีสิทธิหรือเหตุในการเลิกสัญญา แต่หากเป็นกรณีที่เจ้าหนี้ไม่ได้มีหนี้หรือหน้าที่ในการรับชำระหนี้แล้วต่อมาเมื่อเกิดการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัย ลูกหนี้จะไม่มีสิทธิเลิกสัญญาแต่สัญญาจะสิ้นผลโดยผลของกฎหมายตามมาตรา 219 และผลที่ตามก็จะบังคับกันตามมาตรา 370,372 แล้วแต่กรณี

2. การไม่ชำระหนี้ตอบแทน

การศึกษาในประเด็นนี้เป็นการพิจารณาว่าการไม่ชำระหนี้ตอบแทนนั้นเป็นการไม่ชำระหนี้หรือไม่และการไม่ชำระหนี้ตอบแทนแล้วต่อมาเกิดการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัยได้หรือไม่

2.1 การไม่ชำระหนี้ตอบแทนก่อให้เกิดการไม่ชำระหนี้หรือไม่

การที่เจ้าหนี้ผิดนัดในประการนี้เป็นการไม่ชำระหนี้ตอบแทนในสัญญาต่างตอบแทน ซึ่งการไม่ชำระหนี้ตอบแทนนั้นปรากฏโดยชัดแจ้งอยู่แล้วว่าเป็นการไม่ชำระหนี้ เช่น การตกลงซื้อขายทรัพย์แล้ว เจ้าหนี้(ผู้ซื้อ) ไม่ยอมชำระราคาให้แก่ลูกหนี้ (ผู้ขาย) หรือ ลูกหนี้ (ผู้ขาย) ไม่ส่งมอบทรัพย์ตามสัญญาซื้อขายให้แก่เจ้าหนี้ (ผู้ซื้อ)

2.2 การไม่ชำระหนี้ตอบแทนก่อให้เกิดการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัยหรือไม่

การที่เจ้าหนี้ไม่ชำระหนี้ตอบแทนนั้น ในสัญญาต่างตอบแทนลูกหนี้มีสิทธิที่จะปฏิเสธการชำระหนี้ให้แก่เจ้าหนี้เพียงแต่ตนเสนอจะชำระหนี้ตอบแทนก็เพียงพอ ซึ่งหากเป็นกรณีนี้การส่งมอบทรัพย์นั้น หากเจ้าหนี้ไม่ชำระหนี้ตอบแทน เช่นราคาทรัพย์นั้น ลูกหนี้ที่มีหนี้ในการชำระหนี้โดยการส่งมอบทรัพย์นั้นสามารถปฏิเสธการชำระหนี้ได้ ตามมาตรา 369 ซึ่งต่อมาหากเกิดความเสียหายกับทรัพย์นั้น ก็ถือว่าเป็นการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัยอันเกิดจากความผิดของเจ้าหนี้อันเป็นเหตุในการเลิกสัญญาได้ด้วย

ตัวอย่าง ก.ผู้ซื้อตกลงซื้อรถยนต์จาก ข.ผู้ขายและเลือกรถยนต์เรียบร้อยแล้ว โดยตกลงชำระราคาเมื่อส่งมอบรถยนต์กัน ต่อมาเมื่อ ข.นำรถไปส่งแต่ ก.ไม่ยอมชำระราคา ข.จึงมีสิทธิไม่ต้องส่งมอบรถให้แก่ ก.ตามมาตรา 369 หรือเป็นการที่ ก.พร้อมจะชำระราคาแต่ ข.ไม่ยอมส่งมอบรถ ก.จึงมี

สิทธิในการไม่ชำระราคา ทั้งนี้ต่อมารถเกิดความเสียหายทั้งหมดจากเหตุที่ ค. ขับรถโดยประมาทมาชนรถคันดังกล่าวเสียหายหมด ในกรณีนี้ถือว่าการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัย

ตามข้อเท็จจริง ก. ผู้ซื้อเป็นเจ้าของหนี้ในการเรียกให้ส่งมอบทรัพย์สินและมีฐานะเป็นลูกหนี้ในการที่ต้องชำระหนี้ค่าสินค้าตอบแทน ส่วน ข. ผู้ขายซึ่งเป็นเจ้าหนี้ในการเรียกชำระราคาและเป็นลูกหนี้ในการส่งมอบทรัพย์สินเป็นการชำระหนี้ตอบแทน ซึ่งมีข้อพิจารณา ดังนี้

1. การที่ ก. เป็นเจ้าหนี้ไม่ที่สิทธิเรียกการส่งมอบทรัพย์สินเนื่องจากไม่ยอมชำระราคาสินค้าตอบแทนนั้นถือว่าเป็นการที่เจ้าหนี้ผิดนัดไม่ชำระหนี้ตอบแทน (มาตรา 210) และเป็นลูกหนี้ผิดนัดในการชำระราคาด้วย (มาตรา 486) ซึ่งการที่รถเสียหายเกิดจากการที่ ก. ผิดนัดอันเป็นความผิดของ ก. ไม่ได้เกิดจาก ข. ดังนั้นจึงมีสิทธิได้รับชำระหนี้ค่าราคารถยนต์โดยไม่ต้องผูกพันในการส่งมอบรถให้แก่ ก. ด้วย ซึ่งในกรณีนี้จะพบว่า ข. มีสิทธิเลิกสัญญา (มาตรา 389) แต่ทั้งนี้คงไม่มีผู้ขายคนใดใช้สิทธิเลิกสัญญาทั้งที่ตนมีสิทธิได้รับค่าสินค้า (มาตรา 219, 370)

2. การที่ ข. ไม่ยอมส่งมอบรถนั้น ก่อให้เกิดสิทธิแก่ ก. ที่ไม่ต้องชำระหนี้ตอบแทนในราคาค่าสินค้า ซึ่งการที่ ข. เป็นเจ้าหนี้ในการรับชำระราคาไม่ยอมชำระหนี้ตอบแทนนั้นถือว่า ข. เป็นเจ้าหนี้ผิดนัดในการชำระหนี้ตอบแทน (มาตรา 210) และถือว่าเป็นลูกหนี้ผิดนัดในการส่งมอบทรัพย์สิน (มาตรา 204, 461) ซึ่งตามข้อเท็จจริงจะพบว่า การชำระหนี้เป็นพ้นวิสัย ทั้งนี้ก่อให้เกิดสิทธิแก่ ก. (ในฐานะลูกหนี้การชำระราคา) ในการเรียกค่าเสียหายจากการผิดนัดของ ข. (ในฐานะลูกหนี้การส่งมอบรถ) ตามมาตรา 217 และมาตรา 218 และ ก. ยังสามารถใช้สิทธิในการเลิกสัญญา (มาตรา 389) และอาจใช้สิทธิเรียกค่าเสียหายจากการที่เลิกสัญญาตามมาตรา 391 วรรค 4

ข. การไม่ชำระหนี้หรือชำระหนี้ตอบแทนที่เป็นการผิดนัดของเจ้าหนี้ นั้นต้องเป็นการไม่ชำระหนี้และไม่ชำระหนี้ตอบแทนในสาระสำคัญของสัญญาด้วยจึงจะก่อให้เกิดการใช้สิทธิในการเลิกสัญญา

1. การไม่รับชำระหนี้ในส่วนที่เป็นสาระสำคัญ

1.1 การไม่รับชำระหนี้แล้วเป็นการไม่ชำระหนี้ในส่วนที่เป็นสาระสำคัญ

จากการศึกษาจะพบว่า การไม่รับชำระหนี้ที่ก่อให้เกิดการไม่ชำระหนี้ และเกิดกรณีการไม่รับชำระหนี้แล้วต่อมากการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัยด้วย ซึ่งเป็นเหตุในการเลิกสัญญาในประการแรก แต่ทั้งนี้การไม่รับชำระหนี้ต้องเป็นการไม่รับชำระหนี้ในส่วนที่เป็นสาระสำคัญของสัญญาด้วย ซึ่งจะพบว่าสามารถเกิดขึ้นได้

ตัวอย่าง ข. (ลูกหนี้) เป็นผู้รับเหมาก่อสร้างผู้เชี่ยวชาญด้านการก่อสร้างตึกสูงที่มีแต่ไม่มีประสบการณ์ในการก่อสร้างสะพาน ต่อมาได้เข้าทำสัญญาในการก่อสร้างสะพานให้แก่ นาย ก. ในราคา 10,000,000 บาท (ราคาต่ำกว่าความเป็นจริงมาก) แต่ทั้งนี้วัตถุที่ประสงค์ในการก่อสร้างสะพาน

จากภาครัฐที่ต้องการผู้ก่อสร้างที่มีคุณสมบัติที่เคยหรือได้รับงานการก่อสร้างสะพาน ทั้งนี้เมื่อ ข.ได้ตกลงทำสัญญากับ ก.แล้วก็ได้เตรียมการเพื่อการเข้าประมูลงานในการเข้าก่อสร้างสะพานให้แก่ภาครัฐไว้หมดแล้ว โดยเสียค่าใช้จ่ายประมาณ 30,000,000 บาท ทั้งนี้ต่อมาปรากฏว่า ก.ไม่พอใจ ข.เป็นการส่วนตัวจึงไม่ยอมให้นาย ข.สร้างสะพาน แต่จะยอมจ่ายค่าตอบแทนให้ การที่ ข.ไม่ได้งานจาก ก.เป็นเหตุให้ ข.ไม่ได้งานจากภาครัฐ

จากตัวอย่างจะพบว่า เป็นการที่มีการว่าจ้างที่มีวัตถุประสงค์ไม่ใช่ค่าตอบแทนแต่เป็นเรื่องของการได้ทำงานของลูกหนี้ ซึ่งการที่ ก.ไม่ให้งานที่ก่อให้เกิดการชำระหนี้ซึ่งลูกหนี้มีประโยชน์ได้เสียเป็นพิเศษนั้นเป็นการก่อให้เกิดความเสียหายกับ นาย ข.ดังนั้นในกรณีจึงต้องถือว่าเป็นหน้าที่ของนาย ก.ในการให้งานทำ การไม่ให้งานในกรณีนี้ถือว่าไม่มีเหตุตั้งนั้นถือว่า ก.ผิดหน้าที่เป็นการไม่ชำระหนี้ในส่วนที่เป็นสาระสำคัญ (เนื่องจากวัตถุประสงค์ของสัญญาในกรณีนี้เป็นการที่ต้องการประสบการณ์หรือประวัติในการรับงานก่อสร้างไม่ใช่การได้รับค่าตอบแทน) ซึ่งจะพบว่าเมื่อเกิดการไม่ชำระหนี้ในส่วนที่เป็นสาระสำคัญแล้ว ข.สามารถใช้สิทธิเลิกสัญญาได้ ตามมาตรา 387 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

ตัวอย่าง การว่าจ้างให้พนักงานฝึกงานทำงานวัตถุประสงค์ของสัญญาก็คือ การได้เรียนรู้งาน การไม่ให้งานทำถือว่าเป็นการไม่รับชำระหนี้ กรณีนี้ถือว่าเป็นการไม่ชำระหนี้ของเจ้าหนี้โดยเป็นการไม่ชำระหนี้ในส่วนที่เป็นสาระสำคัญด้วย เนื่องจากวัตถุประสงค์ในสัญญานี้เป็นการที่ลูกจ้างต้องการได้ประสบการณ์ในการทำงาน มิใช่การได้รับค่าตอบแทน ด้วยเหตุนี้ถือว่าลูกหนี้มีสิทธิในการเลิกสัญญาได้ ตามมาตรา 387 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

ตัวอย่าง ข.ลูกหนี้ตกลงขายสินค้าในคลังสินค้าของตนให้แก่ ก.เจ้าหนี้ในราคาในถูกกว่าท้องตลาดเป็นอันมาก เนื่องจากต้องการพื้นที่ในคลังสินค้าเพื่อให้นุคคลภายนอกเช่า ซึ่ง ก.ก็ทราบเหตุผลประการนี้ของ ข.ทั้งนี้เมื่อตกลงที่ ก.ต้องมารับสินค้าจาก ข.ต่อมาปรากฏว่า ข.ได้แจ้งให้ ก.มารับสินค้าแต่ ก.ไม่ยอมมารับ กรณีนี้ทำให้ ก.เจ้าหนี้ตกเป็นผู้ผิดนัด

ตามตัวอย่างจะพบว่า การไม่รับชำระหนี้ถือเป็นการไม่ชำระหนี้ นอกจากนั้นการรับชำระหนี้ในกรณีนี้ถือว่าเป็นสาระสำคัญของสัญญา การชำระราคาไม่ได้เป็นสาระสำคัญ ดังนั้นการที่ ก.ไม่ยอมมารับมอบถือเป็นการที่ไม่ชำระหนี้ในส่วนที่เป็นสาระสำคัญ ดังนั้น ข.สามารถบอกเลิกสัญญาได้

ในประเด็นเกี่ยวกับการไม่รับชำระหนี้ในส่วนที่เป็นสาระสำคัญนั้น มีข้อพิจารณาที่สำคัญในกรณีของสัญญาซื้อขาย ซึ่งจะพบว่า การไม่รับชำระหนี้ในสัญญาซื้อขายก็คือ การที่ไม่รับชำระราคาค่าสินค้าและการไม่รับมอบทรัพย์สินนั้น ทั้งนี้ในส่วนของการชำระราคานั้นไม่ถือว่าการไม่รับชำระราคาเป็นสาระสำคัญแต่ประการใด แต่ที่เป็นประเด็นในการพิจารณาก็คือ

การรับมอบทรัพย์สินในสัญญาซื้อขาย (ซึ่งน่าจะถือว่าเป็นการชำระหนี้ตอบแทนนั้น) มีข้อโต้แย้งทางความคิดว่า เป็นการไม่ชำระหนี้(หรือเป็นการไม่ชำระหนี้ตอบแทน)ในส่วนที่เป็นสาระสำคัญหรือไม่ ซึ่งในประเด็นนี้ผู้เขียนเห็นว่า การรับมอบทรัพย์สินในสัญญาซื้อขายนั้นเป็นส่วนที่เป็นสาระสำคัญเนื่องจากสัญญาซื้อขายเป็นสัญญาพื้นฐานของสังคมที่มีความสำคัญ การปฏิบัติตามข้อผูกพันในสัญญาของคู่สัญญามีความสำคัญ จำต้องให้คู่สัญญาปฏิบัติต่อกันด้วยความซื่อตรง ด้วยเหตุนี้กฎหมายจึงกำหนดให้เป็นหน้าที่ของผู้ซื้อในการรับมอบทรัพย์สินที่ซื้อขาย การไม่รับมอบทรัพย์สินนั้นแม้กฎหมายจะบัญญัติเป็นการผิดหน้าที่ แต่ไม่ได้กำหนดว่าเป็นการผิดหน้าที่ในสาระสำคัญหรือไม่ ทั้งนี้จากเหตุผลข้างต้นผู้เขียนเห็นว่าโดยหลักการแล้วถือว่าการรับมอบทรัพย์สินในสัญญาซื้อขายนั้นเป็นสาระสำคัญ (แต่ทั้งนี้ต้องพิจารณาข้อเท็จจริงในแต่ละกรณีในประการอื่นประกอบด้วย)

1.2 การไม่รับชำระหนี้แล้วต่อมาเกิดการชำระหนี้เป็นพันวิสัยในสาระสำคัญ ทั้งนี้ในส่วนของการไม่รับชำระหนี้แล้วเกิดการชำระหนี้เป็นพันวิสัยนั้นหากเป็นการพันวิสัยในสาระสำคัญก็สามารถเลิกสัญญาได้ ตามตัวอย่างในหน้าที่ 164 ซึ่งจะพบว่า การไม่ได้ทำงานถือว่าเป็นการพันวิสัยในสาระสำคัญ

2. การไม่ชำระหนี้ตอบแทนในสาระสำคัญ

2.1 การไม่ชำระหนี้ที่ถือว่าเป็นการไม่ชำระหนี้ในส่วนที่เป็นสาระสำคัญ

โดยหลักแล้วการไม่ชำระหนี้ตอบแทนในสัญญาต่างตอบแทนนั้นถือว่าเป็นหนี้หลักในการชำระหนี้ตอบแทน การที่ไม่ชำระหนี้ตอบแทนแล้วก็ถือว่าเป็นการไม่ชำระหนี้ตอบแทนในสาระสำคัญ เช่น ในสัญญาซื้อขายการที่ผู้ซื้อไม่ชำระราคา แต่ในบางกรณีการไม่ชำระหนี้ตอบแทนนั้นเป็นการไม่ชำระหนี้ตอบแทนเพียงบางส่วนหรือเป็นส่วนที่ไม่ใช่สาระสำคัญ เช่น การที่ผู้ขายส่งมอบทรัพย์สินซึ่งเป็นการชำระหนี้ตอบแทนแล้วแต่ไม่ได้จัดส่งอุปกรณ์ประกอบการทำงานของทรัพย์สิน

ตัวอย่าง เมื่อวันที่ 1 ก. ผู้ซื้อได้ตกลงซื้อรถยนต์ จาก ข. ผู้ขาย โดย ก. จะชำระราคาในวันส่งมอบสินค้าทันทีและตรวจรับมอบสินค้าแล้ว โดย ข. ผู้ขายตกลงเปลี่ยนเบาะรถให้แก่ ก. เป็นเบาะหนังแกะอย่างดี โดย ก. ผู้ซื้อจะเป็นผู้มีสิทธิเลือกสินค้าและได้ตกลงเลือกสินค้าเป็นที่เรียบร้อยแล้วในวันที่ 1 และรอการส่งมอบสินค้าในวันที่ 10 ต่อมาเมื่อถึงเวลาวันที่ 10 ข. นำรถยนต์มาส่งให้ แต่ปรากฏว่าเบาะหนังแกะที่ ข. เปลี่ยนให้ ก. นั้นเป็นรอยเปื้อน ก. ผู้ซื้อจึงไม่ยอมรับรถคันดังกล่าว

ตามตัวอย่างจะพบว่าเป็นการที่ ข. เจ้านี้ในการรับชำระราคาค่าสินค้าไม่ชำระหนี้ตอบแทนในส่วนที่ไม่ใช่สาระสำคัญ คือ เบาะรถไม่สมบูรณ์ ซึ่งในกรณีนี้ ก. มีสิทธิไม่รับชำระหนี้ แต่การที่ไม่ชำระหนี้ในส่วนที่ไม่ใช่สาระสำคัญ ดังนั้น ก. จึงไม่มีสิทธิเลิกสัญญาทันที หากแต่ต้องมีการบอกกล่าวให้ ข. ทำการแก้ไขข้อบกพร่องแล้ว ข. ไม่ดำเนินการตามนั้น ก. ก็จะมีสิทธิในการเลิกสัญญาได้ ตามมาตรา 387 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

2.2 การไม่ชำระหนี้แล้วเกิดการชำระหนี้เป็นพันธวิสัยในสาระสำคัญ

กรณีตามประเด็นนี้เป็นกรณีของสัญญาต่างตอบแทน ซึ่งคู่สัญญาต่างเป็นเจ้าของหนี้และลูกหนี้ การไม่ชำระหนี้ตอบแทนแล้วเกิดการชำระหนี้เป็นพันธวิสัยนั้นเกิดขึ้นได้ เช่น การซื้อขายรถยนต์โบราณที่มีเพียงคันเดียวในโลก แล้วเจ้าหนี้ไม่ยอมชำระราคาตอบแทนแล้วต่อมาทรัพย์เสียหายไม่สามารถชำระหนี้ได้แล้ว¹⁰⁵ ซึ่งในกรณีนี้ไม่จำเป็นต้องมีการใช้สิทธิเลิกสัญญาเนื่องจากลูกหนี้เป็นอันหลุดพ้นจากการชำระหนี้ ตามมาตรา 219 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ทั้งยังมีสิทธิได้รับชำระหนี้ตอบแทน ตามมาตรา 370 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

กล่าวโดยสรุป สำหรับสิทธิในการเลิกสัญญากับการผิดนัดของเจ้าหนี้ นั้น ต้องเป็นการที่เป็นการผิดนัดไม่รับชำระหนี้หรือไม่ชำระหนี้ตอบแทนอันเกิดจากความผิดของเจ้าหนี้ ที่ก่อให้เกิด การไม่ชำระหนี้หรือต่อมาเกิดการ ชำระหนี้เป็นพันธวิสัยอันไม่ได้เกิดจากความผิดของลูกหนี้ ทั้งนี้หากเป็นการไม่รับชำระหนี้ของ เจ้าหนี้ นั้นต้องเป็นกรณีที่เจ้าหนี้มีหน้าที่ในการรับชำระหนี้ด้วย หากเจ้าหนี้ไม่มีหน้าที่แล้วลูกหนี้ก็ ไม่มีสิทธิเลิกสัญญา อีกทั้งหากกรณีการชำระหนี้เป็นพันธวิสัยนั้นการใช้สิทธิบอกเลิกสัญญานั้นอาจไม่มีความจำเป็น โดยถือว่าลูกหนี้หลุดพ้นจากความผูกพันในสัญญาโดยผลของกฎหมายและอาจมีสิทธิได้รับชำระหนี้ตอบแทนด้วย

3. ปัญหาบางประการในผลของการผิดนัดของเจ้าหนี้

3.1 ปัญหาการผิดนัดของเจ้าหนี้ในการชำระหนี้ไม่ครบถ้วนกับสิทธิในการเลิกสัญญา

ประเด็นปัญหาประการนี้เป็นการที่เจ้าหนี้มีฐานะเป็นลูกหนี้ในสัญญาต่างตอบแทน หากเกิดการที่เจ้าหนี้ชำระหนี้ไม่ถูกต้องครบถ้วน ลูกหนี้มีสิทธิในการเลิกสัญญาหรือไม่

ตัวอย่าง ก. เจ้าหนี้ตกลงซื้อรถยนต์จาก ข.จำนวน 1 คัน โดยให้ ข.นำรถไปส่งมอบที่บ้าน ก. ต่อมาเมื่อ ข.นำรถไปส่ง ก.จึงตรวจรับปรากฏว่า ไฟในช่องเก็บของหน้ารถไม่ติด จึงไม่ยอมรับมอบสินค้า โดยถือว่า ข.ส่งมอบรถไม่ถูกต้อง

ตามตัวอย่างนั้น แม้กฎหมายจะกำหนดให้เจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้ที่ชำระหนี้ไม่ถูกต้องครบถ้วนก็ตาม (มาตรา 465) แต่จะพบว่าเป็นการที่ ข.มีหน้าที่ในการชำระหนี้ตอบแทนในการส่งมอบทรัพย์และเป็นเจ้าหนี้ในการรับชำระราคา การไม่ชำระหนี้โดยการส่งมอบถือว่า ข.เป็นเจ้าหนี้ในการ

¹⁰⁵ โปรดพิจารณาตัวอย่างในกรณีการไม่รับชำระหนี้แล้วเกิดการชำระหนี้เป็นพันธวิสัย, น. 169.

ชำระหนี้ตอบแทน ทั้งนี้จะพบว่าตามตัวอย่างเป็นการที่ ข. ส่งมอบทรัพย์สินไม่ครบถ้วนและเกิดชำรุดบกพร่องของสินค้าเพียงเล็กน้อยไม่ได้กระทบถึงการใช้งานในทรัพย์สินซึ่งเป็นวัตถุประสงค์หลักในการซื้อทรัพย์สินมาใช้งาน ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าเป็นการไม่ชำระหนี้ตอบแทนในส่วนที่ไม่ใช่สาระสำคัญ เว้นแต่ผู้ขายให้คำรับประกันอย่างแน่ชัดว่าสินค้านั้นถูกต้องครบถ้วนทุกประการ

จากกรณีข้างต้นนั้นถือว่าเป็นเหตุในการเลิกสัญญาแต่ประการใด แต่ทั้งนี้หาก ก. มีการบอกกล่าวโดยให้ระยะเวลาพอสมควรให้ ข. กระทำการแก้ไขให้เรียบร้อยหรือให้มีการชำระหนี้ให้ครบถ้วน หาก ข. ไม่กระทำการแก้ไข ผู้เขียนเห็นว่ก็สามารถบอกเลิกสัญญาได้ ตามมาตรา 387 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แม้จะไม่ใช่เป็นกรณีในส่วนที่เป็นสาระสำคัญก็ตาม¹⁰⁶

3.2 ปัญหาผลของการผิดนัดของเจ้าหนี้ในหนี้ประธานและหนี้อุปกรณ์

ประเด็นปัญหาประการนี้ คือ การพิจารณาว่าการที่เจ้าหนี้ผิดนัดเฉพาะส่วนของหนี้ อันได้แก่การผิดนัดในหนี้ประธานหรือเฉพาะส่วนของหนี้อุปกรณ์นั้นจะก่อเกิดผลเป็นประการใด ทั้งนี้ตามที่ได้ศึกษามาแล้วว่าจะพบว่าตามความสัมพันธ์ในหนี้ นั้น สามารถแบ่งแยกออกได้เป็นหนี้ประธานและหนี้อุปกรณ์ โดยหลักการแบ่งแยกหนี้ประธานและหนี้อุปกรณ์นั้นแบ่งแยกออกได้เป็น 2 ประการ คือ การพิจารณาแบ่งแยกในลำดับความสำคัญของหนี้ และการพิจารณาแบ่งแยกในลำดับความรับผิดชอบ

¹⁰⁶ วิลาวัณย์ เหมพิจิตร, อ่างแล้ว เจริญรอดที่ 94, น. 76 ; เมื่อลูกหนี้ชำระหนี้โดยส่งมอบทรัพย์สินชำรุดบกพร่อง แต่ความชำรุดบกพร่องนั้นมีเพียงเล็กน้อย เจ้าหนี้ไม่มีสิทธิเลิกสัญญา คงมีสิทธิเรียกค่าเสียหายเท่านั้น ถ้าความชำรุดบกพร่องนั้นมีลักษณะร้ายแรง หรือชำรุดบกพร่องในส่วนที่เป็นสาระสำคัญแห่งสัญญา เจ้าหนี้อย่อมมีสิทธิเลิกสัญญาได้ หากทรัพย์สินที่ส่งมอบเป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งและความชำรุดบกพร่องนั้นสามารถแก้ไขให้กลับสภาพเดิมได้ เจ้าหนี้ต้องบอกกล่าวกำหนดระยะเวลาพอสมควรให้ลูกหนี้จัดการแก้ไขความชำรุดบกพร่องนั้นก่อน ตามมาตรา 387 หากลูกหนี้จะเลยจึงบอกเลิกสัญญาได้ ถ้าความชำรุดบกพร่องนั้นไม่สามารถแก้ไขให้กลับสภาพเดิมได้ ย่อมไม่มีประโยชน์ที่จะบอกกล่าวให้ลูกหนี้จัดการแก้ไขความชำรุดบกพร่องนั้นก่อน เจ้าหนี้บอกเลิกสัญญาได้ทันที หากทรัพย์สินที่ส่งมอบนั้นเป็นทรัพย์สินเป็นประเภท เจ้าหนี้ต้องให้อีกโอกาสลูกหนี้ส่งมอบทรัพย์สินที่สมบูรณ์ใหม่ หรือแก้ไขความชำรุดบกพร่องให้คืนดีก่อน หากลูกหนี้ไม่ปฏิบัติตาม เจ้าหนี้จึงใช้สิทธิเลิกสัญญาได้เช่นกัน

ก. การพิจารณาในลำดับความสำคัญของหนี้

การพิจารณาผลของการผิดนัดของเจ้าหนี้ประการนี้เป็นการพิจารณา หนี้ประธานและหนี้อุปกรณ์ ในกรณีที่เป็นหนี้หลักและหนี้รอง ซึ่งในการพิจารณาการผิดนัดของเจ้าหนี้ในบทที่ 3 นั้นจะพบว่ามีการผิดนัดของเจ้าหนี้ที่มีการผิดนัดเฉพาะในหนี้ประธานหรือผิดนัดในหนี้อุปกรณ์เกิดขึ้นได้โดยจะพิจารณาการผิดนัดแยกส่วนกัน (หากหนี้หนี้สามารถแบ่งแยก) ทั้งนี้ผลของการผิดนัดของเจ้าหนี้หนี้หากเป็นการผิดนัดในหนี้หลักหรือหนี้ประธานแล้วถือว่าเป็นการกระทำผิดใน สาระสำคัญลูกหนี้สามารถใช้สิทธิเลิกสัญญาและเรียกค่าเสียหายได้ แต่หากเป็นการผิดนัดในหนี้อุปกรณ์หรือหนี้รอง ลูกหนี้คงมีสิทธิเพียงการเรียกค่าเสียหายเท่านั้น

ตัวอย่าง โจทก์และจำเลยตกลงทำสัญญาจะซื้อจะขายอาคารพาณิชย์ 5 ชั้นพร้อมที่ดิน โดยมีแผนผังศูนย์การค้า ศูนย์รวมรถยนต์ โรงแรม โรงภาพยนตร์ และตลาดสด ที่จำเลยกำหนดโครงการจะสร้างให้เสร็จภายใน 1 ปี แนบท้ายสัญญาอันถือเป็นส่วนหนึ่งของสัญญา เมื่อจำเลยไม่ชำระหนี้โดยไม่สร้างศูนย์การค้าภายในกำหนดดังกล่าว โจทก์ย่อมมีสิทธิเลิกสัญญา

จากตัวอย่างจะพบว่าการสร้างสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ตามแผนผังแนบท้ายถือว่าการชำระหนี้ตอบแทนในสาระสำคัญ เนื่องจากโจทก์ต้องการซื้ออาคารพาณิชย์ไปประกอบกิจการ หากไม่มีสิ่งปลูกสร้างดังกล่าวก็คงไม่เกิดประโยชน์ต่อโจทก์ในการซื้ออาคารพาณิชย์ ดังนั้นการที่จำเลยไม่ชำระหนี้ในส่วนที่เป็นสาระสำคัญ โจทก์จึงมีสิทธิบอกเลิกสัญญา¹⁰⁷

ตัวอย่าง ก.ซื้อคอมพิวเตอร์จาก ข. โดยบอกให้ ข. มาส่งมอบที่บ้านของตน ทั้งนี้ในการซื้อขาย ข. ต้องส่งมอบคู่มือการใช้งานคอมพิวเตอร์ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยให้แก่ ก. ด้วย และต้องอบรมการใช้งานคอมพิวเตอร์แก่ ก. ด้วย ต่อมาปรากฏว่า ข. นำคอมพิวเตอร์พร้อมคู่มือมาส่งมอบและพร้อมทำการอบรมการใช้งาน แต่ ก. ไม่ต้องการชำระราคาตามที่ตกลง (ต้องการลดราคา) จึงยอมรับมอบเพียงคอมพิวเตอร์แต่ไม่รับมอบคู่มือโดยกล่าวอ้างว่าคู่มือแปลไม่ดี และชำระราคาเพียงบางส่วน

การพิจารณาการผิดนัดนั้นจะพิจารณาแยกจากกัน ในกรณีการชำระหนี้ซื้อขายในการส่งมอบคอมพิวเตอร์ และหนี้การอบรมการใช้งานและส่งมอบคู่มือการทำงาน ทั้งนี้ผลในการผิดนัดก็ จะส่งผลต่างกัน โดยการไม่รับมอบเพียงคู่มือไม่น่าจะก่อให้เกิดสิทธิแก่ ข. บอกเลิกสัญญาได้ โดยอาจเกิดสิทธิเพียงการเรียกชำระราคา

¹⁰⁷ คำพิพากษาฎีกาเลขที่ 861/2535 ประจำปีพุทธศักราช 2535, เนติบัณฑิต, น. 1654.

ข. การพิจารณาในประเด็นในลำดับความรับผิดชอบ

การพิจารณาในประเด็นนี้ หนี้ประธานหมายถึง หนี้หลัก กับหนี้อุปกรณ์หมายถึงหนี้ซึ่งเป็นประกันของหนี้หลัก ซึ่งผลของการผิดนัดของเจ้าหนี้หนี้จะพิจารณาแยกกันระหว่างหนี้ประธานและหนี้อุปกรณ์และส่งผลที่แตกต่างกัน เช่น หนี้เงินกู้และมีการจำนองเป็นประกันการชำระหนี้ ผลของการผิดนัดคงต้องพิจารณาในส่วนของหนี้เงินกู้ซึ่งเป็นหนี้ประธานและหนี้จำนองที่เป็นหนี้รองอีกประการ ซึ่งก็นำหลักผลของการผิดนัดของเจ้าหนี้โดยทั่วไปมาเป็นหลักในการพิจารณาเป็นกรณี แต่ทั้งนี้หากเป็นกรณีการค้ำประกันนั้นจะมีผลเป็นพิเศษ

ตัวอย่าง ก.ให้ ข.กู้ยืมเงิน โดยมี ค.เป็นผู้ค้ำประกัน ต่อมาเมื่อครบกำหนดชำระหนี้ ข.ลูกหนี้ขอชำระหนี้ แต่ ก.อ้างว่าติดธุระจึงไม่รับชำระหนี้โดยไม่มีเหตุ วันต่อมาถัดจากวันที่ ข.ชำระหนี้ ค.ผู้ค้ำประกันขอชำระหนี้ ก.ปฏิเสธการชำระหนี้อีก เพราะต้องการแก้ล้าง ข.

ตามข้อเท็จจริงจะพบว่า เป็นกรณีสัญญากู้ยืมเงินโดยมีบุคคลค้ำประกัน สัญญาขยืมเงินเป็นสัญญาประธานมี ข.เป็นลูกหนี้ สัญญาค้ำประกันเป็นสัญญาอุปกรณ์มี ค.เป็นลูกหนี้ การผิดนัดของเจ้าหนี้หนี้จะแยกกัน กล่าวคือ เป็นการผิดนัดเฉพาะส่วน หลักการพิจารณาการผิดนัดก็จะแยกกัน ทั้งนี้จะส่งผลต่างกันด้วย โดยในส่วนของ ข.นั้นยังคงผูกพันในการชำระหนี้ต่อ ก.อยู่ แต่ในส่วนของ ค.นั้นหลุดพ้นจากความรับผิดชอบ

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากตัวอย่างข้างต้น หากเกิดการผิดนัดของเจ้าหนี้ขึ้นโดยไม่ได้เกิดจากความผิดของเจ้าหนี้แล้ว เช่น เหตุสุดวิสัย นั้นแม้จะมีผลเป็นการผิดนัดของเจ้าหนี้ก็ตาม ซึ่ง ข.อาจไม่ต้องรับผิดชอบในดอกเบี้ยเป็นต้น แต่กรณีนี้จะไม่ส่งผลให้ ค.หลุดพ้นจากภาระความรับผิดชอบในการค้ำประกันแต่ประการใด (พิจารณาผลของการผิดนัดของเจ้าหนี้ในส่วนของภาระความรับผิดชอบของผู้ค้ำประกัน)

3.3 ปัญหาความรับผิดในค่าตอบแทนหรือผลประโยชน์ตอบแทนใดๆในการใช้ทรัพย์สินเป็นวัตถุแห่งหนี้ภายหลังเกิดการผิดนัดของเจ้าหนี้

กรณีที่เจ้าหนี้ตกเป็นผู้ผิดนัดไม่รับชำระหนี้ หากเป็นการที่วัตถุแห่งหนี้เป็นทรัพย์สิน จะเกิดประเด็นปัญหาว่า หากมีการที่ไม่รับมอบทรัพย์สินของเจ้าหนี้อันถือว่าเป็นการผิดนัดนั้น แล้วลูกหนี้ยังคงเป็นผู้ครอบครองและใช้ประโยชน์ในทรัพย์สินนั้น มีปัญหาที่น่าพิจารณาว่าลูกหนี้จำต้องรับผิดชอบในค่าตอบแทนหรือผลประโยชน์อื่นใดอันเกิดจากตัวทรัพย์สินต่อเจ้าหนี้หรือไม่

ประเด็นปัญหาประการนี้ ทั้งนี้หากเป็นกรณีของดอกเบี้ยแล้ว นั้นโดยหลักแล้วหากเกิดการผิดนัดของเจ้าหนี้ เจ้าหนี้ไม่มีสิทธิได้รับดอกเบี้ย เช่น ในหนี้เงินกู้ยืมหากเจ้าหนี้ผิดนัดไม่รับชำระหนี้แล้ว ลูกหนี้ยังได้ใช้ประโยชน์ในเงินกู้ยืมดังกล่าวต่อไป แต่ลูกหนี้ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบในดอกเบี้ยที่เกิดขึ้นจากหนี้เงินดังกล่าว ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 221

แต่หากเป็นผลประโยชน์ในประการอื่น เช่น ค่าเช่าอันเกิดจากการใช้ทรัพย์สิน นั้นอาจเกิดปัญหาได้ ทั้งนี้เมื่อพิจารณาบทกฎหมายของเยอรมันตามประมวลกฎหมายแพ่ง (BGB) มาตรา 302 จะพบว่า หากเกิดการผิดนัดของเจ้าหนี้ ลูกหนี้มีภาระความผูกพันในการส่งมอบค่าตอบแทนหรือผลประโยชน์ใด ให้แก่เจ้าหนี้ เท่าที่เจ้าหนี้มีสิทธิได้รับตามที่ได้ตกลงกันไว้เท่านั้น หรือตามที่เจ้าหนี้มีสิทธิได้รับจริงนับแต่เวลาที่เจ้าหนี้ตกเป็นผู้ผิดนัดเท่านั้น ซึ่งเป็นการบัญญัติบทกฎหมายที่รองรับปัญหานี้ไว้อย่างชัดเจน

แต่ทั้งนี้เมื่อพิจารณาเหตุและผลของเรื่องและบทบัญญัติตามกฎหมายไทย จะพบว่าในกรณีที่เจ้าหนี้ผิดนัดนั้น เป็นการสมควรที่ลูกหนี้ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อเจ้าหนี้ในความรับผิดชอบผลประโยชน์อื่นใดให้แก่เจ้าหนี้ เนื่องจากเมื่อพิจารณาจากหลักตามมาตรา 330 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทย ซึ่งกำหนดให้ลูกหนี้เป็นอันปลดเปลื้องความรับผิดชอบอันเกิดจากการไม่ชำระหนี้ ซึ่งน่าจะรวมถึง การชำระผลประโยชน์อื่นใดกับเจ้าหนี้ด้วย นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาตามหลักในมาตรา 1376 และหลักกฎหมายกรณีลามิคอร์ได้ ก็ถือว่าลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบในดอกเบี้ยที่เกิดขึ้นแต่ประการใด

ตัวอย่าง ก.เจ้าหนี้ตกลงให้ ข.ลูกหนี้เช่ารถเพื่อนำไปรับจ้างขนส่งคนโดยสาร เป็นระยะเวลา 3 เดือน โดย ข.จ่ายค่าตอบแทนเป็นค่าเช่าเดือนละ 10,000 บาท ต่อมาเมื่อครบกำหนดระยะเวลาการเช่า ข.นำรถไปส่งคืนแก่ ก.แต่ ก.ไม่ยอมรับคืน ดังนั้น ข.จึงนำรถกลับไป ซึ่งปรากฏว่า ข.นำรถไปรับจ้างในระหว่างที่ ก.ไม่รับคืนด้วย ในกรณีนี้จะพบว่า ข.ไม่จำเป็นต้องชำระราคาค่าเช่าให้แก่ ก.ระหว่างที่ ก.ผิดนัดแต่ประการใด

3.4 ปัญหาการใช้มาตรา 372 วรรคสองมาปรับใช้การไม่รับชำระหนี้ในหนี้ระทำการ

ในกรณีเมื่อเกิดการผิดนัดของเจ้าหนี้ในสัญญาต่างตอบแทนแล้วการชำระหนี้เป็นพันธวิสัย นั้นโดยหลักแล้วลูกหนี้มีสิทธิในการได้รับชำระหนี้ตอบแทน โดยการนำหลักการในมาตรา 370 ถึงมาตรา 372 มาปรับใช้ ซึ่งหากเป็นกรณีของหนี้ในการกระทำการนั้นจะให้นำมาตรา 372 วรรคสองประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาปรับใช้ โดยให้สิทธิลูกหนี้ในการรับชำระหนี้ตอบแทน

แต่ทั้งนี้ในการนำมาตรา 372 วรรคสองมาปรับใช้เงื่อนไขประการสำคัญนั้นต้องเป็นการชำระหนี้ที่เป็นพันธวิสัย ทั้งนี้บางกรณีนั้นอาจเกิดข้อโต้แย้งได้ว่าการชำระหนี้เป็นพันธวิสัยหรือไม่ ซึ่งหากเป็น

การชำระหนี้ในการส่งมอบหรือโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นจะไม่เกิดประเด็นปัญหานี้แต่ประการใด หากแต่เป็นการชำระหนี้ตอบแทนในหนี้กระทำการหรืองดเว้นกระทำการอันเป็นกรณีที่อยู่ภายใต้ มาตรา 372 วรรคสอง ก็จะมีประเด็นปัญหาประการนี้ นอกจากนั้น หากถือว่าการชำระหนี้ไม่เป็นพันธ ะวิสัยแล้ว จะมีทางแก้ปัญหานี้ในประการนี้เป็นประการใด

ตัวอย่าง ก.(เจ้าหนี้) ตกลงว่าจ้าง ข.ครูสอนร้องเพลง (ลูกหนี้) ให้ฝึกสอนร้องเพลงให้แก่ตน โดยในการสอนร้องเพลงให้ฝึกสอนในห้องอัดเสียง ที่ ข.ต้องเช่าเป็นรายชั่วโมง ครั้นต่อมาปรากฏว่า ก. เจ้าหนี้ไม่ยอมมาตามวันเวลาที่ ข.ได้เช่าห้องอัดเสียงไว้ เนื่องจากลืม ดังนั้น ข.ลูกหนี้จึงไม่สามารถ ฝึกการร้องอันเป็นการขอปฏิบัติชำระหนี้ต่อ ก.เจ้าหนี้ได้

จากตัวอย่างข้างต้น จะพบว่าเป็นกรณีของสัญญาต่างตอบแทนที่ไม่อยู่ภายใต้บังคับ มาตรา 370และมาตรา 371 ซึ่งถือสามารถนำมาตรา 372 วรรคสองมาปรับใช้ แต่ทั้งนี้อาจเกิดประเด็น ปัญหาในการพิจารณาว่าถือว่าการชำระหนี้ของลูกหนี้เป็นการพ้นวิสัยหรือไม่ เนื่องจากจะพบว่าการไม่ สามารถชำระหนี้ได้เกิดจากการไม่ยอมมารับชำระหนี้ของเจ้าหนี้ อีกทั้งเจ้าหนี้ยังสามารถเรียกให้ ลูกหนี้ชำระหนี้ในวันอื่นได้

ในการพิจารณาประเด็นปัญหาประการนี้คงต้องพิจารณาว่าการชำระหนี้เป็นพันธะวิสัย หมายความว่าอย่างไร ซึ่งจากการศึกษาจะพบว่า

การชำระหนี้เป็นพันธะวิสัย หมายความว่า การชำระหนี้ที่ไม่อาจเกิดขึ้นได้หรือเป็นไปไม่ได้ หรืออีกนัยหนึ่งไม่อาจชำระหนี้ให้เสร็จตามวัตถุประสงค์แห่งหนี้ได้ การชำระหนี้ที่เป็นไปไม่ได้นี้อาจ เป็นไปไม่ได้โดยสิ้นเชิงคือ ไม่มีการชำระหนี้ได้ทุกส่วนเลย หรืออาจเป็นการชำระหนี้ไม่ได้ในส่วนใหญ่ หรือส่วนที่เป็นสาระสำคัญ ส่วนที่ยังคงชำระได้ไม่เป็นประโยชน์แก่เจ้าหนี้ หรืออาจเป็นการชำระหนี้ ไม่ได้บางส่วนที่ไม่เป็นสาระสำคัญก็ได้ ซึ่งมีผลในทางกฎหมายต่างกัน ¹⁰⁸

จากความหมายของการชำระหนี้เป็นการพ้นวิสัย น่าจะหมายถึงการชำระหนี้ไม่สามารถ เกิดขึ้นได้เลย ทั้งนี้ในการที่เจ้าหนี้ไม่มารับชำระหนี้ นั้นจะพบว่าเมื่อไม่มีผู้รับชำระหนี้ซึ่งถือเป็น องค์ประกอบสำคัญในการชำระหนี้จึงพบว่าการชำระหนี้ไม่สามารถเกิดขึ้นได้เลยในขณะนั้นแต่ทั้งนี้ใน ข้อพิจารณาที่ว่ากรณีตามตัวอย่างเจ้าหนี้สามารถเรียกให้ชำระหนี้วันอื่นได้นั้น จึงไม่ใช่การชำระหนี้ที่ เป็นพันธะวิสัย กล่าวคือ ยังอยู่ในวิสัยที่ทำได้

¹⁰⁸ วิสารินี เหมพิจิตร, อ่างแล้ว เจริญรอดที่ 94, น.91 อ้างจากโสภณ รัตนกร., คำอธิบาย กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วย “หนี้” บทเบ็ดเสร็จทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติบรรณาการ, 2547), น.107.

สำหรับผู้เขียนเห็นว่า การชำระหนี้ของลูกหนี้ตามตัวอย่างนั้นถือว่า เป็นการพ้นวิสัย¹⁰⁹ เนื่องจาก ลูกหนี้ไม่สามารถจะชำระหนี้ได้อย่างสิ้นเชิง ซึ่งจะพบว่าการชำระหนี้ของลูกหนี้ไม่สามารถเกิดขึ้นได้เลยหากขาดตัวเจ้าหนี้ ยิ่งถ้าหากเป็นการกำหนดระยะเวลาการชำระหนี้ไว้แน่นอนแล้วยิ่งแน่ชัดเป็นอันมากเนื่องจากต้องพิจารณาในขณะเวลานั้น สำหรับประเด็นการเรียกให้ชำระหนี้ในภายหลังนั้น ซึ่งผลการผินัดของเจ้าหนี้ไม่ทำให้ลูกหนี้หลุดพ้นจากหนี้ด้วย ผู้เขียนเห็นว่าเป็นกรณีที่ลูกหนี้และเจ้าหนี้ตกลงให้มีการกำหนดข้อตกลงในเรื่องของระยะเวลาการชำระหนี้กันใหม่ (การว่าจ้างครั้งใหม่) ไม่ได้เป็นการที่เจ้าหนี้เรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้อีกครั้งแต่ประการใด

3.5 ปัญหาการพิจารณาละดับการใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้กับการผินัดของเจ้าหนี้

ตามหลักกฎหมายไทยนั้นในการชำระหนี้หนี้ลูกหนี้จำต้องใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้จนกว่าจะได้มีการชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้ โดยในการใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้หนี้หากเป็นการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อ แล้วก่อให้เกิดความเสียหายลูกหนี้จำต้องมีความรับผิดชอบ ทั้งนี้เนื่องจากเนื่องจากการที่เจ้าหนี้ตกเป็นผู้ผินัดนั้น หากมีผลทำให้ลูกหนี้หลุดพ้นจากความผูกพันในการชำระหนี้ไม่ ซึ่งทำให้ก่อให้เกิดปัญหากับลูกหนี้ กล่าวคือ

ลูกหนี้จำต้องใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้จนกว่าจะได้มีการชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้ ทั้งนี้ในระบบกฎหมายไทยนั้น ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดให้ลูกหนี้จำต้องใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้ในระดับเดิม ไม่ว่าจะเกิดการผินัดของเจ้าหนี้หรือไม่ เช่น ตามมาตรา 323 ซึ่งจะพบว่าหากเป็นการส่งมอบทรัพย์สินเฉพาะสิ่งลูกหนี้จำต้องใช้ความระมัดระวังในระดับวิญญูชนในการดูแลรักษาทรัพย์สินจนกว่าจะได้มีการส่งมอบทรัพย์สิน ทั้งนี้จากตัวบทดังกล่าวนี้จะพิจารณาได้ว่าแม้จะ

¹⁰⁹ การตีความว่ากรณีนี้ไม่ใช่การพ้นวิสัยในการชำระหนี้หนี้จะเกิดปัญหาในการปรับตัวบทกฎหมายในการรองรับประเด็นปัญหาดังกล่าว ซึ่งหากถือว่าไม่ใช่การชำระหนี้ที่เป็นพ้นวิสัย ผู้เขียนเห็นว่าก็น่าสนใจหลักสุจริตมาปรับใช้โดยถือว่าเจ้าหนี้มีหรือเป็นหน้าที่ในการให้ความร่วมมือดังกล่าว การไม่ให้ความร่วมมือถือว่าเจ้าหนี้ไม่สุจริต และหากเจ้าหนี้ไม่กระทำการให้ความร่วมมือ ก็ถือว่าเจ้าหนี้ผินัดหน้าที่ ลูกหนี้สามารถเรียกค่าเสียหายหรือเลิกสัญญาได้

เกิดการผิมนัดของเจ้าหนี้ก็ตามลูกหนี้ก็ต้องใช้ความระมัดระวังในการดูแลรักษาทรัพย์สินจนกว่าจะส่งมอบ¹¹⁰

แต่เมื่อพิจารณาบทกฎหมายตามประมวลกฎหมายแพ่ง (BGB) ของประเทศเยอรมัน ตามมาตรา 300(1) นั้นจะพบว่ามีกลดภาระความรับผิดชอบของลูกหนี้ในการใช้ระดับความระมัดระวังในการชำระหนี้ลงโดยให้ลูกหนี้ได้รับผิดเฉพาะการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง เท่านั้น ทำให้เกิดประเด็นที่น่าพิจารณาว่าหากเกิดการผิมนัดของเจ้าหนี้ขึ้นแล้วในระบบกฎหมายไทยควรมีการลดระดับการใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้หรือไม่

ในประเด็นปัญหาประการนี้ มีข้อโต้แย้งว่าไม่มีความจำเป็นหรือเหตุประการใดที่จะต้องลดระดับ การใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้ลงเนื่องจาก ผลของการผิมนัดของเจ้าหนี้ไม่เป็น เหตุให้หนี้ระงับลงลูกหนี้ก็ต้องผูกพันในการชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้ ซึ่งแม้การผิมนัดจะก่อให้เกิดภาระบางประการแก่ลูกหนี้ก็มีมาตรการในการให้ความคุ้มครอง แต่ในกรณีของความผูกพันในหนี้หนี้ไม่มีเหตุใดที่ควรจะให้สิทธิที่จะปล่อยปละละเลยหรือลดการใช้ความระมัดระวังของลูกหนี้ที่จะไม่สนใจหรือลดความตั้งใจในการชำระหนี้ของลูกหนี้ลง ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องลดระดับการใช้ความระมัดระวังลง

แต่อย่างไรก็ตามก็มีข้อพิจารณาว่า เมื่อมีความผูกพันในหนี้แล้วแม้ลูกหนี้ก็ต้องผูกพันและควรใส่ใจในการชำระหนี้แก่เจ้าหนี้ แต่ทั้งนี้หากระยะเวลาในการรอชำระหนี้เพิ่มมากขึ้นอันเนื่องมาจากการกระทำของเจ้าหนี้ นั้น ก็อาจเกิดความผิดพลาดในการใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้ของลูกหนี้ได้ ซึ่งหากเจ้าหนี้รับชำระหนี้ไปลูกหนี้ก็ลดภาระในการใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้ จึงควรลดระดับการใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้ของลูกหนี้ลง ให้ลูกหนี้รับผิดชอบเฉพาะการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงดังเช่นในกฎหมายเยอรมัน ซึ่งในประเด็นปัญหาประการนี้ จะได้มีการวิเคราะห์ต่อไปในบทที่ 6

ตัวอย่าง ก.เจ้าหนี้ฝากรถไว้กับ ข.เป็นระยะเวลา 1 เดือน เมื่อครบกำหนด ข.นำรถไปคืน ก.ต้องการแกล้ง ข.จึงไม่ยอมรับคืน ข.จึงนำรถกลับแต่ระหว่างทาง ข.แวะซื้อของที่ตลาดที่มีคนพลุกพล่าน

¹¹⁰ ระดับการใช้ความระมัดระวังยิ่งยงวิญญูชนนั้นเป็นระดับการใช้ความระมัดระวังโดยปกติของการใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้โดยทั่วไป โปรดพิจารณามาตรา 553, 644 และมาตรา 659 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

แล้วเดินไปซื้อของทางออกไป 30 เมตรประมาณ 10 นาที แต่กลับลืมล้อครดแต่ได้ดึงกุญแจออก ต่อมาปรากฏว่ารถหาย¹¹¹

จากตัวอย่างนั้นถือว่าเป็นการที่ ก.เป็นเจ้าหนี้ผิดนัดโดยการกระทำที่ถือว่าเป็นความผิดของ ก.(แก๊ง) ซึ่ง ข.จำต้องใช้ความระมัดระวังในการชำระหนี้ต่อไป (ดูแลรักษาทรัพย์) ซึ่งตามข้อเท็จจริงจะพบว่า ข.กระทำโดยประมาทธรรมดาทำให้รถหาย ซึ่งหากเป็นกฎหมายไทยในปัจจุบันถือว่า ข.ต้องรับผิดชอบ แต่หากพิจารณาการใช้ความระมัดระวังของลูกหนี้ภายหลังการผิดนัดในระบบกฎหมายเยอรมันที่ลดระดับความระมัดระวังของลูกหนี้ลงนั้น ข.ไม่จำเป็นต้องมีความรับผิดชอบแต่ประการใด

3.6 ปัญหากรณีการผิดนัดล่วงหน้าของเจ้าหนี้

ก. ความหมายของการผิดนัดของเจ้าหนี้ล่วงหน้า

การศึกษาประการนี้เป็นการพิจารณาการผิดนัดของเจ้าหนี้ล่วงหน้า ซึ่งเป็นกรณีที่เจ้าหนี้แสดงพฤติการณ์ออกอย่างชัดแจ้งหรือโดยปริยายว่าก่อนที่จะครบกำหนดระยะเวลาชำระหนี้ว่าตน (เจ้าหนี้) จะไม่รับชำระหนี้หรือไม่ชำระหนี้ตอบแทน¹¹² อาทิตัวอย่างดังต่อไปนี้

ตัวอย่าง 1. ก.เจ้าหนี้ตกลงซื้อรถยนต์จาก ข.ลูกหนี้ ซึ่งรถยนต์ดังกล่าวต้องใช้เวลาในการสร้าง 10 เดือน และต้องส่งอุปกรณ์จากบุคคลภายนอกมาประกอบรถยนต์ให้แก่ ก.โดยตกลงราคาค่าสินค้าจำนวน 30,000,000 บาท โดยตกลงส่งมอบรถยนต์ภายใน 10 เดือนนับแต่ตกลงซื้อขาย ทั้งนี้ปรากฏว่าเมื่อผ่านไป 5 เดือน (ซึ่งขณะนั้น ข. ได้สร้างรถไปแล้วเป็นปริมาณงานประมาณครึ่งหนึ่งเสียค่าสัมภาระไปแล้ว 15,000,000 บาท) ก.ไม่ต้องการรถคันดังกล่าว จึงมีหนังสือแจ้งไปยัง ข.บอกว่าไม่ต้องการรถคันดังกล่าวแล้ว ไม่ต้องนำรถมาส่งมอบให้แก่ตน

¹¹¹ โปรดพิจารณาคำพิพากษาฎีกาเลขที่ 260/2523 ,ประจำปีพุทธศักราช 2523 ,เนติบัณฑิตสภา เล่มที่ 12, น.2531.

¹¹² โปรดพิจารณาเปรียบเทียบ หลักการผิดสัญญาล่วงหน้า (Anticipatory Breach) ในกฎหมายอังกฤษ ซึ่งหมายถึงพฤติการณ์ที่คู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้คาดเห็นได้ล่วงหน้าว่าจะไม่มีการปฏิบัติตามสัญญาหรือไม่สามารถชำระหนี้ตามสัญญาได้ก่อนหนึ่ถึงกำหนด, วิสารินี เหมพิจิตร,อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 70,น.77 อ้างจาก Konrad Zweigert and Hein Kotz, *An Introduction to Comparative Law*, 2nd edition (Oxford; Clarendon Press, 1994), p.543.

ตัวอย่าง 2. ก.เจ้าหนี้ฝากรถไว้กับ ข.ลูกหนี้ตกลงให้ ข.นำรถมาคืนภายใน 1 เดือน ทั้งนี้เมื่อผ่านมาแล้ว 15 วัน ก.แจ้ง ข.ว่ายังไม่ต้องนำรถคืนดังกล่าวมาส่งคืน เนื่องจากไม่ยอดดูแลรถดังกล่าว

ตัวอย่าง 3. ก.เจ้าหนี้ตกลงซื้อทองแท่งจาก ข. จำนวน 10,000,000 บาท โดยให้ ข.นำทองมาส่งมอบที่บ้านของตนหลังจากทำสัญญา 15 วัน เพื่อขอเวลาซื้อตู้นิรภัยมาเก็บทอง ต่อมาหลังจากนั้น 7 วันปรากฏว่า ก.ได้จัดการซื้อตู้นิรภัยแล้วเรียบร้อยแล้ว หากแต่ในขณะนั้นทองราคาตกลง ก.แจ้งว่าไม่ต้องการทองแท่งนั้น อีกแล้ว (ทั้งนี้ปรากฏข้อเท็จจริงเพิ่มเติมว่าทองแท่งในขณะนั้นมีราคาลดลงเรื่อยๆ หากมีการขายเร็วเท่าใดก็ยิ่งเป็นประโยชน์มากขึ้นเท่านั้น)

ตามตัวอย่างที่ 1 และที่ 3 เป็นการที่เจ้าหนี้ผิดนัดไม่รับชำระหนี้และไม่ชำระหนี้ตอบแทนล่วงหน้า ตามตัวอย่างที่ 2 เป็นการไม่รับชำระหนี้ล่วงหน้า

ข. ประเด็นปัญหาจากการผิดนัดของเจ้าหนี้ล่วงหน้า

1. ตามข้อเท็จจริงตามตัวอย่าง 1 ถึง 3 จะถือว่าเจ้าหนี้ตกเป็นผู้ผิดนัดทันทีเลยหรือไม่ ลูกหนี้จำเป็นต้องขอปฏิบัติการชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้หรือไม่ ทั้งนี้เนื่องจากในตัวอย่าง 1 ลูกหนี้ยังยังไม่สามารถปฏิบัติการชำระหนี้ได้ (หนี้ส่งมอบทรัพย์สินแต่ทรัพย์สินยังสร้างไม่เสร็จ จำต้องสร้างทรัพย์สินให้เสร็จสิ้นอีกหรือไม่)

2. การที่เจ้าหนี้แสดงออกว่าจะไม่รับชำระหนี้หรือไม่ชำระหนี้ตอบแทนนั้น หากลูกหนี้ต้องขอปฏิบัติการชำระหนี้แล้ว ลูกหนี้สามารถขอปฏิบัติการชำระหนี้ได้ทันทีหรือไม่ หรือจะต้องรอให้ครบกำหนดระยะเวลาการชำระหนี้เสียก่อน

3. ตามตัวอย่างที่ 2 ลูกหนี้สามารถใช้สิทธิวางทรัพย์สินเพื่อชำระหนี้ทันทีที่เจ้าหนี้แจ้งการไม่รับชำระหนี้เลยหรือไม่ หรือต้องรอให้ครบกำหนดระยะเวลาการชำระหนี้เสียก่อน (ครบกำหนด 1 เดือนที่ลูกหนี้มีหน้าที่ในการชำระหนี้ตามระยะเวลาดังกล่าว)

4. กรณีตามตัวอย่างที่ 1 และที่ 3 ลูกหนี้สามารถใช้สิทธิเลิกสัญญาได้ทันทีหรือไม่ หรือจะต้องขอปฏิบัติการชำระหนี้ให้ครบถ้วนเสียก่อนจึงจะเกิดสิทธิในการเลิกสัญญา

5. ตามตัวอย่างที่ 1 ลูกหนี้มีสิทธิเรียกค่าเสียหายจากเจ้าหนี้ทันทีหรือไม่ และหากมีสิทธิเรียกค่าเสียหายจะให้หลักเกณฑ์ใดมาเป็นข้อพิจารณา หรือตามตัวอย่างที่ 3 ลูกหนี้มีสิทธิในการเรียกให้ชำระหนี้ตอบแทนได้เลยหรือไม่

ค. ข้อพิจารณา

1. หลักการพิจารณาการผิดนัดนั้น จะต้องพบว่าลูกหนี้จำเป็นต้องขอปฏิบัติการชำระหนี้โดยชอบแล้วเจ้าหนี้ไม่รับชำระหนี้ ซึ่งการขอปฏิบัติการชำระหนี้จะต้องถูกต้องครบถ้วน หากลูกหนี้ขอปฏิบัติการชำระหนี้ไม่ถูกต้องครบถ้วน เจ้าหนี้สามารถอ้างมาตรา 211ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ไม่ทำให้ตนตกเป็นผู้ผิดนัดได้

ทั้งนี้จากหลักการข้างต้นเมื่อนำมาปรับใช้กับกรณีประเด็นปัญหา ก็จะพบว่า ตามตัวอย่างที่ 1 แม้เจ้าหนี้จะปฏิเสธการรับชำระหนี้ก็ตาม แต่การที่เจ้าหนี้จะตกเป็นผู้ผิดนัดนั้น ลูกหนี้ต้องขอปฏิบัติการชำระหนี้เสียก่อน ซึ่งตามตัวอย่างที่ 1 จะพบว่าในขณะนั้นลูกหนี้ก็ยังไม่สามารถขอปฏิบัติการชำระหนี้โดยถูกต้อง แต่หากเป็นตัวอย่างที่ 2 และที่ 3 จะพบว่าในขณะที่เจ้าหนี้แจ้งการปฏิเสธการชำระหนี้ ลูกหนี้ก็พร้อมที่จะชำระหนี้แล้ว

ด้วยเหตุนี้หากยึดถือตามหลักการข้างต้นนั้นจะพบว่า ตามตัวอย่างที่ 1 เมื่อลูกหนี้ยังไม่สามารถชำระหนี้ได้ ก็ไม่ถือว่าเจ้าหนี้ยังไม่ผิดนัด และไม่เกิดสิทธิประการต่างๆ แก่ลูกหนี้อันเป็นผลของการผิดนัดของเจ้าหนี้ แต่ทั้งนี้ในกรณีนี้ผู้เขียนเห็นว่าจะนำหลักการดังกล่าวมาปรับใช้ไม่ได้ ดังจะพิจารณาในข้อพิจารณาต่อไป

2. ในประเด็นที่ว่าลูกหนี้สามารถขอปฏิบัติการชำระหนี้ได้เลยหรือไม่นั้นมีข้อพิจารณาดังนี้ การที่ลูกหนี้มีความผูกพันในหนี้้นั้น ลูกหนี้อาจมีประโยชน์ในเงื่อนไขเวลาทั้งเวลาเริ่มต้นและเวลาสิ้นสุดของหนี้ กล่าวคือ ลูกหนี้้นั้นไม่จำเป็นต้องชำระหนี้ก่อนระยะเวลาที่กำหนดให้มีการชำระหนี้ หรือ การที่เจ้าหนี้ไม่มีสิทธิได้รับชำระหนี้ก่อนที่เวลาที่กำหนดการชำระหนี้ถึงกำหนด ซึ่งถือว่าเงื่อนไขเวลาเป็นประโยชน์ต่อลูกหนี้ แต่หากเป็นกรณีตามมาตรา 193 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แล้ว ลูกหนี้ไม่สามารถอาศัยประโยชน์จากเงื่อนไขเวลาได้ ซึ่งจะพบว่าเมื่อลูกหนี้ไม่ได้ประโยชน์จากเงื่อนไขเวลานั้น เจ้าหนี้ก็อาจสามารถเรียกให้ชำระหนี้ได้ก่อนระยะเวลาครบกำหนดชำระหนี้ (ซึ่งเป็นเงื่อนไขเวลาที่ให้ประโยชน์แก่ลูกหนี้)

พุดติเหตุตามมาตรา 193 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้น ได้แก่ การที่ลูกหนี้ถูกพิทักษ์ทรัพย์ ลูกหนี้ไม่ให้ประกันเมื่อจำเป็นต้องให้ ลูกหนี้ทำให้ประกันที่ไว้ลดน้อยถอยลงและการที่ลูกหนี้นำทรัพย์สินของบุคคลอื่นมาให้ประกันโดยเจ้าของทรัพย์ไม่ได้ยินยอม

จากความข้างต้นจะพบว่า เมื่อพิเคราะห์บทบัญญัติมาตรา 193 ที่กำหนดพฤติการณ์ที่ลูกหนี้ไม่อาจถือเอาประโยชน์แห่งเงื่อนไขเวลาจนเป็นเหตุให้เจ้าหนี้มีสิทธิเรียกร้องให้ลูกหนี้ชำระหนี้ก่อนถึงกำหนดแล้ว จะเห็นได้ว่าเจตนารมณ์ของบทบัญญัติดังกล่าวที่กำหนดพฤติการณ์ทั้ง 4 กรณีที่ให้ลูกหนี้ไม่อาจถือเอาประโยชน์แห่งเงื่อนไขเวลานั้น ล้วนเป็นพฤติการณ์ที่ทำให้ลูกหนี้ขาดความไว้วางใจ และขาดความเชื่อถือว่าจะไม่ได้รับชำระหนี้เมื่อหนี้ถึงกำหนด ซึ่งพฤติการณ์ที่ลูกหนี้แสดงออกก่อนหนี้ถึงกำหนดว่าจะไม่ชำระหนี้ตามสัญญา หรือพฤติการณ์ที่เจ้าหนี้คาดเห็นล่วงหน้าได้ว่าลูกหนี้ไม่สามารถชำระหนี้ได้ตามสัญญาได้ ก็เป็นพฤติการณ์ที่ลูกหนี้ทำให้เจ้าหนี้ขาดความเชื่อถือว่าไว้วางใจได้เช่นกัน ฉะนั้นพฤติการณ์ที่มาตรา 193 กำหนดไว้จึงน่าจะเป็นเพียงตัวอย่างบางประการเท่านั้น มิได้

จำกัดเฉพาะพฤติการณ์สี่กรณีเท่านั้น หากพฤติการณ์ใดที่ลูกหนี้ทำให้เจ้าหนี้ขาดความเชื่อถือไว้วางใจ ย่อมถือว่าเป็นพฤติการณ์ที่ทำให้ลูกหนี้ไม่อาจถือเอาประโยชน์แห่งเงื่อนไขได้ด้วย¹¹³

นอกจากนี้ศาลฎีกายังได้วางบรรทัดฐานอันเป็นการสนับสนุนความเห็นดังกล่าวข้างต้นนี้ว่า ถ้าเกิดเหตุการณ์ที่ทำให้เจ้าหนี้ขาดความเชื่อถือไว้วางใจขึ้น แม้จะไม่มีบทบัญญัติไว้ในมาตรา 193 โดยตรงก็ถือว่าลูกหนี้ไม่อาจถือเอาประโยชน์แห่งเงื่อนไขได้อีกต่อไป เจ้าหนี้พึงบังคับชำระหนี้ได้ทันที¹¹⁴ ได้แก่

คำพิพากษาฎีกาที่ 8/2471 พฤติการณ์ที่ลูกหนี้อพยพไปจากถิ่นที่อยู่เดิม เป็นเหตุให้เจ้าหนี้ใช้สิทธิเรียกร้องเอาชำระหนี้ได้ก่อนกำหนด¹¹⁵

คำพิพากษาฎีกาที่ 804/2493 จำเลยทำสัญญาจะขายที่ดินและห้องแถวให้แก่โจทก์ ต่อมาจำเลยกลับนำที่ดินและห้องแถวพิพาทไปขายให้แก่บุคคลอื่น ถือได้ว่าจำเลยทำการฉ้อฉลตามมาตรา 237 โจทก์ย่อมฟ้องขอให้เพิกถอนการฉ้อฉล และบังคับชำระหนี้ได้ทันที เพราะจำเลยได้กระทำการให้เสื่อมสิทธิของเจ้าหนี้แล้วจึงหาควรได้ประโยชน์จากเงื่อนไขเวลาต่อไปไม่¹¹⁶

จากหลักการที่ลูกหนี้ไม่สามารถอาศัยประโยชน์จากเงื่อนไขเวลาข้างต้นนั้น จะพบว่าในกรณีของการผิดนัดของเจ้าหนี้ หากเป็นสัญญาต่างตอบแทนแล้วเจ้าหนี้จะผิดนัดได้โดยการที่เจ้าหนี้ต้องชำระหนี้ตอบแทนด้วย ซึ่งเจ้าหนี้มีฐานะเป็นลูกหนี้ด้วย ดังนั้นจึงนำมาตรา 193 มาปรับใช้กับการผิดนัดของเจ้าหนี้ในการไม่ชำระหนี้ตอบแทนด้วย ซึ่งจะพบว่ากรณีที่เจ้าหนี้ปฏิเสธไม่รับชำระหนี้และไม่ชำระหนี้ตอบแทนตามตัวอย่างที่ 1 นั้นหากพิจารณาการใช้สิทธิเรียกร้องให้ ก.เจ้าหนี้ชำระหนี้ตอบแทน ถือว่าเป็นกรณีที่เจ้าหนี้มีฐานะลูกหนี้ไม่อาจอาศัยประโยชน์จากเงื่อนไขเวลาได้ ดังนั้นลูกหนี้ คือ ข. ในฐานะเจ้าหนี้สามารถใช้สิทธิเรียกร้องกับ ก.เจ้าหนี้ในฐานะลูกหนี้ได้โดยไม่ต้องรอครบกำหนดระยะเวลาการชำระหนี้แต่ประการใด นอกจากนั้น ในตัวอย่างที่ 3 ลูกหนี้สามารถขอปฏิบัติการชำระหนี้ได้ทันที ซึ่งเมื่อเจ้าหนี้แสดงการปฏิเสธการรับชำระหนี้แต่ลูกหนี้ได้ขอปฏิบัติการชำระหนี้ก็ถือว่าเจ้าหนี้ผิดนัด

¹¹³ วิสาร์ินี เหมพิจิตร, อ่างแล้ว เชิงอรรถที่ 94, น.82-83.

¹¹⁴ เพิ่งอ้าง, น.83.

¹¹⁵ คำพิพากษาฎีกาที่ 8/2471, ประจําปีพุทธศักราช 2471, ธรรมสาร เล่มที่ 12, น.3.

¹¹⁶ คำพิพากษาฎีกาที่ 804/2493, ประจําปีพุทธศักราช 2493, เนติบัณฑิตสภา, น. 817.

3. การนำหลักสุจริตมาปรับใช้ สืบเนื่องจากหลักสุจริตตามมาตรา 5 ได้กำหนดมาตรฐานในการชำระหนี้ของลูกหนี้ไว้ ว่าต้องกระทำการโดยสุจริต เมื่อกรณีเห็นโดยชัดแจ้งแน่นอนแล้วว่าลูกหนี้จะไม่ชำระหนี้ เช่น ลูกหนี้ปฏิเสธไว้ล่วงหน้าก่อนหนี้ถึงกำหนดว่าจะไม่ชำระหนี้ให้ก็ดี หรือมีพฤติการณ์จากการชำระหนี้ของลูกหนี้ไม่ได้ในครั้งก่อนๆ ทำให้คาดหมายได้ว่าเมื่อหนี้ถึงกำหนดเจ้าหนี้จะไม่ได้รับชำระหนี้อีก ในกรณีเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าลูกหนี้ไม่ซื่อสัตย์พอที่จะให้เจ้าหนี้ต้องให้ความไว้วางใจอีกต่อไป การที่มีกำหนดระยะเวลาชำระหนี้ก็เพื่อประโยชน์ของลูกหนี้ที่ไม่ต้องชำระหนี้ก่อนหนี้ถึงกำหนด แต่เมื่อลูกหนี้ไม่สุจริต ดังนั้นการที่จะให้ประโยชน์แก่ลูกหนี้ในเงื่อนเวลานั้นรังแต่จะก่อให้เกิดความเสียหายกับเจ้าหนี้ ดังนั้นจึงไม่ควรให้สิทธิลูกหนี้ในประโยชน์ในเงื่อนเวลาดังกล่าวและให้สิทธิเจ้าหนี้ในการบอกเลิกสัญญา¹¹⁷

ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนเห็นว่า ตามตัวอย่างที่ 1 ข. ลูกหนี้สามารถใช้สิทธิเลิกสัญญาได้ทันที โดยไม่จำต้องที่ลูกหนี้ต้องขอและพร้อมปฏิบัติการชำระหนี้อีก แม้ ข. ลูกหนี้จะยังสร้างรถไม่เสร็จก็ตาม เนื่องจากเป็นการที่ ก. เจ้าหนี้ในฐานะลูกหนี้ชำระราคากระทำการไม่สุจริต การที่จะปล่อยให้ ข. ลูกหนี้กระทำการก่อสร้างรถต่อไปก็มีแต่เสียหายเพิ่มมากขึ้น โดยจะพบว่า ก. ก็จะไม่ชำระหนี้หรือรับชำระหนี้อยู่นั่นเอง ดังนั้น ข. ในฐานะเจ้าหนี้จึงควรมีสิทธิเลิกสัญญา

4. การเรียกค่าเสียหาย โดยหลักการแล้วเมื่อคู่สัญญาามีสิทธิในการเลิกสัญญาแล้วก็จะมีสิทธิในการเรียกค่าเสียหายด้วย มาตรา 391 วรรค 4 ทั้งนี้ในการผินัดของเจ้าหนี้ล่วงหน้านั้นเมื่อลูกหนี้มีสิทธิเลิกสัญญาแล้ว ก็น่าจะมีสิทธิในการเรียกค่าเสียหายด้วย

แต่ทั้งนี้ในข้อความคิดประการนี้มีข้อโต้แย้งว่าลูกหนี้มีสิทธิเรียกค่าเสียหายหรือไม่ และการที่ลูกหนี้มีสิทธิดังกล่าวลูกหนี้ก็ต้องพร้อมในการชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้หรือไม่ ซึ่งหากเป็นหลักกฎหมายประเทศอังกฤษแล้ว เมื่อเกิดการแสดงพฤติการณ์ที่เจ้าหนี้จะไม่ชำระหนี้ตอบแทนล่วงหน้าแล้ว ลูกหนี้มีสิทธิเลิกสัญญาและเรียกค่าเสียหายทั้งหมดจากการไม่ชำระหนี้ของเจ้าหนี้ โดยไม่พิจารณาว่าลูกหนี้จะพร้อมชำระหนี้เมื่อหนี้ถึงกำหนดหรือไม่ แต่หากเป็นในกฎหมายของอเมริกันแล้ว ลูกหนี้ไม่มีสิทธิเรียกค่าเสียหายใดจากการไม่ชำระหนี้ตอบแทนล่วงหน้าของเจ้าหนี้เว้นแต่ ลูกหนี้แสดงได้ว่าตนพร้อมจะชำระหนี้ตอบแทนและมีค่าเสียหายเกิดขึ้นจากการกระทำของเจ้าหนี้¹¹⁸

¹¹⁷ วิสารินี เหมพิจิตร, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 70, น. 82-83.

¹¹⁸ G.H. Treitel, *Remedies for Breach of Contract: A Comparative Account*, (Clarendon Press: Oxford, 1991), p. 293.

ตัวอย่าง ก.เจ้านี้ตกลงซื้อสินค้าจาก ข.ลูกหนี้ กำหนดส่งมอบสินค้าและชำระราคากัน 1 เดือนให้หลังจากทำสัญญา ต่อมาเมื่อผ่านไป 15 วัน ก.แจ้งว่าไม่ต้องการสินค้านี้แล้ว

ทั้งนี้ตามตัวอย่าง ในระบบกฎหมายอังกฤษ ข.ลูกหนี้สามารถเลิกสัญญาหรือเรียกค่าเสียหายจากการกระทำของ ก.โดยไม่พิจารณาว่า ณ เวลาครบกำหนดชำระหนี้แล้ว ข.สามารถปฏิบัติการชำระหนี้ต่อ ก.ได้หรือไม่ แต่หากเป็นกฎหมายของอเมริกาแล้ว แม้จะมีสิทธิเลิกสัญญาเหมือนกัน แต่การเรียกค่าเสียหาย คงต้องพิจารณาว่า ข.ต้องพร้อมชำระหนี้ต่อ ก. ณ เวลาที่ครบกำหนดชำระหนี้และเกิดความเสียหายขึ้นจากการกระทำของ ก. ทั้งนี้เนื่องจากแม้จะมีการไม่ชำระหนี้ตอบแทนล่วงหน้าก็ตาม หากแต่การที่ ข.เลิกสัญญาได้ทันทีที่ ก.แจ้งการไม่ชำระหนี้ จะพบว่า ข.สามารถนำสินค้านั้นออกไปขายต่อได้ ซึ่งหากเป็นสินค้าที่เป็นที่ต้องการของท้องตลาดนั้น ข.ก็อาจสามารถขายสินค้านั้นได้ง่ายและอาจมีราคามากกว่าการขายให้ ก.ด้วย

จากหลักการข้างต้นหากเป็นกรณีตามตัวอย่างที่ 1 ผู้เขียนเห็นว่าลูกหนี้จำเป็นต้องขอปฏิบัติการชำระหนี้โดยชอบ (ก่อสร้างรถให้แล้วเสร็จ) จึงจะมีสิทธิเรียกค่าเสียหาย แต่หากเป็นกรณีตามตัวอย่างที่ 3 เมื่อลูกหนี้แจ้งการขอปฏิบัติการชำระหนี้แล้ว ลูกหนี้ก็จะมีสิทธิได้รับชำระหนี้ตอบแทน

5. สำหรับประเด็นปัญหาตามตัวอย่างที่ 2 นั้น ผู้เขียนเห็นว่ากรณีนี้ลูกหนี้ไม่สามารถใช้สิทธิวางทรัพย์ได้ก่อนครบกำหนดระยะเวลาการชำระหนี้ แม้เจ้านี้จะแสดงออกว่าจะไม่รับชำระหนี้ ทั้งนี้เนื่องจากในกรณีนี้ไม่ได้ก่อให้เกิดความเสียหายหรือภาระอันเกิดจากการไม่รับชำระหนี้ล่วงหน้าแต่ประการใด โดยลูกหนี้ก็มีภาระความผูกพันในการชำระหนี้ให้ครบถ้วน ดังนั้นจึงไม่มีความจำเป็นต้องพิจารณาให้สิทธิลูกหนี้ในการวางทรัพย์ก่อนครบกำหนดชำระหนี้ หากแต่เมื่อครบกำหนดระยะเวลาดังกล่าวแล้วเจ้านี้ไม่รับชำระหนี้ ลูกหนี้จึงมีสิทธิวางทรัพย์เพื่อชำระหนี้

จากหลักการข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การผัดผ่อนล่วงหน้าของเจ้านั้น ลูกหนี้ไม่จำเป็นต้องพร้อมในการชำระหนี้ตอบแทนหรือขอปฏิบัติการชำระหนี้ต่อเจ้านี้แต่ประการใด เนื่องจากเป็นการที่เจ้านี้กระทำการโดยไม่สุจริตซึ่งจะพบว่าแม้จะการขอปฏิบัติการชำระหนี้เมื่อหนี้ครบกำหนดก็ตาม ก็พบว่าลูกหนี้ก็จะไม่ได้รับชำระหนี้ตอบแทน ประกอบการที่เจ้านี้แสดงออกว่าจะไม่ชำระหนี้ตอบแทนก็เป็นการที่เจ้านี้ในฐานะลูกหนี้ละประโยชน์ในเงื่อนเวลา ดังนั้นลูกหนี้ในฐานะเจ้านี้สามารถเรียกให้มีการบังคับตามสิทธิของตนทันที ทั้งนี้ในกรณีนี้ลูกหนี้มีสิทธิเลิกสัญญาด้วย แต่อย่างไรก็ตาม หากลูกหนี้ต้องการใช้สิทธิในการเรียกค่าเสียหายนั้น ลูกหนี้ก็ต้องปฏิบัติการชำระหนี้ส่วนของตนให้ครบถ้วนเสียก่อนกล่าวคือ เป็นการปฏิบัติตามสัญญาให้ครบถ้วน จึงจะเกิดสิทธิในการเรียกค่าเสียหาย แม้จะพบว่าลูกหนี้อาจจะมีความเสี่ยงในทางธุรกิจในการไม่ได้รับชำระหนี้ก็ตาม

3.7 ปัญหาผลของการผิดนัดของเจ้าหนี้ในหนี้เงิน

ประเด็นปัญหาประการนี้เป็นกรณีของหนี้เงิน เมื่อเกิดการผิดนัดของเจ้าหนี้ในการไม่รับชำระหนี้ขึ้นไม่ว่าจะเกิดจากความผิดของเจ้าหนี้หรือไม่ก็ตาม จะพบว่าลูกหนี้ยังคงต้องเป็นผู้รับภาระในความเสียหายหากเกิดภัยพิบัติกับตัวเงินนั้น กล่าวคือ หากเกิดความเสียหายกับตัวเงินนั้นถือว่าลูกหนี้เป็นผู้รับภาระความเสี่ยงภัยอันเกิดกับตัวเงินนั้น โดยลูกหนี้จำต้องผูกพันในการชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้ แม้จะเกิดการผิดนัดของเจ้าหนี้ขึ้นก็ตาม ทั้งนี้ในกรณีนี้กฎหมายได้ให้ทางออกกับลูกหนี้โดยการที่ลูกหนี้ต้องไปใช้สิทธิวางทรัพย์เพื่อชำระหนี้แก่เจ้าหนี้ แต่จะพบว่าในบางกรณีการใช้สิทธิวางทรัพย์นั้นไม่อาจแก้ปัญหาได้เนื่องจากไม่สามารถกระทำได้ทันเวลา

ตัวอย่าง ก.เจ้าหนี้ได้ให้ ข.ลูกหนี้กู้ยืมเงินจำนวน 100,000 บาท ต่อมาเมื่อครบกำหนดชำระเงิน ข.นำเงินไปชำระคืนให้แก่ ก.ที่บ้าน แต่ ก.เจ้าหนี้ต้องการไปเที่ยวจึงไม่ยอมอยู่รับชำระเงิน ข.จึงต้องนำเงินกลับ แต่ระหว่างทางกลับบ้าน ข.ถูกโจรปล้นเงินไปหมด

ในกรณีตามข้อเท็จจริงจะพบว่าเกิดการผิดนัดอันเกิดจากความผิดของเจ้าหนี้ ซึ่งผลในทางกฎหมายนั้นลูกหนี้ไม่จำต้องรับผิดชอบในดอกเบี้ยในหนี้เงินในระหว่างที่เจ้าหนี้ผิดนัด ตามมาตรา 221 แต่จะพบว่ากรณีที่เงินถูกปล้นไปแม้ไม่ได้เกิดจากความผิดของลูกหนี้ และการที่ ข.ลูกหนี้ไม่สามารถชำระหนี้ได้เกิดจากการผิดนัดของ ก.เจ้าหนี้ก็ตาม ในกรณีนี้ ข.ลูกหนี้หาอ้างเหตุให้ตนหลุดพ้นจากการชำระหนี้ต่อ ก.เจ้าหนี้ ตามมาตรา 219 ได้ไม่ เพราะ "เงิน" เป็นทรัพย์พิเศษที่กำหนดมาเพื่อใช้ในทางธุรกิจ การค้าจึงต้องมีลักษณะที่กำหนดให้มีการเปลี่ยนมือได้ง่าย จึงไม่อาจเป็นทรัพย์เฉพาะสิ่งได้นอกจากนั้นจะพบว่าตามข้อเท็จจริงเป็นกรณีที่ลูกหนี้ไม่อาจไปใช้สิทธิวางทรัพย์ได้ทัน ทั้งนี้ในกรณีนี้ถือว่าลูกหนี้จำต้องเป็นผู้รับภาระความเสียหายแม้เกิดการผิดนัดของเจ้าหนี้ก็ตาม